

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Lidové zvyky a tradice

Diplomová práce

Studijní program: M7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obor: 7503T047 – Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Autor práce: **Andrea Švástová**
Vedoucí práce: Mgr. A. Lucrezia Škaloudová - Puchmajerová, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Andrea Švástová**
Osobní číslo: **P13000862**
Studijní program: **M7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obor: **Učitelství pro 1. stupeň základní školy**
Název tématu: **Lidové zvyky a tradice**
Zadávací katedra: **Katedra primárního vzdělávání**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je poukázat na historii a současnost období adventu a Vánoc. Přiblížit dětem zvyky a tradice předvánočního období a vánočních svátků se záměrem pro předávání dalším generacím.

Teoretická část diplomové práce se zabývá historií a průběhem tradic. Obsahuje dotazník pro učitele ZŠ zaměřený na začleňování tématu "Vánoce a advent" do vyučovacích předmětů na 1. stupni ZŠ ve Šluknovském výběžku.

Praktická část diplomové práce je doplněna přípravami na vyučovací hodiny výtvarné výchovy a jiných předmětů s ověřením v praxi, vlastními fotografiemi a reflexí.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MOTLOVÁ, M., 2010. Český rok od jara do zimy. Praha: Fortuna Libri. ISBN 978-80-7321-522-4.

ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. Lidové tradice: původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla a hry. Olomouc: Rubico. ISBN 978-80-7346-096-9.

VAVŘINOVÁ, V., 2000. Malá encyklopedie Vánoc. Praha: Libri. ISBN 80-85983-81-8.

VONDRUŠKA, V., 1991. Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické. České Budějovice: Dona. ISBN 80-85463-03-2.

VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. České zvyky a obyčeje. Praha: Albatros. Oko (Albatros). ISBN 80-00-01356-8.

ZINDELOVÁ, M., 2010. Česká vánoční kniha: obyčeje, zvyky, koledy, výzdoba, recepty a mnoho dalšího. Praha: XYZ. ISBN 978-80-7388-250-1.

Vedoucí diplomové práce:

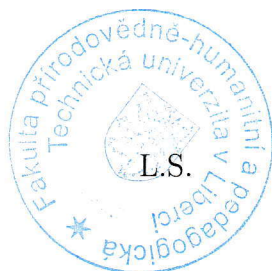
**Mgr. A. Lucrezia Škaloudová - Puchmajerová,
Ph.D.**

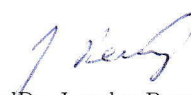
Katedra primárního vzdělávání

Datum zadání diplomové práce: **25. listopadu 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2018**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PaedDr. Jaroslav Perný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 1. prosince 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. A. Lucrezii Škaloudové Puchmajerové, Ph.D. za odbornou pomoc, konzultace, cenné rady, připomínky, trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce.

Velké poděkování zároveň patří celé mé rodině a přátelům za jejich trpělivost a neuvěřitelnou podporu při mém studiu.

Anotace

Záměrem této diplomové práce je předat čtenářům základní informace o historii a současnosti významných svátků, které se pojí k období adventu a Vánoc. Čtenářům je nabízeno několik možností, jak dětem přiblížit zvyky a tradice předvánočního období a vánočních svátků s cílem prohloubit u nich vědomosti spojené s adventem a Vánoci, vzbudit zájem o lidové tradice, a tím je uchovat pro budoucí generace.

Teoretická část diplomové práce se zabývá historií, vznikem a průběhem lidových tradic a zvyků. Dotazníkové šetření zkoumá začleňování tématu Vánoce a advent do vyučovacích předmětů na prvním stupni základních škol ve Šluknovském výběžku. Praktická část obsahuje metodické listy určené do vyučovacích hodin výtvarné výchovy a jiných předmětů s ověřením v praxi, vlastními fotografiemi a reflexí.

Klíčová slova

Lidové tradice, zvyky, zimní slunovrat, křesťanství, advent, Vánoce.

Annotation

The aim of this diploma thesis is to convey the basic information about history and present form of some important holidays, that are connected with the Advent and Christmas time. Readers are offered several ways of explaining the Advent and Christmas customs and traditions with the aim to deepen the knowledge about Advent and Christmas, arouse the pupil's interest in folk traditions, thereby saving them for the next generations.

The theoretical part deals with the history, origins and the course of the folk traditions and customs. The research examines the implementation of the Advent and Christmas topics into the school subjects at primary schools in Šluknovský výběžek. The practical part contains lesson plans designated for Art and other subjects' classes. These lesson plans were verified in practise and are supplemented with my own photos and reflexion.

Key words

Folk traditions, customs, winter solstice, Christianity, Advent, Christmas.

Obsah

Seznam obrázků.....	9
Seznam grafů	10
Seznam použitých zkratk a symbolů.....	11
Úvod.....	12
1 Historie Vánoc.....	13
1.1 Biblický příběh narození Ježíše	14
1.2 Období adventu.....	16
1.2.1 Sv. Ondřej (30. listopad)	17
1.2.2 Sv. Barbora (4. prosinec)	19
1.2.3 Sv. Mikuláš (6. prosinec)	21
1.2.4 Sv. Ambrož (7. prosinec)	23
1.2.5 Sv. Lucie (13. prosinec)	24
1.3 Období Vánoc.....	26
1.3.1 Štědrý den (24. prosinec)	26
1.3.2 Boží hod vánoční (25. prosinec)	29
1.3.3 Sv. Štěpán (26. prosinec)	31
1.3.4 Sv. Jan Evangelista (27. prosinec)	32
1.3.5 Svátek Mlád'átek (28. prosinec)	33
1.3.6 Sv. Silvestr (31. prosinec)	33
1.3.7 Nový rok (1. leden)	35
1.3.8 Tři králové (6. leden).....	36
2 Lidové zvyky a tradice	39
2.1 Adventní věnec	39
2.2 Adventní kalendář.....	40
2.3 Vánoční hudba.....	41
2.4 Vánoční stůl.....	42
2.5 Vánoční zvyky a pověry	44
2.5.1 Lití olova	45
2.5.2 Ořechové skořápky.....	45
2.5.3 Dárky.....	46
2.6 Vánoční dekorace	46
2.6.1 Vánoční stromek	47
2.6.2 Vánoční rostliny	49

2.6.3	Betlémy	50
3	Dotazník	54
3.1	Výsledky dotazníku ve Šluknovském výběžku	55
3.2	Závěr dotazníku	66
4	Metodické listy s reflexemi a vlastními fotografiemi	68
4.1	Metodický list č. 1 – Výtvarná výchova	69
4.2	Metodický list č. 2 – Výtvarná výchova	70
4.3	Metodický list č. 3 – Výtvarná výchova	71
4.4	Metodický list č. 4 – Výtvarná výchova	73
4.5	Metodický list č. 5 – Výtvarná výchova	74
4.6	Metodický list č. 6 – Výtvarná výchova	75
4.7	Metodický list č. 7 – Výtvarná výchova	76
4.8	Metodický list č. 8 – Výtvarná výchova	78
4.9	Metodický list č. 9 – Výtvarná výchova	79
4.10	Metodický list č. 10 – Výtvarná výchova	81
4.11	Metodický list č. 11 – Výtvarná výchova	82
4.12	Metodický list č. 12 – Výtvarná výchova	84
4.13	Metodický list č. 13 – Výtvarná výchova	85
4.14	Metodický list č. 14 – Pracovní činnosti	86
4.15	Metodický list č. 15 – Pracovní činnosti	87
4.16	Metodický list č. 16 – Pracovní činnosti	89
4.17	Metodický list č. 17 – Tělesná, hudební a výtvarná výchova	90
4.18	Metodický list č. 18 – Prvouka	92
4.19	Metodický list č. 19 – Hudební výchova	94
4.20	Metodický list č. 20 – Exkurze	95
	Závěr	97
	Seznam použitých zdrojů	99
	Seznam příloh	101

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mramorování holicí pěnou

Obrázek 2: Zdobení barevnými kamínky a xerokopiemi větví

Obrázek 3: Čert

Obrázek 4: Malba vodovými barvami a kresba tuší

Obrázek 5: Vystřihování šablony kapra a stříkání barev z rozprašovače

Obrázek 6: Tvorba kaprů mladších žáků, starších žáků

Obrázek 7: Přání z koláže

Obrázek 8: Anděl

Obrázek 9: Tvoření vánoční girlandy

Obrázek 10: Vánoční betlém

Obrázek 11: Vánoční ozdoba

Obrázek 12: Namotávání vlny na šablonu stromu

Obrázek 13: Vánoční strom zápich, ozdoba

Obrázek 14: Šití šatů předním stehem, Mikuláš na špejli

Obrázek 15: Malba vánoční ozdoby a anděla na sních

Obrázek 16: Kontura anděla a malí kouzelníci

Obrázek 17: Práce s temperovou barvou, tuší a solí

Obrázek 18: Lepení tavnou pistolí, hotový svícen

Obrázek 19: Namotávání vlny na kužel, zdobení stromku

Obrázek 20: Netradiční vánoční strom

Obrázek 21: Upečené perníčky, nazdobené perníčky

Obrázek 22: Popletení čertíci, v pozadí výzdoba žáků

Obrázek 23: Čert s Mikulášem sledují představení, text písně na tabuli

Obrázek 24: Pouštění skořápek se svíčkou po vodě

Obrázek 25: Rozkrojení jablka, házení střevisku

Obrázek 26: Vánoční vystoupení s koledou Nesem vám noviny

Obrázek 27: Cesta autobusem, Coblův betlém

Obrázek 28: Pohyblivé části betléma

Obrázek 29: Sv. Mikuláš – obrázkové čtení

Seznam grafů

Graf 1: Pohlaví respondentů	55
Graf 2: Délka praxe respondentů	55
Graf 3: Otázka č. 1	56
Graf 4: Otázka č. 2	56
Graf 5: Otázka č. 3	57
Graf 6: Otázka č. 4	57
Graf 7: Otázka č. 5	58
Graf 8: Otázka č. 6	58
Graf 9: Otázka č. 7	59
Graf 10: Otázka č. 8	59
Graf 11: Otázka č. 9	60
Graf 12: Otázka č. 10	60
Graf 13: Otázka č. 11	61
Graf 14: Otázka č. 12	61
Graf 15: Otázka č. 13	62
Graf 16: Otázka č. 14	62
Graf 17: Otázka č. 15	63
Graf 18: Otázka č. 16	63
Graf 19: Otázka č. 17	64
Graf 20: Otázka č. 18	64
Graf 21: Otázka č. 19	65
Graf 22: Otázka č. 20	65

Seznam použitých zkratek a symbolů

Aj	anglický jazyk
apod.	a podobně
cm	centimetr
č.	číslo
Čj	český jazyk
g	gram
Hv	hudební výchova
K + M + B	Kašpar, Melichar, Baltazar
m	metr
Ma	matematika
např.	například
Nj	německý jazyk
Pč	pracovní činnosti
pozn.	poznámka
Prv	prvouka
Př	přírodověda
př. n. l.	před naším letopočtem
s.	strana
sv.	svatý
Tv	tělesná výchova
tzv.	takzvaný
Vl	vlastivěda
Vv	výtvarná výchova
ZŠ	základní škola

Úvod

Tato diplomová práce je psána nejen pro učitele prvního stupně základní školy, ale také pro širokou veřejnost, která chce nahlédnout do minulosti lidových zvyků a tradic nebo načerpat nové nápady pro výtvarnou tvorbu s dětmi. Několik následujících stran proto může sloužit jako možná inspirace, jak zařadit do výuky či přiblížit dětem téma Vánoce a advent.

Lidové zvyky a tradice, konkrétně období adventu a Vánoc jsem si vybrala kvůli jejich kouzlu. Většina lidí považuje Vánoce za nejkrásnější svátky v roce. Jsou symbolem lásky, rodinné pohody a štěstí. Kořeny těchto svátků sahají hluboko do dějin. Společně se seznámíme s historií jednotlivých nejznámějších svátků zimního období, které spadají do onoho čarovného času Vánoc.

Diplomová práce se skládá z několika částí. Teoretická část informuje o historii nejdůležitějších svátků adventu a Vánoc, jejich významu a vývoji, poukazuje také na jednotlivé zvyky a tradice, které se k nim pojí. Jsou popisovány tak, jak jdou v kalendáři za sebou. Další částí je dotazník a výsledky dotazníkového šetření ve Šluknovském výběžku, které vypovídají o tom, jak jsou lidové zvyky a tradice Vánoc začleňovány do vyučovacích předmětů na prvním stupni základních škol. Praktická část obsahuje několik metodických listů do vyučovacích hodin výtvarné výchovy a jiných předmětů s ověřením v praxi, vlastními fotografiemi a reflexí.

Cílem této diplomové práce je poukázat na historii a současnost období adventu a Vánoc. Přiblížit dětem zvyky a tradice předvánočního období a vánočních svátků se záměrem pro předávání dalším generacím.

Myslím si, že lidé zapomínají na zvyky, které byly pro naše předky v podstatě důležité, a tradice postupně upadají v zapomnění. Především mladší generace má velmi málo znalostí o Vánocích. Nemá povědomí o tom, proč se tyto svátky slaví, jak vznikly a kam až sahají jejich kořeny. Biblický příběh o narození Ježíše jim skoro nic neříká. Proto je důležité u dětí vzbuzovat aktivní zájem a vztah k lidovým zvykům a tradicím i k naší historii, aby byly předávány dalším generacím a nezapomnělo se na toto krásné bohatství naší kultury.

1 Historie Vánoc

Svátky Vánoc jsou pevně zakotveny v dějinách i v současnosti. Oslavy vánočních svátků, které zahrnují několik historických a sociálních vrstev, mají základnu v předkřesťanských projevech lidové víry a obřadnosti. Později došlo k propojení s křesťanskou myšlenkou posvátného zrození. Z pohledu sociální roviny zde dochází k symbióze kulturních hodnot rolnických, pastýřských a měšťanských. „*Vánoce svou genezí směřují k prvotnímu (prvobytnému) svátku, jehož vznik je spjat s ranými stadii vývoje lidské společnosti.*“¹

Předkřesťanské oslavy svátků se řídily opakujícím se přírodním cyklem. Jednalo se o základní proměny v přírodě a střídání ročních období. Křesťanské vánoční svátky nahradily původní pohanské slavnosti zimního slunovratu.²

Od zimního slunovratu, který připadá na 21. prosince, se pozvolna prodlužuje den a zkracuje noc. Pro lidstvo to byl klíčový zlom v běhu času. K zimnímu slunovratu jsou vázány legendy o narození nového Slunce a o vítězství života nad smrtí. V minulosti některé národy dokonce věřily tomu, že je potřeba si slunovrat vyprosít od bohů. Od toho se odvíjely rituály, které se v pravěku spojovaly s lidskými a později zvířecími oběťmi, jež přetrvávaly celá tisíciletí.³ V období slunovratu měl zvláštní význam oheň, jehož obřadní zapalování bylo kdysi rozšířeno u všech evropských národů. U jižních Slovanů se do ohně kladlo tzv. vánoční poleno, které mělo magickou funkci. Ukazatelem velikosti úrody na poli a zdaru v chovu dobytka bylo právě to, jak moc poleno hořelo. Rusové zapalování ohňů v době Štědrého večera a Nového roku původně spojovali s představou o vzkříšení slunce a se začátkem nového slunečního roku. Tyto prosincové ohně označovaly rozehrívání slunce, začátek nového zemědělského roku a počátek ročního cyklu rolnických prací. Dokonce s nimi byl spojován kult zemřelých rodových předků. Tento oheň byl posvátný, neboť co s ním přišlo do styku, lidé považovali za posvěcené, očištěné a mocné. Oheň byl přijat také církví. Do své obřadní soustavy ho začlenila v podobě věčného světla a svícení svícemi. Věčným světlem se svítilo už v chrámech antických bohů, svíce zavedla křesťanská církev.⁴

---

¹ FROLEC, V., 2001. *Vánoce v české kultuře*, s. 17.

² VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 19.

³ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 313–314.

⁴ FROLEC, V., 2001. *Vánoce v české kultuře*, s. 58–59.

Postupem času docházelo k přesunu od uctívání Slunce a čekání na slunovrat k tradici Vánoc, kdy se narodil Kristus – Boží syn.⁵

Křesťanství bylo uznáno v roce 313 za oficiální náboženství římské říše císařem Konstantinem. Rychle se šířilo, ale u lidí přetrvávaly oslavy pohanských svátků, především zimního slunovratu. Církev chtěla potlačit pohanské náboženství a zaměřit pozornost člověka k svátku křesťanskému, proto stanovila na dobu 25. prosince oslavu Ježíšova narození.⁶ Sám papež Jan Pavel II. roku 1993 uvedl, že v bibli není zakotvena oslava vánočních svátků, a proto v souvislosti s datem 25. prosince prohlásil: „*Toho dne starověké pohanství slavilo svátek Nepřemožitelného Slunce, a ten den se také shodoval se zimním slunovratem. Křesťanům připadalo logické a přirozené nahradit pohanský svátek oslavou jediného a pravého slunce, Ježíše Krista.*“⁷

Existuje i jiný názor, který uvádí stanovení Ježíšova narození. Opírá se o údaje z Lukášova evangelia a tvrdí, že 25. prosinec byl vybrán jako den Kristova narození podle složitého výpočtu.⁸

1.1 Biblický příběh narození Ježíše

Základem křesťanských Vánoc je biblický příběh o zrození Ježíše Krista, kterého křesťané nazývají také jako Syn Boží a Spasitel. O jeho narození se v Bibli zmiňují dvě evangelia, Matoušovo a Lukášovo. Slova evangelií, která se týkají Kristova narození, jsou skoupá na detail. Neuvádí žádnou zmínku o zvířatech u jesliček, chlévu či jeskyni. Zdrojem bližších poznatků se staly sporné apokryfní spisy, které doplnily příběh o další podrobnosti.⁹

Matoušovo evangelium uvádí pouze malou zmínku o narození v Betlémě, o jeho okolnostech nepojednává. Rozvádí příchod mudrců z Východu, kteří se přišli poklonit novorozeněti a přinesli mu dary (zlato, kadidlo, myrhu). Dále vypráví o hvězdě, kterou mudrci následovali, a také o králi Herodovi, který ze strachu o svůj trůn nařídil vyvraždit v Betlémě všechny malé chlapce, kteří byli mladší dvou let. Ježíš mezi nimi ale nebyl. Josef s Marií a malým Ježíšem včas uprchli do bezpečí v Egyptě a vrátili se až po Herodově smrti.¹⁰

---

⁵ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 314.

⁶ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 253.

⁷ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 64.

⁸ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 16.

⁹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 76.

¹⁰ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 122.

Lukášovo evangelium epizodu mudrců pomíjí a zmiňuje se více o okolnostech Ježíšova narození. Vypráví o andělském zvěstování Panně Marii, pastýřům a jejich cestě do Betléma. Uvádí císaře Augusta a jeho nařízení k soupisu lidu, kvůli kterému musel Josef s Marií cestovat do Betléma, poněvadž odtud pocházel. Po jejich příchodu se naplnily dny a Marie porodila svého prvorozeného syna, zavinula jej do plenek a položila do jeslí.¹¹

Dnešní podoba legendy o narození Ježíše se utvářela několik století. Informace dostupné z Bible se postupně rozšiřovaly lidovou tvořivostí a již zmíněnými apokryfy o další podrobnosti. V představách lidí, zvláště nevěřících, jde o vánoční příběh připomínající spíše pohádku než reálný biblický příběh.¹²

Na samém počátku tohoto příběhu byla prostá venkovská žena jménem Marie z města zvaného Nazaret, která se v dospělosti zaslíbila Josefovi, stejně prostému muži, který byl v Nazaretu tesařem. Příběh vypráví, jak se jednoho dne Marii zjevil archanděl Gabriel a předpověděl jí narození syna, přivede ho na svět i přes své panenství a dá mu jméno Ježíš. Anděl se zjevil také Josefovi, oznámil mu ustanovení Boha, že se Marie stane matkou a zároveň Josefa požádal, aby ji ochraňoval a syna pomáhal vychovávat. Když se blížila doba Mariina porodu, nařídil římský císař Augustus provést sčítání lidu. A tak se Josef s Marií vydali na cestu do Betléma, jelikož Josef vzešel z rodu krále Davida, který odtud pocházel. Nepodařilo se jim zde však sehnat ubytování, proto se museli uchýlit za městské hradby. Objevili skalní jeskyni, která sloužila pastýřům jako příležitostní chlév. Zde Panna Marie, za přítomnosti svého chotě Josefa, porodila syna, kterému dala jméno Ježíš. Děťátko zavinula do plenek a položila do prostých jesliček vystlaných slámou. Objevují se tu i dvě zvířata, která jim dělala společnost. Byl to oslík, který Marii a Josefa doprovázel na cestě do Betléma, a volek ustájený v chlévě. První se o narození Syna Božího dozvěděli pastýři, kteří poté šířili zprávu dále po okolí. Přicházeli prostí lidé, aby se mohli novorozenětku poklonit a obdarovat jej. Pokleknout a vzdát hold přispěchali i mudrcové z východu, kterým cestu ukazovala jasná hvězda pohybující se na obloze. Evangelium sv. Matouše podává svědectví o tom, jak se jasná hvězda nakonec zastavila nad místem narození dítěte.¹³ Podle legendy musela rodina brzy z Betléma uprchnout. V té době vládl krutý panovník Herodes. Když se k němu dostala zpráva o narození nového židovského krále Ježíše, který by mohl později

---

¹¹ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 122.

¹² VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 38.

¹³ JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 8.

ohrožit jeho trůn, ihned nařídil vyvraždit všechny malé chlapce v Betlémě. Josef s Marií a dítětem včas uprchli do bezpečí v Egyptě a vrátili se až po Herodově smrti. „*Další osudy Ježíše Krista, popsané v Bibli, se už netýkají přímo vánoční legendy.*“¹⁴

1.2 Období adventu

Termín advent je odvozen z latinského *adventus* neboli příchod. Pro křesťany je to přípravné období předcházející vánočním svátkům s očekáváním příchodu narození Syna Božího, též také Ježíše Krista či Spasitele. Adventní oslavy patří k nejstarším církevním svátkům, jejich počátky se objevují již ve druhé polovině 4. století. Trvání adventu nebylo všude stejné, udává se v rozmezí od čtyř do osmi týdnů. V českých zemích se období adventu objevilo v raném středověku a během 11. století se adventní doba ustálila na čtyřech týdnech, na památku doby, která uplynula od Kristova narození i očekávání druhého Božího příchodu. Advent začíná nedělí, která je nejbližší 30. listopadu, konkrétně je to den mezi 27. listopadem a 3. prosincem. Celé období proto může trvat dvaadvacet až osmadvacet dní. Liturgický význam uvádí první adventní neděli jako začátek nového církevního roku. Vrcholem adventního času je předvečer svátku Narození Páně.¹⁵

Každé adventní ráno se v kostele konaly bohoslužby věnované Panně Marii, kterým se říkalo *roráty*. Tento lidový název je odvozen z latinského „*Rorate coeli*“, v českém překladu „*Rosu dejte, nebesa*“, čímž začínala úvodní mešní píseň. Lidé si při té příležitosti svítili tzv. rorátními svíčkami, které měly různé tvary. Mezi oblíbenými předměty lidí byly modlitební knížky a věnečky s drobnými kvítky a ozdůbkami z barevného vosku.¹⁶ Rorátní zpěvy jsou unikátem našeho národa českého a nikde jinde ve světě nemají obdoby. Texty těchto zpěvů, vycházející z biblických proroctví a žalmů, si zachovávají svůj osobitý ráz v jednotlivých oblastech, místech i krajích.¹⁷ V dnešní době se tyto mše slouží především v první části adventu, tedy do 16. prosince. „*Mše bývá také nazývána „andělskou“, protože se při ní předčítá z evangelia o andělu, který Panně Marii zvěstoval narození Ježíše.*“¹⁸

K adventu vždy patřil půst. Nesměly se provozovat žádné taneční zábavy, svatby ani tělesné rozkoše, lidé se měli postit. Jednalo se o dobu přástek, draní peří a jiných

¹⁴ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 316.

¹⁵ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 12–15.

¹⁶ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 10.

¹⁷ JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 16.

¹⁸ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 66.

svépomocných prací, spojených s vyprávěním různých příběhů. Přísné zákazy, vydané církví, byly ovšem porušovány. V domech, kde se při prástkách scházela mládež, vážnost chvíle přerušoval často veselý smích, škádlení, hry i zpěv.¹⁹ Obvykle se ženy scházely v jedné chalupě, a to jak kvůli úsporám, tak proto, že se jim nechtělo pracovat o samotě. Často se ženami sedávali i muži a popíjeli, hráli karty, vyprávěli a bavili se hádankami a hrami. Většinou přitom nechyběl alkohol, a tak není překvapením, že prástky končily ne příliš mravně a začaly vadit církvi i vrchnosti. Od 16. století vydával zemský sněm v Praze, a poté také mnohé vrchnostenské kanceláře, přísné zákazy pořádání společenských prástek. Taková a další obdobná nařízení se opakovala až do 18. století, a dokonce ještě v polovině 19. století se objevily některé úřední předpisy. Prástky se částečně omezily tak, že se nekonaly ve dnech církevních svátků, tudíž od Štědrého dne do Tří králů, a o půstech.²⁰

K adventu neodmyslitelně patří, kromě čtyř předvánočních nedělí, několik svátků svatých, které se staly významnými a kolem nichž se objevila řada obyčejů a pověr.²¹

1.2.1 Sv. Ondřej (30. listopad)

Sv. Ondřej byl učedníkem sv. Jana Křtitele a později se stal také jedním z Kristových apoštolů. Byl prvním z dvanácti Ježíšových pomocníků a zanedlouho se k němu přidal i jeho bratr Šimon, jemuž dal Ježíš jméno Petr. Po smrti Ježíše Krista kázal a šířil křesťanskou víru v dalekých zemích. Ondřej konal pouze samé dobré skutky, o kterých se vyprávějí různé legendy, přesto i on skončil jako mučedník. Zemřel mučednickou smrtí 30. listopadu roku 62 uvázaný provazy k šikmému kříži tvaru písmene X, na němž trpěl tři dny.²²

Den sv. Ondřeje je vedle Štědrého večera považován za nejdůležitější den pro věštění budoucnosti, snad proto, že stál na počátku zimního adventu a začínal jím liturgický rok. Tvrdí se, že věštění v tento den souvisí s kultem pohanských démonů, ochranou před zlem a mocí nastupující zimy.²³ Sv. Ondřej je patronem rybářů, řezníků, provazníků, Skotska, Řecka a Ruska, stal se také patronem nevěst, neboť vdavek chtívá

---

¹⁹ FROLEC, V., 2001. *Vánoce v české kultuře*, s. 22.

²⁰ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 275–276.

²¹ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 19.

²² TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 57–58.

²³ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 77.

děvčata prováděla tajemné praktiky týkající se předpovědi svatby a partnera.²⁴ S postavou sv. Ondřeje tato pověra o věštění nijak nesouvisela.²⁵

V tento den dívky zjišťovaly, jestli je čeká svatba a kdo bude ženich. Obdobné úkony dělali i chlapci. Podobná věštění se prováděla také na Štědrý den a na Tři krále, kdy vánoční cyklus končí. Způsobů byla celá řada, většinu známe z území celých Čech a Moravy, jiné se omezily jen na některé kraje. Zatřásla-li dívka stromem a zaštěkal-li v tom okamžiku pes, věděla, z které strany může očekávat ženicha. O půlnoci se chodilo klepat na kurník, pokud se jako první ozval kohout, měla se dívka do roka vdát, ale pokud se ozvala slepice, měla na svatbu ještě dost času. Děvčata se také pokoušela spatřit obraz svého nastávajícího v zrcadle, v komíně či na hladině vody ve studni. Další zvyk je znám z 18. století, při němž dívky pokládaly kousky chleba na lopatu a cí snědl pes první, ta se měla vdát. Praktiky provozované se žábou byly dokonce na hranici s čarováním. Dívky mrtvou žábu zahrabaly do mraveniště a věštily podle zbylých kostí. Pokud dívka vyhrabala kost ve tvaru háčku, měla mládence přitahovat, jestliže měla kost lopatkovitý tvar, nejspíš ji nikdo nechtěl. Dále se házelo střevícem poslepu přes rameno za záda směrem ke dveřím. Špička boty směřující ven ze světnice znamenala vdavky. Věštění z třísek rozházených po podlaze souviselo s jejich řazením do páru k sobě. Když jedna tříška zbyla, dívka měla zůstat svobodná. Na vodu se pouštěly ořechové skořápky s upevněnou svíčkou. Sledovalo se, které lodičky se k sobě přiblíží a vytvoří pár. Složitější byla knedlíčková metoda, kdy se papírky se jmény vložily do těsta čtyř knedlíků, ale dalo se jich vařit pět. První, který vyplaval na hladinu, obsahoval buď jméno ženicha, nebo byl prázdný, což znamenalo, že svatba nebude. Velmi oblíbeným způsobem věštění osudu rodiny v minulosti bylo hádání podle předmětů. Ty se ukryly pod čtyři obyčejné hrnečky a pak se postupně zvedaly. Kdo našel prsten, mohl očekávat blízkou svatbu, hřeben představoval všelijaké nemoci, kousek chleba znamenal bohatství a hlína smrt. Známé lití olova do vody fungovalo na podobném principu, akorát zde bylo třeba větší fantazie pro určování tvarů a významů jednotlivých odlítků. Také se věřilo, že sny, přicházející o svatoondřejské noci, se určitě vyplní.²⁶

Z pohanských časů se dochovala další různá kouzla. Na Podluží se například dodržovala osobitá prevence požárů. Bylo zapotřebí nasbírat ranní kapičky rosy, jimi se zadělal kvásek, připravilo se těsto a z něj se na slunci upekly čtyři *pagáčky*, které se

---

²⁴ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 58.

²⁵ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 269.

²⁶ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 271–272.

uložily do čtyř rohů střechy stavení. Oheň se pak měl hospodářství zaručeně vyhnout. Ve Slezsku bývalo zvykem odlévat kuličky z olova, jež pak dívky házely na střechy, a kam kulička zapadla, z té strany měl přijít ženich. Na Frýdecku existovala neobvyklá věštba. Tam přicházela zima a mráz dřív. Dívky vysekávaly díru do ledu, poté se při měsíčku do ní podívaly a ze stínu se pokoušely rozeznat, jakého muže dostanou za manžela. Snad nejméně náročným kouzlem bylo napsat jména milých a vyvolených na cedulky, které se nechávaly přes noc pod polštářem. Ráno po probuzení se jedna z nich vytáhla a ten, kdo byl na cedulce napsaný, měl být tím pravým.²⁷

1.2.2 Sv. Barbora (4. prosinec)

Další významný den byl svátek sv. Barbory. Sv. Barbora se narodila na počátku 3. století v maloasijské Nikomedii v rodině bohatého kupce, jenž byl zarytým odpůrcem křesťanů. Aby uchránil svou dceru před světskými svody, nechal postavit věž, do které ji uzavřel. Tato věž se stala atributem, s nímž je sv. Barbora zobrazena nejčastěji. Tajný křesťan, který pracoval mezi sloužícími, obrátil sv. Barboru na víru. Když otec zjistil, že se jeho dcera stala křesťankou, uchopil meč a chtěl ji na místě zabít, dívce se však podařilo uprchnout. Otec ji brzy vypátral a po neúspěšném nucení, aby se zřekla křesťanství, ji odevzdal soudci. Mučení sv. Barbory viděla žena jménem Julia, jež se také přiznala ke křesťanství. V ten okamžik se sv. Barboře zázrakem zhojily všechny rány. Soudce ji dal mučit ještě ukrutněji a nakonec Barboře setnul hlavu sám její otec, spolu s ní zemřela také sv. Julie.²⁸ Legendy vypravují, že po vykonání otcova hrůzného činu sjel z nebe blesk a na uhel ho spálil. O životě sv. Barbory nejsou známá žádná fakta, ale i přesto se stala velmi oblíbenou světicí.²⁹

Svatá Barbora je považována za patronku mnoha povolání a různých řemesel, z nichž nejvýznamnější jsou horníci, neboť jí zasvětili mnoho kostelů, kaplí i oltářů a na její svátek pořádali okázalá procesí. V dolech nechávali horníci hořet ve štolách přes noc světlo v kahanech, protože se domnívali, že je ochrání před smrtelnými úrazy. Nejznámější chrám sv. Barbory u nás je postaven v Kutné Hoře, což je město se slavnými stříbrnými doly. Barbora je také patronkou dělníků, pokrývačů, hutníků, slévačů, tesařů i architektů, dělostřelců, hasičů, kameníků, kuchařů a řezníků. Lidé věřili tomu, že je dokáže uchránit před náhlou smrtí, například před úderem blesku.³⁰

²⁷ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 60.

²⁸ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 77.

²⁹ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 239.

³⁰ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 281.

Tento svátek je prvním dnem obchůzek maskovaných postav v adventu. Obchůzky Barborek se konaly navečer 3. prosince, někde až 4. prosince, ve svátek sv. Barbory, po rorátech. Zpravidla chodila trojice Barborek, ale mohlo jich být i víc. Podle legendy je svatý Petr na zem spouštěl z nebe po žebříku nebo zlatém provaze. Měly bílé oblečení, kolem pasu modrou nebo červenou stuhu a dlouhé vlasy měly rozpuštěné tak, aby jim nebylo vidět do tváře. Jinde si vlasy sčesávaly pod plenu a přes obličej si dávaly závoj. Vlasy zdobily květinovým věnečkem nebo korunkou z pozlaceného papíru na znamení urozeného rodu a neposkvrněného panenství. Na nohách měly bílé papuče, ale nejčastěji chodily bosé. V jedné ruce držely uzlík nebo košík s dárky, v druhé ruce pak nosily metlu na nezbedníky. V některých regionech také nosily na tyči nasunutou prázdnou tykev s vyřezaným obličejem a zapálenou svíčkou uvnitř. Tu pak opřely u okna a metlami šlehaly na okenní skla. Poté vstoupily do domu a vyzývaly vystrašené děti k modlitbám. „Protože přes své masky a oblečení tlumeným hlasem spíše mumlaly, jejich výzvy „modli se, modli se, modli se“, vyzněly zpravidla jako „muli se, muli se, muli se“, což přinášelo – jak vzpomínají pamětníci – mnohá nedorozumění.“ Pak byla vyplašená dívka, která nevěděla, co vlastně mají dělat, sešvihána metlami za to, že se nemodlí, vzápětí však byla obdarována pamlsky a Barborky odcházely do dalšího stavení. Z jejich mumlání se časem zrodilo mumlání „mulisy, mulisy, mulisy“, které se stalo typické pro některá strašidla.³¹ Na Lomnicku se starší žena či dospělá dcera z rodiny převlékla za Barboru, pomoučila si obličej a přišla před stavení, kde zacinkala zvoncem, metlou šlehala po dveřích a poté vešla. Děti vyzývala k modlitbám i pokání, pokud někdo odmítal a zlobil, byl sešlehan metlou. V okolí Milevska chodila Barbora, která se od jiných odlišovala. Šlo zpravidla o vdanou ženu, která nosila bílé, nebo černé šaty a chodila v doprovodu anděla, který nosil košík s ovocem a drobnými dárky.³²

Obchůzky Barborek se už v současné době nedodržují, ale někde se zachoval zvyk pověsit za okno punčochu či položit talířek, na němž děti najdou ráno malou sladkou nadílku.³³

Dnes je tento den významný zvláště pro svobodné dívky. Přinášely si domů uříznuté třešňové větvičky, tzv. barborky, a pokud ve vodě vykvetly do Štědrého dne, znamenaly příslib svatby v příštím roce. Někdy se větvičky na chvíli ponořily do horké vody, aby se proces rašení a následného květu urychlil. S urychlováním souviselo i to, že děvčata

---

³¹ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 86–87.

³² TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 91–92.

³³ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 26.

postříkovala barborky vodou nabranou do úst, neboť voda z úst byla vlažná. Na venkově byly dívky zvyklé dávat větvičky do vody a do chléva, kde byla stálá teplota. Pokud i přesto třešňová větvička nevykvetla, dívka si musela na svatbu ještě nejméně rok počkat.³⁴ V některých oblastech děvčata nosila rozkvetlé třešňové větvičky ve výstřihu šněrovačky či za pasem na půlnoční mši. Dívka se pak měla vdát za toho, kdo jí barborku vzal. Jinde si zase dívky dávaly kvítky za šněrovačku, když chtěly k sobě přilákat vyhlédnutého mládence.³⁵ Podle větvíček věštili také hospodáři. Pomocí toho, kolikátý den po svátku sv. Barbory větvička rozkvetla, určovali svůj nejšťastnější nebo nejúrodnější měsíc v následujícím roce.³⁶

1.2.3 Sv. Mikuláš (6. prosinec)

Sv. Mikuláš z Myry, nejuctívanější světec, se narodil v lykijském městě Pataře kolem roku 250 v rodině křesťanů. Z legendy se můžeme dovědět o jistém muži, který se dostal do takových dluhů, že mu nezbylo nic jiného, než prodat své tři dcery do nevěstince. Když se o tom doslechl sv. Mikuláš, po dobu tří nocí vhazoval otevřeným oknem do ložnice dívek peníze, pomocí nichž jejich otec splatil dluhy a ještě ušetřil na věno. Sv. Mikuláš chtěl uniknout projevům vděčnosti, proto se vydal na pouť do Palestiny. V maloasijském městě Myra zemřel v té době biskup, a jelikož volba nového nebyla jednoduchá, všichni přítomní se shodli, že biskupem se stane ten, kdo vstoupí následujícího rána jako první do chrámu. Tím člověkem byl právě putující Mikuláš. Svatý Mikuláš se stal jedním z nejuctívanějších světců východní církve, v 11. století se jeho kult začal šířit do západoevropských zemí, poté ho uctívali ve Francii, ve 12. století v Německu a ve 13. a 14. století i v českých zemích.³⁷

Sv. Mikuláš se stal patronem mořeplavců, kteří ho přijali jako ochránce námořníků. Snad po celé Evropě se vyprávěla pověst o námořnících, které sv. Mikuláš zachránil před smrtí na rozbouřeném moři. Za svého ochránce si ho zvolili také rybáři, voraři a převozníci. Prostí lidé věřili v jeho ochranu před povodněmi a zničením mostů. Postupně byl patronem dlouhého seznamu řemesel a povolání, mezi jinými poutníků a cestujících, notářů, soudců, advokátů, obchodníků a lékárníků, hostinských, mlynářů, pekařů, tkalců, knihařů a ještě mnohých dalších. Svátek sv. Mikuláše se od středověku spojoval s vírou v bohatství, proto obchodníci toho dne rádi uzavírali složité obchody.

³⁴ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 20–21.

³⁵ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 240.

³⁶ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 27.

³⁷ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 78.

V jiných zemích prosili Mikuláše o ochranu před zloději, jinde se k němu obracely ženy před porodem. V dalších krajích byl patronem šťastného manželství a modlily se k němu i dívky toužící po svatbě. Samozřejmě je také patronem dětí.³⁸

V předvečer svátku svatého Mikuláše, 5. prosince, navštěvuje v lidové tradici patron a ochránce dětí domácnosti v biskupské mitře, ornátu a s berlou v ruce. Naděluje dětem za odříkání modlitbičky křížaly, jablíčka, oříšky, perníky a drobné dárky, například mikulášské pečivo, vrkoče a různé sladkosti, které jsou sestavené do úhledných stavbiček. Pokud Mikuláš někam nepřišel (obvykle do těch nejchudších rodin), odbývala se nadílka do punčochy dávané za okno.³⁹

Sv. Mikuláš je bělovlasý a bělovousý muž s laskavou tváří v oděvu biskupa. V ruce drží berlu a na hlavě má vysokou špičatou čepici s křížem, které se říká mitra. Vznešený Mikuláš nosí krásné bílé roucho, někdy červený plášť. Doprovází ho anděl v bílých šatech, s křídly na zádech a hvězdou na čele. Dalším doprovodem je rohatý čert s dlouhým červeným jazykem, který řinčí řetězem, má metlu a často i pytel.⁴⁰ Nejedná se o děsivého d'ábla, jakého zná anglosaský svět, ale o klasického českého nemotorného čerta, který je typický pro české pohádky. Právě tento dobrácký čert je ve světě spíše takovou výjimkou.⁴¹

V některých krajích bývala družina Mikuláše početnější, andělů a čertů bylo víc. Nejdynamičtější postavou je pokaždé čert a děti bývají často před jeho příchodem varovány. Jinde míval Mikuláš i ženský protějšek, byla to Mikuláška nebo Mikulášova matička. Její oblečení bylo velmi podobné Barborkám a Luckám. Nosila bílé šaty nebo bílou plachtu, průsvitnou roušku nebo zamoučený obličej a na hlavě měla biskupskou čepici. Chovala se podobně jako Mikuláš, na zlobivé děti měla připravené březové pruty a pro ty hodné dárky v košíku, nakonec ale obdarovala i zlobivé děti.⁴² Na jiných místech procházely obcemi celé velké maškarní průvody s různými místními strašidly. Nechybělo hned několik čertů, koza, vojáci, Turci, žid, sedlák i selka, pachole, kominík, smrtka, myslivci a mnoho dalších.⁴³

V současné tradici je podoba hlavních aktérů přibližně stejná. V jiných zemích mívají jinou nejen podobu, ale i jméno. Například v Holandsku Mikulášovi říkají Sinter Klaase, ve Finsku Ukko, ve Francii pére Noel, ve Švédsku Jultomten, v Rusku Děda

³⁸ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 286–287.

³⁹ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 14.

⁴⁰ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 242–243.

⁴¹ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 93–94.

⁴² ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 76.

⁴³ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 98.

mráz a v Americe Santa Claus, což je jeho nejznámější podoba.⁴⁴ Všichni si ho představují jako dědu s bílými vlasy a vousy, dobrotivým výrazem ve tváři, oblečeného v červeném kabátě a s červenou čepicí, který jezdí na saních tažených sobi. Nenaděluje dárky začátkem prosince, jako u nás, ale až o Vánocích. S církví nemá vůbec nic společného, původcem této podoby je americká firma Coca-Cola. Tato firma spustila v roce 1931 jednu ze svých nejúspěšnějších reklamních kampaní, v níž její nápoj přináší Santa Claus. Úspěch kampaně byl obrovský a reklamní Santa Claus tak ovlivnil velkou část světa. Trochu zamotal do té doby dodržované zvyky v některých zemích. U nás se mu částečně podařilo vytlačit Ježíška, avšak Mikuláš, který chodí s nadílkou večer 5. prosince, naštěstí Santa Clausovi odolává.⁴⁵

Mikulášská obchůzka dnes patří k nejrozšířenějším lidovým obyčejům. V Praze i dalších městech se konají společné srazy Mikulášů, čertů a andělů. Vedle mikulášské obchůzky se rozšířily také besídky, které se pořádají ve školkách, školách a dalších kulturních zařízeních. Kromě dospělých masek nyní chodí i malí Mikulášové, kteří přicházejí často bez pozvání. Většina dětí ani netuší, jaký význam měla dříve mikulášská obchůzka, tudíž se většinou snaží pouze získat peníze nebo se jen pobavit. Na venkově tento problém nebývá, protože se lidé znají, ale ve městech lze potkat mnoho Mikulášů, andělů a čertů, kteří vzhledem ani chováním nevzbuzují důvěru.⁴⁶

1.2.4 Sv. Ambrož (7. prosinec)

Hned následující den po Mikuláši má svátek Ambrož. Sv. Ambrož se narodil kolem roku 338 údajně v Trevínu. Vystudoval práva, stal se soudcem v Miláně a pro jeho laskavost a moudrost si ho milánský lid zvolil biskupem. Sepsal různá mravoučná a věroučná díla, byl horlivým kazatelem, proslul jako reformátor a uspořadatel liturgie, která se po něm nazývá „ambrosiánská“. Díky své rozsáhle činnosti se řadí ke čtveřici velkých církevních učitelů.⁴⁷ „*Jeho životní heslo, jako křesťanského biskupa, bylo na svou dobu až překvapivě demokratické: Zem patří všem, ne pouze bohatým.*“⁴⁸

Lidový zvyk je znám ze spisů 19. století pocházejících z Podřipska, okolí Kolína, Suchdolu, Souše u Mostu, Nových Dvorů a dalších míst.⁴⁹ Za soumraku čekal u kostela muž přestrojený za Ambrože, který měl dlouhou bílou košili, na hlavě černou špičatou

⁴⁴ ŠOTTNEROVÁ, D., 2005. *Adventní čas*, s. 62.

⁴⁵ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 288–289.

⁴⁶ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 292–293.

⁴⁷ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 79.

⁴⁸ LANGHAMMEROVÁ, J., 2017. *České tradice v proměnách času*, s. 239.

⁴⁹ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 107.

čepici a přes obličej závoj. V jedné ruce držel dlouhé proutěné kostě a ve druhé uzlík se sladkostmi. Jakmile se objevily děti, rozhazoval kolem cukrovinky a ty odvážlivce, kteří se je snažili sebrat, honil s metlou kolem kostela. O původu tohoto zvyku však nejsou žádné historické zprávy.⁵⁰

1.2.5 Sv. Lucie (13. prosinec)

Svatá Lucie se narodila ve 3. století v sicilských Syrakusách v rodině zámožných křesťanů. Po smrti otce jí matka sjednala sňatek s bohatým pohanským mladíkem. Tento sňatek Lucie odmítla a požádala matku, aby jí předala věno, které se chystala rozdat chudým. Když se Luciin nápadník dozvěděl o rozdání veškerého majetku, obžaloval ji u soudu jako křesťanku. Soudce jí určil obětovat pohanským bohům, a když Lucie odmítla, přikázal odvléci ji do nevěstince. Sv. Lucie však stála jako přirostlá k zemi a nikdo s ní nedokázal pohnout. Přítomný kat se rozčílil a vrazil sv. Lucii dýku do hrdla. Stalo se tak roku 304.⁵¹

Sv. Lucie je zobrazována s různými atributy. Někdy je to palmová ratolest, která je symbolem mučednické smrti, jindy meč v jejím hrdle, který odkazuje na způsob jejího usmrcení. Také může držet svíci nebo lampu, neboť je uctívána jako patronka světla. Její jméno v překladu znamená „světlo“. A jelikož je světlo vnímáno zrakem, mezi její atributy patří i oči, které mívá zpravidla na misce, je tedy ochránkyní před očními chorobami. Stala se tak patronkou slepců, nemocných dětí a řemeslníků, kteří namáhají zrak, zejména švadlen, přadlen, krejčích, tkalců a sklářů.⁵²

Den sv. Lucie je spojován i s řadou magických praktik. Lidé na vesnicích věřili, že v tento den se scházejí čarodějnice, aby kuly pikle a škodily dobrým křesťanům. Svatou Lucii lidé považovali za mocnou ochranitelku před jejich kouzly a čáry. Nejvíce navštěvovaným místem čarodějnických setkání o svátku sv. Lucie býval prý vrch Radhošť, který byl od pradávna opředen mnoha pověstmi.⁵³

Jako v jiných dnech během adventu se chodilo i v předvečer svátku sv. Lucie na obchůzky. Lucie, Lucky nebo také Lucy vypadaly v každém kraji trochu jinak. Skoro vždy však během návštěvy mlčely a vše předváděly pantomimou. V Čechách patřily mezi bytosti spíše strašidelné.⁵⁴ V Kostelci nad Vltavou se skupina tří až šesti dívek

⁵⁰ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 33.

⁵¹ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 80.

⁵² MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 246.

⁵³ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 46.

⁵⁴ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 308–309.

převlékla do bílých šatů, obličej si dívky zahalily závoji, případně k nepoznání nabílily moukou. Jedna nesla z hadříků smotané dítě, druhá nosila hadr nebo kartáč k omývání, třetí metlu, čtvrtá štětku k bělení, pátá košíček nebo uzlík s jablky, šestá dívka byla oblečená za kněze a nosila knihu a kropítko. „*Přicházely za soumraku, mluvily nesrozumitelně, spíše si cosi pro sebe mumlaly. Dívka s dítětem si sedla na stoličku, chovala dítě a napodobovala jeho pláč, ta s kartáčem nebo hadrem předvedla mytí podlahy, se štětkou se postavila ke zdi a jakoby bílila, v oblečení kněze světila a modlila se, také však žertovně kázala, další dívka s metlou proháněla děti, které nepoklekly a nemodlily se, hrozila jim a nutila je do modlení. Dítě, které se řádně pomodlilo, dostalo jablíčko, ořech nebo pamlssek.*“⁵⁵ Ve středních Čechách chodívala žena zahalená do bílého pláště nebo prostěradla s velkým dřevěným nožem, kterým strašila děti. Chtěla rozpárat břicho tomu, kdo se v adventu nepostil. V okolí Českých Budějovic chodily dvě dívky v bílých pláštích, obličej měly zakrytý maskou, která se podobala velkému čapímu zobáku, jímž se dalo klapat. Bouchaly na dveře domu, a když vešly do světnice, hlasitě pronesly: „*Jdu, jdu, noci upiju!*“ Variant obchůzek byla tedy celá řada.⁵⁶

Existovaly také odchylky. Objevovala se Perchta či Peruchta, která byla zjevem ještě strašidelnějším než Lucky. Na Slánsku chodila oblečená v obráceném kožichu a králičí kůží nataženou na hlavě, v jedné ruce držela nůž a v druhé škopek. V jižních Čechách byla mylně spojována s pověstí o bílé paní, Perchtě z Rožmberka. Jihočeská Perchta byla bíle zahalená a chodila s červenou zvířecí škraboškou se zuby a dlouhým jazykem. Na zlobivé děti měla připravený nůž, škopíček na krev a koudel, kterou měla vycpávat rozříznutá břicha. Někde obcházela stavení v předvečer svátku sv. Lucie, ale chodila i na Štědrý den.⁵⁷

O svátku sv. Lucie se nesmělo příst, jelikož kdysi byla Lucie patronkou předení, hlavní ženské práce. Žena, která tento zákaz porušila, byla právě maskami Lucek ztrestána.⁵⁸ V tento den se také sela do misky s hlinou pšenice, která po deseti dnech zalévání v teple světnice měla vzejít. Na Štědrý den se potom z kvality trávníčku odhadovalo, jaká bude v příštím roce úroda. Dny, které zbývaly po svátku sv. Lucii do vánočních svátků, se využívaly k uklízení, pečení a výzdobě příbytku.⁵⁹

---

⁵⁵ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 122–123.

⁵⁶ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 81.

⁵⁷ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 311–312.

⁵⁸ LANGHAMMEROVÁ, J., 2004. *Lidové zvyky*, s. 268.

⁵⁹ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 17.

Sv. Lucie je spojována se známým pořekadlem: „*Svatá Lucie, noci upije*“, které znamenalo, že od tohoto dne by se měl začít den prodlužovat a noc zkracovat. To ovšem není pravda, protože noc se zkracuje až od zimního slunovratu. Otázkou bylo, jak tento omyl vysvětlit. Objevil se názor, že jde o omyl lidu, ale s tím nelze souhlasit, jelikož právě kalendářní lidová pořekadla a pranostiky jsou velice přesné, neboť vycházejí z dlouholetého pozorování přírody. Rozdíl mezi pořekadlem a skutečností je následkem nesrovnalostí mezi starším juliánským kalendářem a skutečným slunečním časem, kdy se juliánský kalendář v důsledku určitých nepřesností posouval každých 128 let přibližně o jeden den vpřed. Proto se tedy ve středověku mohlo stát, že svátek sv. Lucie v určitých letech připadl na den zimního slunovratu. Podle propočtů bylo zjištěno, že pořekadlo o upíjení noci sv. Lucií muselo vzniknout ve 14. až 15. století, kdy platilo.⁶⁰

1.3 Období Vánoce

České slovo Vánoce má zřejmou souvislost s německým termínem *Weihnachten* či *Wihnahten*, který se do našeho jazyka dostal už v předcyrilometodějském období a má pojmenovávat *posvátné noci*. Jiní autoři se domnívají, že výraz Vánoce měl souvislost s větším počtem posvátných nocí již v pohanské době a po příchodu křesťanství byl už tak hluboce vrytý do povědomí lidí, že se v naší slovní zásobě uchoval dodnes.⁶¹

Vánocům předchází již zmíněná doba adventní, tedy období předvánoční, které se spojuje s přípravou na hlavní svátky. Vánoční svátky běžné, občanské, se slaví tři dny, jimiž jsou: Štědrý den (24. prosinec), Boží hod vánoční (25. prosinec) a svátek svatého Štěpána (26. prosinec). Církevní Vánoce však trvají od Kristova narození o svaté noci z 24. na 25. prosinec přes Boží hod vánoční, který je známý také jako den Narození Páně (25. prosinec), svátky sv. Štěpána (26. prosinec), Jana Evangelisty (27. prosinec), Mládětek betlémských (28. prosinec), Nový rok (1. leden), do svátků Tří králů neboli Zjevení Páně (6. leden). Tímto se vánoční období uzavírá. Původně však trvaly církevní Vánoce dokonce až do Hromnic (2. únor), tedy do dne Uvedení Páně do chrámu.⁶²

1.3.1 Štědrý den (24. prosinec)

První detailní popis obyčejů Štědrého večera v Čechách pochází z doby panování krále Václava IV. a je zcela výjimečný. Jeho autorem je učený mnich Jan z Holešova, který podrobně popsal lidové zvyky, z nichž se většina dochovala do dnešních dnů,

⁶⁰ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 80–81.

⁶¹ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 66.

⁶² MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 257.

a tím zdůrazňuje osobitost českých Vánoc. Máme se čím pyšnit, neboť žádný národ v Evropě nemá tak starý a především tak podrobný popis vánočních svátků. Je v něm napsáno například: „*Na památku nebeské štědrosti křesťané ten večer vedou si štědre. I chudý otec snaží se potěšit své děti alespoň rozžehnutím velké svíce. Staří lidé v ten den otevírají své dveře dokořán, aby kdokoli mohl vejít a přijmout pohostinství. I dobytku se přilepšuje do žlabu. Také měšce mají lidé na Štědrý den otevřené, peníze kladou mezi jídlo, nikoli však snad z pýchy, ale proto, aby byly po ruce, kdy do domu zavítal nuzák.*“⁶³ Jeho pojednání o lidových zvycích vázících se k Štědrému večeru se dochovalo v několika opisech. Nejspolehlivější rukopis je umístěn v univerzitní knihovně v Krakově.⁶⁴

Štědrý den předchází dnu zrození Ježíše. Podle církevní terminologie je vigilií, tedy předvečerem svátku. Ze všech svátků v roce má den Kristova narození nejvýznamnější vigilií a z hlediska oslav je Štědrý den důležitější než následující hlavní svátek, kterým je Boží hod.⁶⁵ Trvání dne bývalo u různých národů vymežováno zcela odlišně. Civilní kalendář pokládá za přelomový okamžik začátku nového dne půlnoc a stejně jako staří Římané vymezuje trvání dne od půlnoci do půlnoci. Babyloňané však za den pokládali dobu mezi dvěma po sobě následujícími východy slunce a pro antické Řecko byl den dobou mezi dvěma slunečními západy. Zatímco Židé původně odpočítávali začátek dne od večera, tedy od východu první hvězdy. První křesťané začínali den večerem a za počátek nového dne považovali východ první hvězdy stejně jako Židé. Církevní kalendář uváděl Štědrý večer jako součást svátku Narození Páně.⁶⁶ Podle křesťanského kalendáře je tento den, 24. prosinec, také dnem svátku Adama a Evy, kteří byli první dva lidé stojící na začátku stvoření.⁶⁷

Naši předkové tomuto dnu připisovali zvláštní moc, tudíž se udržovala řada zvyků a magických úkonů, které měly zajistit hlavně bohatou úrodu, dobrou užitkovost domácích zvířat a také štěstí a zdraví rodiny.⁶⁸ Dříve platilo, stejně jako dnes, že do Štědrého dne musí být dům dokonale uklizený a čistý. Stěny venkovských světnic se bílily, drhly se podlahy a nábytek, hospodyně čistě povlékla peřiny, na stůl prostřela sváteční ubrus a připravila slavnostní nádobí. Vrcholem vánoční výzdoby byl betlém, doplněný jedlovými větvíčkami a světlem, který však později začal nahrazovat

---

⁶³ TOUFAR, P., 2001. *Vánoce*, s. 19.

⁶⁴ FROLEC, V., 2001. *Vánoce v české kultuře*, s. 44.

⁶⁵ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 322.

⁶⁶ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 138.

⁶⁷ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 11.

⁶⁸ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 26–27.

ozdobený stromek. Přes den bylo zvykem držet půst. Kdo nejedl, mohl tak večer vidět zlaté prasátko. Při nedodržení půstu hrozila návštěva zlé Perchty, která měla dřevěným nožem párat břicha neposlušným.⁶⁹ Zůstává ale tajemstvím, proč se před štědrovečerní večeří objevovalo zrovna zlaté prasátko. V předkřesťanských dobách však bylo prase symbolem slunce, které se o zimním slunovratu ujímá vlády, noci se pak pomalu zkracují.⁷⁰ Ke štědrovečerní večeři se usedalo až s východem první hvězdy. Na svátečním stole se mělo objevit „devatero jídel“ od všeho, co se v daném roce urodilo. Mnohým jídlům se připisoval magický význam. Části večeře se odnášely po jídle ke stromům, drůbeži, dobytku a svůj podíl dostaly i oheň a voda, aby neškodily. Následující průběh večera byl vyhrazen různým zvykům, hrám, zpívání koled, nadělování a hlavně zábavě mladých, kteří zpravidla společenskou formou hádali svou budoucnost, např. lití olova, vybírání polínek, házení střevíce, pouštění ořechových skořápek se svíčkou po vodě a mnoho dalších.⁷¹ Večer obvykle zakončila cesta na půlnoční mši do kostela. Kostel býval uklizený, slavnostně vyzdobený, stál tam betlém a všechno bylo laděno do bílé barvy, která v liturgii symbolizuje radost. Půlnoční mši, která byla většinou zpívána, začínaly církevní oslavy narození Páně.⁷²

Oslavy vánočních svátků se postupem času měnily. „V 16. a 17. století chodily po českých vsích na Štědrý den různé maškary, proti nimž brojili všichni karatelé a mravokárci. Jejich původ snad může sahat až k předkřesťanským obřadům zimního slunovratu. – V některých horských krajích, zvláště na Valašsku, chodili s koledou pastýři, jinde koledoval ponocný. Pastýři i ponocný před vstupem do domu troubili na dlouhé rohy, zpívali rozličné koledy, mezi nimi i proslulou: „Neseme vám noviny, radujte se.“ Hospodyně je štědře obdarovala vánočkou, koláči, ovocem a někdy i penězi.⁷³ Později se koleda na venkově i ve městech stala spíše obchůzkou chudých dětí, které si tak mohly vykoledovat jídlo nebo peníze. Většinou koledníci nebyli odmítnuti, ale jejich narůstající počet se lidem občas nelíbil. O Vánocích bylo totiž zvykem každého prosebníka obdarovat. „Koledování se časem soustředilo na dny sv. Štěpána a Tří králů. Součástí koled bývaly i pastýřské a betlémské hry, při nichž se předváděly veršované příběhy z pastýřského života nebo legenda o narození Ježíše.

---

⁶⁹ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 322.

⁷⁰ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 160.

⁷¹ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 27.

⁷² VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 41.

⁷³ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 81–82.

V některých krajích chodívali chlapci koledovat s jednoduchými jesličkami z papíru nebo ze dřeva a přitom zpívali o Ježíškovi. ⁷⁴

Štědrý večer je spojován s obdarováváním. Dávání dáreků bylo výrazem přátelství, lásky a úcty, obzvláště v období vánočních svátků. Obdarování byli také prosebníci a žebráci, neboť se věřilo, že dárci bude odměněn, jelikož štědrost patřila k aktivitám zajišťující štěstí a úspěch. Darem byla vlastně i odměna, kterou dostali koledníci, služebníci a čeled. O vánočním obdarovávání se u nás píše v záznamech ze 14. století. Šlo však o dárky skromné, které měly spíše symbolický význam. ⁷⁵

Nejtajemnější a nejoblíbenější bytostí Vánoc je nepochybně Ježíšek. Toto pojmenování označuje Ježíše v dětském věku, který se narodil v Betlémě. Rozdělování vánočních dáreků se začalo prosazovat v dobách reformačního hnutí v německých oblastech v souvislosti s potlačováním kultu světců. Dříve byla bytost pojmenována *Christkindlein*. Snaha o záměnu ježíška za mikulášskou nadílku se nesečila s úspěchem, jelikož situaci komplikovala další skutečnost. Zatímco na jihu Německa přinášel dárky Ježíšek, na severu to byl *Weihnachtsmann* (Vánoční muž). Nakonec však děti dostávaly dárky jak na sv. Mikuláše, tak o Štědrém dnu. U nás se tradice vánočních návštěv Ježíška přijala v 19. století. Dodnes zůstává tradicí, že dárky nosí Ježíšek, který svůj příchod ohlašuje zvoněním. ⁷⁶

1.3.2 Boží hod vánoční (25. prosinec)

Starokřesťanská církev stanovila Ježíšovo narození na tento den již ve 4. století, protože chtěla vytvořit protiváhu starší pohanské slavnosti slunovratu. Z Říma se tento zvyk postupně šířil do všech katolických zemí. Východní, dnes pravoslavná, církev slavila narození Krista až 6. ledna v den Zjevení Páně (Epiphanie). Na Boží hod vánoční měli věřící zbožně rozjímat a podle lidové víry se vůbec nesmělo pracovat. ⁷⁷

V naší zemi se svátku Narození Páně říká Boží hod vánoční. Název vznikl patrně proto, že v tyto dny věřící často navštěvovali kostely a přistupovali čteněji ke svatému přijímání a slavili tedy duchovní hody. Také na stolech se objevovala hojnost nejrůznějších pokrmů a každý se proto mohl najíst do sytosti. U nás se jako Boží hod označoval i svátek Vzkříšení Páně (Boží hod velikonoční) a svátek Seslání Ducha svatého (Boží hod svatodušní), je tedy pravděpodobné, že Boží hod znamená čas zvláště

⁷⁴ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 329–331.

⁷⁵ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 264.

⁷⁶ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 88–89.

⁷⁷ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 84.

zasvěcený Bohu. Věřící tak oslavují narození Ježíše Krista po celých následujících osm dní.⁷⁸

Podle římské liturgie se o Vánocích slaví tři mše. V českých zemích byla nejvíce navštěvována *půlnoční* mše (missa in nocte, mše v noci), kterou kněz celebruje v noci z 24. na 25. prosince. Následovala mše zvaná *pastýřská* (missa in aurora, mše za svítání nebo mše jitřní). Poslední, třetí a závěrečná mše, se nazývala *velká* (missa in die, mše ve dne), která byla původně nejstarší a jediná mše svátku Narození Páně. Křesťanský středověk oddaný mysticismu pak ve třech vánočních mších spatřoval „trojí narození“ Páně, které Valburga Vavřínová ve své publikaci popisuje takto: „*První a nejvyšší narození je to, že nebeský Otec plodí svého jednorozeného Syna v božské podstatě, a přece v rozlišení osoby. Druhé narození ... je z mateřské plodnosti, které se Marii dostává v pravé čistotě panenské nevinnosti. Třetí narození spočívá v tom, že se Bůh z milosti a lásky rodí v dobré duši po všechny dny a v každé hodině pravým a duchovním způsobem. Tato tři narození se ... oslavují třemi svatými mšemi.*“⁷⁹

Slavnost Narození Páně je spojena s nočním bděním (vigilií), z toho důvodu se odehrává o půlnoci. První půlnoční mše se uskutečnila v římském kostele Santa Maria Maggiore a jako Slavnost Narození Páně se slavila v noci před oltářem s napodobeninou jeskyně. Na jitřní mši se Římané sešli v chrámu svaté Anastázie v Palatiu a třetí mše byla sloužena v bazilice svatého Petra. Avšak zcela první půlnoční mši k počtě Vykupitele sloužil v roce 1223 František z Assisi.⁸⁰

Vánoční mše byly oblíbené ve městech i na vesnicích hlavně kvůli zpívaným částem. O hudební doprovod se postarali známí a oblíbení skladatelé. Vyhlášenými se staly pražské půlnoční mše sloužené v katedrále sv. Víta. Každý rok o Vánocích zde zazněla nová mše, jež byla speciálně zkomponována pro tuto příležitost. Nejznámější zpívanou českou mší je *Česká mše vánoční* od Jakuba Jana Ryby, kterou zkomponoval v roce 1796. Právě tato mše se stala jedním ze symbolů českých Vánoc a dodnes zní o každých Vánocích po celých Čechách.⁸¹

Boží hod slavili věřící důstojně, účastí na mši, rozjímáním, v rodinném kruhu a bez návštěv. Nemělo se pracovat a platil zákaz hluku i hlasitého mluvení. Lidé doma neuklízeli, nezametalí a nestlali postele. Někde se ani nemyli a nečesali. Kvůli příkazu

---

⁷⁸ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 123.

⁷⁹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 99–100.

⁸⁰ JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 125.

⁸¹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 101.

ticha dokonce zavazovali dobytku tlamy, aby zabučení neporušilo posvátné ticho.⁸² Pokud by vyhasl oheň, bylo přísně zakázáno pokoušet se jakkoli ten den o jeho nové rozdělení. U slavnostního oběda o Božím hodu se měla sejít celá rodina, aby se zachovala její celistvost, teprve pak měl být celý následující rok požehnaný.⁸³

1.3.3 Sv. Štěpán (26. prosinec)

Den sv. Štěpána je druhým svátkem vánočním. Sv. Štěpán byl Kristovým současníkem a vynikajícím kazatelem. Ve svých kázáních prohlašoval, že Kristus je Mesiášem, kterého předpověděli proroci, za což byl nenáviděný židovskými horlivci. Obvinil členy vysoké židovské rady v Jeruzalémě za vraždu Mesiáše, čímž je rozhořčil, a proto byl obžalovaný z velezrady židovstva. Následně byl roku 37 ukamenovaný před hradbami Jeruzaléma v blízkosti Damašské brány. Byl prvním uctívaným mučedníkem křesťanského náboženství.⁸⁴ Stal se patronem Uher (dnešního Maďarska), pro Maďary má svatoštěpánská koruna stejný význam jako pro nás svatováclavská.⁸⁵

Svatý Štěpán je považován za patrona koní a kočích. Lidé koně kropili svčenu vodou, do krmení jim dávali požehnanou sůl a někde bylo zvykem je v tento den projíždět. Hospodáři si nechávali v kostele požehnat hrst ovsa, kterou pak přimíchali do jarní setby, a někdy se při mši oves symbolicky házel na kněze. V jižních Čechách chlapi obsypávali ovsem dívky, aby se brzy vdaly. Říkali tomu *štěpánování*, které doprovázeli žertovnými průpovídkami. V tento den také končili službu kočí a pacholci. Dostali svou odměnu v podobě peněz, dohodnutých naturálií, nechyběl příděl piva nebo kořalky a někde byli obdarováni velkým koláčem či pecnem chleba.⁸⁶

Na svátek sv. Štěpána bylo velmi oblíbené koledování, jemuž se původně věnovali nejváženější členové obce. Později se z koledování stala zábava dětí a příležitost pro chudé, kteří si u zámožnějších sousedů vyprosili nějaký dárek. Rodiny se chodily navštěvovat a popřát si mnoho zdaru, přičemž se tyto obchůzky rodin staly tradičním zvykem.⁸⁷

Koledníci doprovázeli zpívané koledy jednoduchými hudebními nástroji, jimiž byly housle, harfíčka, cimbálek, dudy a také speciální nástroj zvaný *hukál* nebo *fanfrnoch*. Chodili s malými skříňkovými jesličkami a pruty zdobenými symbolickými

---

⁸² MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 286.

⁸³ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 270.

⁸⁴ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 270.

⁸⁵ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 287

⁸⁶ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 61–62.

⁸⁷ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 84–85.

plodinami i pestrými ozdobami. Za odměnu pak dostávali koláče, vánočky, ořechy, jablíčka a později i peníze.⁸⁸ Text štěpánské koledy je dodnes známý:

<i>„Koleda, koleda, Štěpáne!</i>	<i>Co mám smutný dělati?</i>
<i>Co to neseš ve džbáně?</i>	<i>Musím jinou žebrati.</i>
<i>Nesu, nesu koledu,</i>	<i>Koledu mi dejte,</i>
<i>upad jsem s ní na ledu,</i>	<i>jen se mi nesmějte!</i>
<i>psi se na mě sběhli,</i>	<i>Koledu mi dali,</i>
<i>koledu mi snědli.</i>	<i>přece se mi smáli.“⁸⁹</i>

V současnosti je den sv. Štěpána vhodnou příležitostí k procházkám, návštěvám příbuzných a k prohlídkám betlémů v kostelích nebo ve výstavních síních. Mnoho rodin si k obědu dopřává drůbež s knedlíky a se zelím.⁹⁰

1.3.4 Sv. Jan Evangelista (27. prosinec)

Svatý Jan Evangelista byl nejdříve učedníkem sv. Jana Křtitele, až později se stal apoštolem a učedníkem Krista nazývaným „miláček Páně“. Po Kristově smrti se staral o Pannu Marii a po její smrti odešel do Efezu, kde sepsal své evangelium. Roku 94 byl zajat, odvečen do Říma a vržen do kotle s vroucím olejem, ale vůle Boží ho ochránila a olej mu neublížil. Následně byl vyhnán na ostrov Pathmos, kde sepsal knihu Zjevení. Poté se vrátil do Efezu, kde zemřel klidnou smrtí.⁹¹

Na tento svátek lásky a porozumění nikdo nesměl pozvednout hlas nebo ruku na svého bližního. Podle legendy se apoštola sv. Jana pokusili jeho nepřátelé otrávit. Světec ale víno požehnal a jed ztratil svou smrtící sílu. Proto se v tento den dávalo světit víno. Podle jiného tvrzení tento zvyk spíše pochází z pohanského obyčeje připíjení na počest bohů. Ve středověku se víno žehnalo a pilo i při jiných příležitostech, např. před cestou do Svaté země nebo před odchodem do války.⁹²

Prostí lidé věřili, že víno vypité na svátek sv. Jana ochrání před hadím uštknutím nebo uhranutím. Také se říkalo, že kdo v tento den pije víno, ten se následující rok neotraví. Svěcené víno nalévali i do vinných sudů na ochranu před čarodějnicemi, někde dokonce dávali i dobytku kousek chleba namočený ve víně.⁹³

⁸⁸ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 36.

⁸⁹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 129.

⁹⁰ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 323.

⁹¹ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 85.

⁹² VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 129–130.

⁹³ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 62.

1.3.5 Svátek Mlád'átek (28. prosinec)

Svátek Mlád'átek je upomínkou události uvedené podle textu evangelia: „*Když Herodes poznal, že ho mudrci oklamali, rozlítil se a dal povraždit všechny chlapce nejen v Betlémě a v celém okolí ve stáří do dvou let, podle času, který vyzvěděl od mudrců.*“ Tento den, 28. prosinec, má v lidové víře zvláštní význam pro osud malých dětí.⁹⁴

O tomto svátku se vzpomíná na malé děti, které dal krutý vládce Herodes Veliký vyvraždit, když se dozvěděl, že se v Betlémě narodil Ježíš. Věštba totiž předpověděla narození nového krále Židů. Herodes se cítil ohrožen, ale vůbec nevěděl, kdo má být tím zrozeným Mesiášem, pro jistotu nechal zabít všechny malé chlapce.⁹⁵

V našich zemích bylo s tímto dnem spojováno několik lidových zvyků a pranostik. Nesmělo se prát, pradelny by údajně máchaly prádlo v nevinné krvi dětských obětí. Nesmělo se ani šít, protože lidé věřili, že by si děti mohly vypíchat oči a švadlenčin prst poraněný o jehlu by se špatně hojil. Špatné počasí bylo symbolem nemoci a smrti, zatímco slunná obloha znamenala zdraví, bohatou úrodu a příznivý rok. Matka, která by v tento den vztáhla ruku na dítě, by byla ve stáří nešťastná.⁹⁶ V jiném zdroji se píše, že rodiče kladli dětem otázky na příběh o povražděných nevinátkách v Betlémě a okolí a hlavně je zajímal jejich počet. Pokud odpověděly správně, dostaly malý dárek. Existovala i tvrdší verze, kdy matka šlehala dítě proutkem tak dlouho, dokud neřeklo správný počet nevinátek, jímž bylo číslo 4444.⁹⁷

1.3.6 Sv. Silvestr (31. prosinec)

Poslední den v roce, 31. prosinec, je zasvěcen památce sv. Silvestra, který se narodil na konci 3. století v Římě. Jako křesťan přečkal pronásledování a následně byl roku 311 zvolen papežem. V té době bylo císařem Konstantinem povoleno křesťanství a papež sv. Silvestr vydal četné předpisy o obřadech a liturgická nařízení. Podle legendy císař Konstantin Veliký i se svou ženou sv. Helenou byli pokřtěni právě sv. Silvestrem, který dokonce císaře uzdravil z malomocenství. Svatý Silvestr zemřel roku 335.⁹⁸

Oslavy posledního dne kalendářního roku pro svůj pohanský původ neměly v církevních kruzích příliš velkou oblibu. Již ve starém Římě oslavy provázelo

⁹⁴ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 85–86.

⁹⁵ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 325.

⁹⁶ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 131.

⁹⁷ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 274.

⁹⁸ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 86.

nevázané veselí. Silvestrovská noc se začala slavit až v 19. století. Hospodářský rozvoj té doby a občanská společnost proměnily silvestrovskou noc v jednu z nejbujnějších oslav roku s příležitostí k hodování a vydatnému popíjení, což se ve 20. století ještě více upevnilo.⁹⁹

K tomuto dnu se nevztahují žádné křesťanské zvyky. Věřící v klidu rozjímali a navštěvovali kostel, kde děkovali za uplynulý rok a s modlitbou vycházeli vstříc novému roku. Na Horácku a Podhorácku se lidé při shledání zastavili a stiskli si ruce se slovy: „*Co jsme si, to jsme si.*“ V okolí Nového Města na Moravě měli ve zvyku péct bochánky s pírkem uvnitř. Komu se pírko připražilo, měl do roka zemřít. Další zvyk se smutným výhledem do budoucnosti pochází z okolí Velkého Meziříčí. Lidé si na stole udělali tolik kopečků soli, kolik jich bylo ve stavení, a ten, jehož hromádka do rána roztekla, měl do roka zemřít. Také se věřilo, že kdo se v noci na Nový rok vypraví na hřbitov, uvidí tam všechny, kteří brzy umřou. Lidé vzpomínali i na zemřelé. Doma u obrazů s náboženskými motivy nebo obrazů svatých rozsvěceli světla, ale i venku pod kříži a v kapličkách na návších. Podle jiné pověry hospodyně nesměla nechat přes silvestrovskou noc sušit prádlo. Prý by to do domu přivolalo kmotru Smrt a někdo z hospodářství by v novém roce zemřel.¹⁰⁰

Na vesnicích chodívaly o silvestrovské noci po staveních „Ometačky“. Tajemné staré bytosti byly černě oděné a hlavu měly zavázanou bílým šátkem tak, aby vpředu vybíhala nad čelo stříška. Tříkrát zaklepaly, vešly do stavení, přistoupily k plotně a tříkrát ji ometly se slovy: „*Ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého.*“ Tato činnost měla zabránit, aby na plotnu přišlo v novém roce něco nezdravého. Ometačky poté poprosily o almužnu a hospodyně jim za službu dávaly drobné peníze.¹⁰¹

Svá pravidla měl také silvestrovský jídelníček, jenž se z velké části podobal tomu štedrovečernímu. Zvyk jíst o půlnoci horký ovar, křen nastrouhaný s jablky nebo kroupy pro přivolání štěstí pochází až z 19. století. Později byly specialitou drobné sladké a slané zákusky, obložené studené mísy a také ozdobené obložené chlebičky. K půlnočnímu přípitku dnes nesmí chybět sklenka sektu.¹⁰²

---

⁹⁹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 161.

¹⁰⁰ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 276.

¹⁰¹ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 86.

¹⁰² TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 277.

1.3.7 Nový rok (1. leden)

Podle juliánského kalendáře, který platil od roku 46 př. n. l., se za počátek roku považoval 1. leden, ale většina středověkých zemí tuto tradici nedodržovala. Ve Francii byl počátkem roku 1. březen, někdy i Velikonoce. Jinde nový rok počítali až od 19. března, na který připadlo podle výpočtu stvoření světa, a staří Čechové vycházeli ze zimního slunovratu. Teprve od 17. století se postupně začalo prosazovat sjednocování, které ustanovilo 1. leden za počátek občanského roku, pro liturgický rok byl počátkem advent.¹⁰³

Pro církve je Nový rok oslavou svátku Obřezání Páně. U malých židovských chlapců se o osmém dni jejich života provádělo rituální odříznutí předkožky, které bylo spojeno s obřadem pojmenování dítěte. Bible uvádí, že je obřízka potvrzením smlouvy mezi Bohem a praotcem Abrahámem a podle Nového zákona byl obřezán i Ježíš. Středověká církev ctíla tento svátek jako den, kdy byla poprvé prolita Kristova krev. Křesťané oslavovali tento den v tichosti a pokání.¹⁰⁴

Lidové zvyky tohoto dne byly zajímavé. Na Nový rok lidé vstávali brzy a ten, kdo dlouho vyspával, byl považován za lenocha či darmošlapa. Mezi lidmi se uchytlo rčení, které je velmi známé: „*Jak na Nový rok, tak po celý rok.*“¹⁰⁵ Pro některé skupiny lidí býval Nový rok vhodnou příležitostí k finančnímu přilepšení. Literáti dostávali za zpěv v kostele peněžité obnos, hospodáři odměňovali své čeledíny a děvečky, duchovní dostávali dárky od věřících farníků. Od 18. století dostávali odměnu také učitelé za rozesílání malovaných přání. Ve městech i na venkově se chodilo koledovat a v první polovině 20. století bylo docela běžné, že do domácností chodili přát štěstí do nového roku kominíci, popeláři, listonoši, ponocní, domovníci a další profese, s nimiž se lidé setkávali v průběhu celého roku. Koledovat chodily i děti, které s sebou nosily *bukál*, neboli *bukač*, *bzučán* či *fanfrnoch*. To byl neobvyklý hudební nástroj, jehož bručivé zvuky doprovázely koledníky při zpěvu popěveků. K výrobě tohoto nástroje lidé potřebovali džbán s profilovaným hrdlem, kousek staré kůže a žíně z koňského ocasu. Zvuk fanfrnochu byl velmi hlasitý a nadělal spoustu hluku.¹⁰⁶

Po novoročním obědě se na Slovácku konaly *koláčové slavnosti*, jež byly lidovým obřadem. Upekli se velký koláč z kynutého těsta, do kterého se zapíchaly dokola

¹⁰³ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 43.

¹⁰⁴ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 131–132.

¹⁰⁵ HERÝNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 39.

¹⁰⁶ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 21–22.

proutky, nahoře svázané. Na vrcholu byla kytice z papírových květů a ze zimostrázu nebo rozmarýny. Dolů splývaly rudé stuhy a na prutech byly zavěšeny perníčky, cukroví a sladkosti všeho druhu. Tento koláč vezla omladina na koňském povozu do vybraného domu nebo hospody, kde se oslavy odehrávaly. Koláč se postavil na stůl a do jeho středu lidé ukládali peníze, za které se zaplatila společná večeře a hudba.¹⁰⁷

Podle pověry se na Nový rok nesmělo jíst nic, co mělo původ od drůbeže, to aby štěstí neulétlo. Na stůl nepatřil ani zajíc, to aby štěstí neuteklo. Měly se konzumovat převážně luštěniny a nosit v kapse peníze, aby přičarovaly bohatý rok.¹⁰⁸

Od doby, kdy se ustálil začátek kalendářního roku na 1. lednu, je zaznamenán zvyk přát zdraví a štěstí do nového roku. Osobní přání a gratulace postupně přecházely do písemné podoby. Vyskytly se doklady o prvních novoročních přáních, které pocházely již z doby kolem roku 1620. K hromadnému zasílání novoročenek došlo teprve s rozvojem rakousko-uherské pošty a se zavedením korespondenčních lístků. Později je nahradila černobílá nebo kolorovaná blahopřání.¹⁰⁹

1.3.8 Tři králové (6. leden)

Svátek Tří králů označují liturgické knihy již od 4. století také jako svátek Zjevení Páně. Spojení tohoto svátku se Třemi králi je pozdějšího původu a je svou podstatou lidové.¹¹⁰ Hovoří se o příchodu mudrců do Betléma a Valburga Vavřinová uvádí, že se o nich zmiňuje Matoušovo evangelium (Mt 2, 1–11), kde se můžeme dočíst: „*Když se narodil Ježíš v judském Betlémě za dnů krále Heroda, hle, mudrci od východu se objevili v Jeruzalémě a ptali se: „Kde je ten právě narozený král Židů? Viděli jsme na východě jeho hvězdu a přišli jsme se mu poklonit.“ ... A, hle, hvězda, kterou viděli na východě, šla před nimi, až se zastavila nad místem, kde bylo dítě. Když spatřili hvězdu, zaradovali se velikou radostí. Vešli do domu a uviděli dítě s Marií, jeho matkou; padli na zem, klaněli se mu a obětovali přinesené dary – zlato, kadidlo a myrhu.*“¹¹¹

V Bibli se neuvádí počet mudrců ani podrobnější informace o nich. Ve výkladu jejich počet kolísal od dvou až po dvanáct, později se ustálil na třech, což bylo pravděpodobně odvozeno od tří darů. Ve středověku došlo k záměně mudrců za krále. Jména těchto Tří králů – *Kašpar, Melichar, Baltazar* – poprvé uvedl kancléř pařížské

¹⁰⁷ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 39.

¹⁰⁸ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 8.

¹⁰⁹ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 40.

¹¹⁰ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 45.

¹¹¹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 146.

Sorbonny Petr Comestor ve 12. století. Počáteční písmena jejich jmen se objevují ve zkratce K + M + B (také C + M + B), která se spolu s datem píše posvěcenou křídou na dveře. Podle některých badatelů má uvedená zkratka původní význam v souvislosti s požehnáním „*Christis mansionem benedicat*“, česky „*Kristus ať požehná příbytek*“. Jiní autoři uvádí, že jde o pozůstatek z pohanských časů, který ochraňoval stavení před démony.¹¹² Melichar byl z trojice nejstarší, prostřední byl Baltazar a oba měli bílou pleť. Nejmladší Kašpar se objevoval od 14. století na obrazech jako urostlý muž tmavé pleti. Zobrazení těchto králů se v různých státech lišila a jejich podoby se měnily během staletí. V současné době je za nejstaršího považován Kašpar a černou tvář se pyšní Baltazar.¹¹³

Předvečer Tří králů, 5. leden, nazývaný *Den světel* nebo *Svatvečer svíček*, i svátek Tří králů byly plné různých pověřivých praktik a obyčejů, které navazovaly na vánoční období. Mnoho se jich zabývalo věštěním, jako například již zmiňované lití olova do vody. Některé rodiny zapalovaly svíčky a sledovalo se, kam jde jejich kouř (zda člověk půjde do nebe, nebo do pekla) či která dohoří jako první a kdo tedy jako první zemře. V liturgii i v magii byla velmi důležitá voda, především ta, která se den před Třemi králi svétla v kostele. Lidé ji pili, protože věřili, že je ochrání před nemocemi, a nalévali do kropek upevněných na stěně u dveří. Používali ji poté buď každý den, nebo alespoň v důležitých chvílích života, jako byla svatba nebo dlouhá cesta. Právě tak kropili první fůru při sklizni nebo malé dobytče hned po narození. Věřilo se, že v tento svátek večer se voda ve studních proměňuje ve víno, což bylo odrazem křesťanské legendy o tom, jak Kristus na svatbě v Káni Galilejské proměnil vodu ve víno.¹¹⁴

Obchůzky Tří králů se staly oblíbenou zábavou. Někdy byly zdramatizovány a vznikaly tak *tříkrálové hry*, které se hrály původně v kostelích, později na ulicích i náměstích. Na koledu chodili kantoři s dětmi, později také duchovní. Modlili se, zpívali, vykuřovali domy, na dveře psali iniciály a letopočet. Za to jim náležela odměna. Koledníci nosili dlouhé bílé košile přepásané provazem, šátkem nebo šerpou. Na hlavách nosili papírové koruny a vousy měli vyrobené z koudelky nebo vaty. Jeden z králů, Baltazar, měl vždy začerněnou tvář. V 19. století v některých krajích nosili malé skříňkové betlémy, jimiž doplňovali vystoupení, nebo papírovou hvězdu na tyčce

---

¹¹² VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 45.

¹¹³ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 148.

¹¹⁴ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 37–39.

či drátu.¹¹⁵ Jiřina Langhammerová uvádí část velmi známé koledy, která jejich výstup doprovázela: „*My tři králové jdeme k vám, štěstí, zdraví vinšujem vám, štěstí zdraví dlouhá léta, my jsme k vám přišli z daleka ...*“¹¹⁶

V dnešní době tříkrálová koleda na mnoha místech ožívá. Koledníci mají skvostné a dokonalé kostýmy. Převážně se jedná o návrat k náboženské podobě zvyku, takže s dětmi z věřících rodin chodí znovu i faráři. Dům vykropený svěcenou vodou se pozná podle tradičního nápisu křídou K + M + B s letopočtem. Tyto občůzky pořádají každoročně různé kulturní či sportovní zařízení i mnohé folklórní soubory, z nichž nejznámější je charitativní tříkrálová sbírka, která je organizovaná Českou katolickou charitou.¹¹⁷

Svátek Tří králů uzavírá cyklus vánočních svátků. Právě v tento den se obvykle odstrojoval vánoční stromeček. V některých krajích však nechávali stromeček společně s betlémem až do 2. února, tedy do Hromnic.¹¹⁸

---

¹¹⁵ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 66–67.

¹¹⁶ LANGHAMMEROVÁ, J., 2017. *České tradice v proměnách času*, s. 258.

¹¹⁷ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 39.

¹¹⁸ VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje*, s. 45.

2 Lidové zvyky a tradice

Lidové tradice provází člověka od pradávna a úzce se spojují s vírou. Výraz tradice pochází z latinského *traditio* neboli předávat. Předávají poznání, schopnosti, obyčeje a mravy v rámci kultury nebo skupiny. Tradice je souhrnem ustálených zvyků, obyčejů a pravidel zachovávaných pokoleními, názorů a myšlenek přenášených z generace na generaci. V podstatě jsou chápány jako ustálené zděděné zvyky a způsoby.¹¹⁹

Lidové zvyky jsou významné, protože dávají najevo určitou soudržnost s danou společností. Pojem zvyk je podle dostupného zdroje vymezen jako typ opakovaného chování, o němž se členové určité skupiny domnívají, že má velmi dlouhou existenci čili tradici. Daná skupina takové chování očekává a na základě povědomí o jeho historičnosti ho považuje za správné. „Zvyky jsou nejčastěji spojovány s obřady a obřadními situacemi, s reprezentačním chováním a s tzv. slavnostními chvílemi v životě jedince i skupiny.“¹²⁰

2.1 Adventní věnec

Strojení adventního věnce je poměrně mladý, ale velmi oblíbený vánoční zvyk. V lidové tradici se poprvé objevil až v první polovině 19. století a nejstarší písemně doložená zpráva pochází z roku 1839 z Hamburku. První adventní věnec vyřezaný ze dřeva v té době pověsil teolog Johann Heinrich Wichern nade dveře sirotčince, který spravoval. Každý den na věnec připevnil jednu zapálenou svíci. Pod věncem stála pokladnička, do které mohli věřící házet vánoční milodary pro opuštěné děti. Zaslouhou evangelického hnutí byl tento zvyk rozšířen ze severního Německa do dalších krajů a zemí. Později se začaly vyrábět živé adventní věnce z větviček jehličnanů, které měly symbolizovat věčný život. Kruhový tvar věnce představoval jednotu společenství lidí a Boha, hořící svíce připomínaly Krista jako světlo ozařující plamenem lásky každého člověka. Jelikož adventní období začíná čtvrtou nedělí před Vánoce, ustálil se počet svící na věnci na čtyřech.¹²¹

V našich krajích tato tradice zdomácněla ve 30. letech 20. století. Adventní věnec je nejčastěji zdoben jmelím, šiškami, ořechy, malými červenými jablíčky a dalšími vánočními ozdobami. O první adventní neděli se na něm zapálí jedna svíce a poté vždy

¹¹⁹ KRAUS, J., 2005. *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*, s. 811.

¹²⁰ BROUČEK, S., JEŘÁBEK, R., 2007. *Lidová kultura*, s. 1232.

¹²¹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 27–28.

další ze čtyř každou následující neděli, čímž se odpočítává zbývající čas do Štědrého večera. O čtvrté adventní neděli se mají na věnci zapálit všechny čtyři svíce.¹²²

Liturgickou barvou adventu je fialová (symbolizuje pokání), proto by také svíčky na adventním věnci měly být fialové, vyjma jedné, která je růžová. Růžová svíčka je symbolem radosti nad nadcházejícím svátkem narození Spasitele a zapaluje se třetí adventní neděli, zvanou *Gaudete* z latinského „Radujte se!“. Někdy se do středu věnce upevňuje ještě pátá svíčka, která se prý zapaluje na Štědrý den, ale tento zvyk nemá v liturgii opodstatnění.¹²³

Od počátku adventu až do 16. prosince probíhá období *parusie* neboli dny bdělosti a pokání. Do tohoto období patří první adventní neděle, kdy evangelium hovoří o druhém příchodu Spasitele, a druhá adventní neděle, jež je ve znamení pokání. Dále od 17. prosince až do odpoledne Štědrého dne nastává čas rozjímání o událostech před Kristovým narozením a očekávání jeho příchodu. Čtvrtá adventní neděle je věnována Zvěstování Panně Marii a připomíná se andělovo poselství Josefovi a další prorocství o příchodu Spasitele.¹²⁴

V současnosti se vyrábějí adventní věnce z nejrůznějších materiálů a svíčky mají barvu podle toho, jaká se komu líbí. Čtyři zapálené svíčky jsou znakem toho, že čas adventu končí.¹²⁵

2.2 Adventní kalendář

Dalším zvykem, ještě mladším než adventní věnec, je stále velmi oblíbený adventní kalendář. Tento zvyk také pochází z Německa. Zcela první adventní kalendář vyrobil mnichovský obchodník Gerhart Lang v roce 1908 a nazval jej *V zemi Ježíškově*. Byl to vystřihovací kalendář, který měl na jednom listu krátké veršičky a na druhém listu vánoční obrázky. Pokaždé jich bylo čtyřiaadvacet. Děti měly každý den (od 1. prosince) vystřihnout jeden obrázek a nalepit ho k příslušnému verši, následně dvacátý čtvrtý den, tedy o Štědrém dnu, sestavily obraz pohádkové betlémské krajiny.¹²⁶

Trvalo celých pět let, než se adventní kalendář rozšířil. K jeho rozšíření pomohlo až doporučení církevních úřadů a ministerstva školství, které ho navrhly používat jako užitečnou pomůcku v hodinách náboženství. Po druhé světové válce se kalendáře začaly

---

¹²² JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 17–18.

¹²³ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 80.

¹²⁴ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 81.

¹²⁵ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 237.

¹²⁶ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 81.

rozšiřovat do dalších evropských zemí. Každý národ si během krátké chvíle vytvořil vlastní variantu adventního kalendáře, podle vkusu a cítění země. Na kalendářích vyrobených v Americe byl k vidění Santa Claus, postavy z filmových příběhů Walta Disneyho a jiné pohádkové bytosti. V té době kalendáře v sobě skrývaly na každý den sladké překvapení v podobě čokolády nebo bonbonu. Později se začalo experimentovat s náměty obrázků, s trojrozměrností a možnostmi dotvořit adventní kalendář podle vlastní fantazie.¹²⁷

2.3 Vánoční hudba

Křesťanské Vánoce přijaly řadu zvyků spojených s oslavou zimního slunovratu. Vánoční koledy, jež byly zpívány v latinské i lidové řeči, nahradily předkřesťanský rituální zpěv. Koledy dříve byly a stále jsou jednou z nejrozšířenějších vánočních kratochvílí.¹²⁸

Při původních občůzkách vánočních maškar se zpívaly rozmanité nábožné písně. Ve středověku ještě neexistovalo přesné dělení žánrů, lidé si proto zpívali skladby, které znali pouze z kostela a tanečních zábav. Až do renesance tedy neexistovaly žádné speciální vánoční skladby. Vznikaly však písně opěvující Ježíše Krista a jeho narození, které se nakonec staly vánočními koledami. Teprve v renesanci, se kterou se spojuje velký rozvoj lidové zpěvnosti zásluhou protestantismu, začaly vznikat speciální vánoční skladby.¹²⁹

Mnoho původně církevních písní se běžně zpívá dodnes a zná je snad každý. Některé jsou poměrně staré. Například píseň „*Narodil se Kristus Pán*“ pochází ze 13. století. V 16. století vznikly známé písně „*Nesem vám noviny*“ nebo „*Půjdem spolu do Betléma*“. V renesanci vznikly dobrovolné pěvecké sbory, kterým se říkalo literátská bratrstva. Jejich členové písně nejen zpívali, ale i skládali a hráli na hudební nástroje. S činností literátských bratrstev souvisela také práce kantora a jeho žáků. Ti všichni společně obvykle zpívali i vánoční mše. Slovo *kantor* vzniklo z latinského *kantare*, tedy zpívat. Kantor byl člověk, který musel umět zpívat a musel řídit kostelní chór, tudíž znalost zpěvu byla pro něj tehdy důležitější než psaní nebo matematika. Během celého

---

¹²⁷ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 26–27.

¹²⁸ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 92.

¹²⁹ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 55.

18. století vznikaly známé české pastorely, vánoční písně s doprovodem nástrojů, které šířili kantoři z městských i venkovských škol. Dnes se všem jednotně říká koledy.¹³⁰

Mezi nejznámější novodobé vánoční písně patří „*Tichá noc*“, která vznikla na začátku 19. století v kostele hornorakouského městečka, kde se právě na Štědrý den rozbily varhany a bylo třeba rychle vymyslet náhradní hudbu na půlnoční mši. Také známé „*Rolničky*“ se zpívají už více než 150 let. Ale vůbec nejslavnější se stala původně filmová píseň „*Bílé Vánoce*“ (White Christmas), která vznikla roku 1942 v USA.¹³¹

2.4 Vánoční stůl

Štědrovečerní večeře byla slavnostní rodinnou událostí, u níž bylo třeba plnit určitá pravidla a provést úkony, ve kterých se propojovaly pohanské rituály s křesťanskou obřadností. Za stůl se usedalo poté, co vyšla první hvězda, která byla symbolem počátku Vánoc i samého narození Ježíše Krista. Do té chvíle už muselo být vše uklizeno, stavení vymeteno novým březovým koštětem, aby se v domě nedržely myši, a umytý stůl, který se před večeří obkuřoval dýmem z voňavých rostlin. Veškerá jídla musela hospodyně připravit na stůl, protože během večeře neměl od stolu nikdo vstát, přinášelo by to neštěstí. Na stole býval prostřen bílý ubrus, pod který se dávala hrstka zrní. Na stole nebo na podlaze měla ležet sláma, jako znak souvislosti minulé a budoucí úrody. Hospodář ovazoval nohy stolu řetězem nebo provazem, aby rodina držela pohromadě nebo aby se nic neztratilo. Dalším zvykem bylo klást dvě zkřížené sekery pod stůl, kterých se stolovníci dotýkali nohama, aby je nebolely. Pod talíř se dávala mince nebo šupina, tak se mělo dosáhnout dostatku peněz. Počet lidí u stolu měl být sudý, lidé věřili, že lichý počet věští neštěstí, a proto se tomu snažili vyhnout případným pozváním dalšího hosta, nebo se alespoň prostřelo pro sudý počet stolovníků. Štědrovečerní večeře se zahajovala modlitbou.¹³²

Večeře měla mít devatero chodů. Skladba pokrmů měla být pestrá a na stole se měly objevit všechny plodiny, které se během roku urodily. Jídelníček se postupem času vyvíjel a každý kraj měl své zvláštnosti. Tradiční venkovská večeře začínala kouskem chleba nebo domácí oplatkou s medem, někdy také s česnekem či různými bylinkami, kterým se přičítala zvláštní ochranná moc. Poté se podávala polévka, nejčastěji to byla

¹³⁰ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 331–332.

¹³¹ VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*, s. 56.

¹³² MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 270.

houbová, hrachová či čočková, později i rybí. Hlavním jídlem byl zapečený nákyp s houbami, známý jako *kuba* nebo *hubník*. Dalšími pokrmy byly také kaše, například jáhlová, prosná, hrachová nebo krupičná. Nesmělo chybět sušené ovoce, někdy vařené a různě upravované pod názvem *muzika*, a také jablka s ořechy. Pilo se pivo, pálenka, později čaj nebo punč s vánočkou či závinem. Až později se objevilo drobné zdobené pečivo, které je dnes v každé domácnosti téměř povinné.¹³³

Tradiční večeře neměla nabízet maso ani alkohol. To bylo požadavkem církevních zákazů a půstů. Přesto se dochovaly mnohé stesky na neposlušný lid, který o Štědrém dni pil a zařazoval do jídelníčku maso. Obyvatelé měst opouštěli staré tradice dřív než obyvatelé venkova. Na Štědrý večer jedli různé druhy masa, cukroví, dorty, exotické ovoce, pili kávu a alkohol. Co se objevilo v 19. století v měšťanských domácnostech, se uchytilo počátkem 20. století i na venkově, kde se tradiční vánoční jídelníček začal nahrazovat městskou kuchyní.¹³⁴

Z vánočního pečiva jsou v dnešní době nejrozšířenější vánočky, nazývané také *calty*, *štědrovníky*. První zmínky pocházejí z 16. století, kdy vánočku mohli péct pouze cechovní pekaři, a až v 18. století se začaly péct doma. K tomuto pečivu se váže několik pověr a zvyků. Už při pletení a pečení se dodržovala určitá pravidla. Hospodyně musela mít bílou zástěru a šátek při zpracování těsta a neměla hovořit. Někde se do vánočky zapékala mince, a ten, kdo ji při rozkrajování našel, měl být po celý příští rok zdravý. Pokud se vánočka při pečení připálila nebo natrhla, nevěštilo to nic dobrého. „*Vánočka se pletla celkem z devíti dlouhých pramenů. Spodní část byla ze čtyř pruhů, které byly symbolem slunce, vody, vzduchu a země. Prameny uprostřed byly tři a symbolizovaly lidský rozum, cit a vůli. Nahoře byl pletenec ze dvou pramenů a představoval spojení lásky a vědění.*“ Na vánoční stůl patřil také chléb, jako symbol hojnosti. Kruhový koláč, vdolky s mákem, tvarohem či povidly a další různé druhy sladkého pečiva.¹³⁵

Původ vánočního cukroví je třeba hledat v pohanských oslavách slunovratu. V tom období se připravovaly původně „*ochranné*“ pokrmy a také *obřadní pečivo*, které se postupem času měnilo ve vánoční cukroví. Ještě v minulém století se lišilo od dnešní podoby, bylo vzácnější a nepeklo se z nákladných surovin. Základní druhy byly medáky, karamely, zázvoroky a medové certle. Většina sladkostí z 19. století upadla v zapomnění. Nyní, v posledních generacích, se stává pečení cukroví chloubou

¹³³ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 333.

¹³⁴ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 334.

¹³⁵ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 130–131.

domácností, spojuje nákladnost a pracnost s rodinnými recepturami. Oblíbenými druhy jsou linecké koláčky, vanilkové rohlíčky, pracny a sněhové pusinky. V posledních letech dokonce cukroví podléhá i výzvám ke zdravému životnímu stylu, a tak se upravuje, například pro diabetiky, bez cukru nebo nepečené.¹³⁶

Oblíbeným pokrmem je vánoční kapr a bramborový salát. Do 17. století byly ryby běžnou součástí jídelníčku, poté ryb ubylo a dostupnější byly až později. Kapr získal oblibu v 19. století, a když na konci století začaly být ryby lacinější, stal se v naší zemi hlavním a tradičním štedrovečerním jídlem. Nejstarší recept na smaženého kapra je doložený z roku 1895. První recept na bramborový salát se smaženým kaprem byl vytištěn v české kuchařce v roce 1924. Byl lahůdkou lepších městských domácností již na přelomu 19. a 20. století, ale u nás se stal tradicí až po druhé světové válce.¹³⁷

V současnosti si každá rodina sestavuje štedrovečerní večeři podle svého. Některá tradiční jídla se stále připravují, ale přibývá i plno nových receptů včetně specialit zahraničních kuchyní.¹³⁸

2.5 Vánoční zvyky a pověry

V lidové tradici patřil Štědrý den k nejvýznamnějším dnům pro magické úkony, kterými se lidé chtěli ochránit před zlými silami, škůdci, zajistit si osobní a rodinné štěstí, zdraví, dobrou úrodu na polích a v zahradách, plodnost dobytka a drůbeže. Do těchto zvyků se promítly obřady spjaté s pohanskou magií zimního slunovratu, hlavně obětní rituály vztahující se k přírodě, zvířatům, stromům, vodě a ohni. Věštěním se lidé také pokoušeli nahlédnout do své budoucnosti.¹³⁹

Důležité a téměř všude známé byly věštby, které se prováděly po štedrovečerní večeři. Rozkrajovala se jablíčka příčně na poloviny. Když se uvnitř objevila hvězdička, dotyčnému mělo přát v příštím roce štěstí a zdraví. Pokud se ukázal kříž z jaderků nebo červivý střed jablka, bylo to znamení nemoci či smrti. Mladé dívky se dívaly do pece, pokud uviděly v peci oheň, mělo brzy někde hořet. Uslyšela-li dívka modlitbu, měla do roka zemřít, ale pokud slyšela hudbu, měla se chystat svatba. Házelo se střevicem přes hlavu. Pokud střevec dopadl tak, že špička směřovala ke dveřím, tak se dívka měla do roka provdat. Nebo si dívka za zády vybrala polínko z vyrovnané řady a podle tvaru

---

¹³⁶ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 120–121.

¹³⁷ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 280.

¹³⁸ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 334.

¹³⁹ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 269.

hádala budoucího ženicha. Zvyků bylo opravdu velké množství a postupně se přenášely z generace na generaci.¹⁴⁰

Většina vánočních věštek a zvyků časem upadla v zapomnění, ale řada z nich se udržela až do počátku 20. století a s některými se dokonce setkáváme i dnes. Například pouštění lodiček nebo lití olova. Ztratily ale na vážnosti a obřadnosti, kterou měly dříve, a často byla zapomenuta i jejich původní symbolika, dnes jsou spíše kratochvilnou zábavou.¹⁴¹

2.5.1 Lití olova

Lití olova propůjčovalo svou magickou moc při odhalování budoucnosti. Dívky se s jeho pomocí pokoušely zjistit, jaký bude jejich budoucí manžel. Olovo se tavilo v lžici či naběračce nad plamenem svíčky nebo nad ohněm v kamnech. Když bylo roztaveno, vytilo se přes ucho klíče nebo jen tak do hrnce či nádoby se studenou vodou. Olovo ve vodě rychle tuhlo a po několika minutách se z vytvořeného tvaru mohlo věštit povolání nastávajícího. Pokud se tvar podobal peru, měl to být písař, pokud motyce – tak sedlák, meči – bojovník, bochánku chleba – pekař a tak podobně. V případě, že se odlité olovo nepodobalo ničemu, muselo se osvítit plamenem svíčky, a teprve stín odhaloval podobu ženicha. Svou budoucnost chtěli znát i ostatní. Proto bylo určeno několik vysvětlujících symbolů: kotva znamenala naději a pomoc přátel, rakev – rozplynutí snů, věnec – smír s nepřítelem, zub – problém a plno dalších.¹⁴² Milada Motlová uvádí také jiný výklad vzniklých odlitků. Ovál je symbolem naděje lásky, linka – klid, hvězda znamená úspěch ve všem, strom charakterizuje dlouhý život apod. Při věštbě z odlitků se plně uplatňuje fantazie lidí.¹⁴³

2.5.2 Ořechové skořápky

Pouštění lodiček ze skořápky vlašského ořechu s kouskem svíčky bylo v naší zemi nejoblíbenější štedrovečerní zábavou. Mladé dívky podle směru plující lodičky hádaly, zda je čeká šťastné manželství, nebo samota. Lodičky se pouštěly na hladině rybníku nebo jen na vodě v umyvadle či nějaké nádobě. Po spuštění lodičky s hořící svíčkou se směla položit pouze jedna otázka, na kterou následovala odpověď. Pokud loďka zůstane u břehu, tak dotyčného v příštím roce nečekají žádné změny. Když se hned potopí, tak

¹⁴⁰ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 134–136.

¹⁴¹ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 34.

¹⁴² HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 35.

¹⁴³ MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*, s. 274.

úsilí o zlepšení situace bude marné. Loďka plující po boku s jinou je znamením lásky a přátelství. Lodička uprostřed ostatních vypovídá o tom, že majitel potřebuje ochranu a pomoc. Loďka vyskytující se mimo kruh je pro majitele znakem, že v nadcházejícím roce rodinu opustí. Jestliže svíčka zhasne v okamžiku vyslovení otázky, určitý člověk není upřímný.¹⁴⁴ Přes velké množství existujících významů plujících lodiček se svíčkou bylo uvedeno jen několik hlavních.

2.5.3 Dárky

V průběhu 20. století se vžil další zvyk – nadělování dárků. Dárek je vyjádřením lásky, přátelského vztahu a pozornosti k obdarovanému. V 19. století bylo nadělování poměrně nevýraznou částí svatvečera. Obdarovávali se hlavně lidé z bohatých vrstev společnosti, především dárky cennými, typu zlatého prstenu, hodinek či brože, děti dostávaly hračky v podobě panen, pokojíčků a koníků. Drobné dárky dostávaly i osoby sloužící. Na venkově se tato tradice přijímala pomalu. Starší generace dospělých se prakticky neobdarovávala, postupem času se dárky nadělovaly dětem formou drobných užitečných potřeb, např. pletené rukavice, čepice, šátky a malým dětem hračky. Původně se dárky nadělovaly k jeslím, až s rozvojem tradice vánočních stromků se ujal zvyk dávat dárky pod něj.¹⁴⁵

V současné době si jen málokdo umí představit Vánoce bez dárků. Nároky na vánoční dárky se neustále mění. U některých lidí podstata vánočního dárku jako dárku z lásky pomalu vymizela, nahrazuje ji snaha ohromit své blízké cenou, kvalitou a hlavně množstvím vánočních darů. Dospělí se snaží uspokojit vzrůstající nároky, především dětí, a sehnat vše z dlouhých seznamů adresovaných Ježíškovi.¹⁴⁶

Také balení dárků patří mezi novodobé záležitosti. V poslední době je trendem věnovat velkou pozornost právě způsobu zabalení. Používají se nejrůznější materiály, speciální vánoční papíry či jiné obaly, různé stuhy, jmenovky a mnoho dalších ozdob. Někdy je tak obal hezčí a nápaditější než samotný dárek.¹⁴⁷

2.6 Vánoční dekorace

Vánoční výzdoba začíná obvykle dlouho před Štědrým dnem. V minulosti i dnes se pravidelně před Vánoci gruntuje celý dům, vše se musí blýskat čistotou a vše musí mít

¹⁴⁴ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 69–70.

¹⁴⁵ LANGHAMMEROVÁ, J., 2004. *Lidové zvyky*, s. 295–296.

¹⁴⁶ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 61.

¹⁴⁷ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 340.

slavnostní ráz. Proto se domácnosti zdobily a stále zdobí různými předměty. Vánoční výzdoba byla dříve jiná, než jakou ji známe dnes. Ozdoby nesly znaky oslav Slunovratu a tvarem mnohé připomínaly právě slunce (různé koule, kulaté věnce apod.). Používal se hlavně přírodní materiál, především jablka, sušené plody, ořechy, sláma, chvoji a také pečivo. Z něho se pak vyráběly věnce, stojánky, svícny, řetězy, různé závěsné předměty pod strop nebo na zeď. V některých krajích se dokonce používaly ozdoby vyrobené z těsta.¹⁴⁸

V posledních desetiletích je ve městech i na venkově v oblibě nejen výzdoba interiérů, ale také exteriérů (ulic, zahrad a balkonů). Jsou k vidění nejrůznější sestavy barevných a svítících žárovek, dekorativní věnce či girlandy na dveřích domů a další předměty.¹⁴⁹

2.6.1 Vánoční stromek

Rozzářený vánoční stromeček je nejznámějším symbolem současných Vánoc. Také tento poměrně mladý zvyk má svoji historii. V době oslav zimního slunovratu strom symbolizoval budoucí život a představoval životodárnou sílu obnovy růstu a plodnosti. Dle prastaré pověry pochází životní síla člověka právě ze stromů. Křesťanský výklad těchto kultů vánočnímu stromečku přisoudil symbol věčného života, který věřícím přislíbil Ježíš Kristus, a zároveň jim měl připomínat rajský strom poznání, ke kterému dospěli Adam a Eva. Právě oni mají svátek na Štědrý den. Původ vánočních stromečků tedy sahá až k pohanským kultům uctívání stromů coby vítězství života. Další význam spočívá také v propojení země s nebesy, protože kořeny stromu sahají hluboko pod zem, kmen dává pozemšťanům oporu a koruna sahá vysoko k nebesům.¹⁵⁰

Tradice vánočního stromku byla založena podle některých názorů už v 6. století jedním z nejvýznamnějších řadových reformátorů, jímž byl řeholník opat Kolumbán z Luxeuilu a Bobbia, na dvoře burgundského krále Gontrana. Opat Kolumbán, původem z Irsku, se dostal na své misijní cestě až do Bretaně a nakonec do Burgundska, což bylo pohanské a pro křesťany nepřátelské území. Právě tam se tehdy rozhodl oslavit svátek Narození Páně na kopci u staré jedle, u které se místní pohané scházeli k oslavám dne zimního slunovratu. Ozdobil tak jedli hořícími loučemi sestavenými do tvaru kříže (dle jiné verze šlo o velké svíce). Ačkoli zářící strom upoutal pozornost velkého množství

¹⁴⁸ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 137.

¹⁴⁹ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 36.

¹⁵⁰ JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 20–21.

lidí, kteří k němu přišli z dalekého okolí, tak tato první inspirace neměla žádnou odezvu. Katolická církev totiž po celý středověk označovala různě napodobující zdobení stromů za pohanský zvyk, velmi ostře jej odsuzovala a trestala. Jiných zpráv o ozdobeném a osvětleném stromečku z období středověku není, pouze ze 13. století se dochoval text písně o stromu s hořícími svícemi. Katolická církev vzala ozdobený vánoční stromeček na milost až v 16. století, neboť bylo vysvětleno, že stále zelené větve jehličnanů symbolizují věčný život, jak jej přislíbil Kristus.¹⁵¹

Ozdobené vánoční stromky mají původ v Německu až koncem 16. století. První dochovanou zmínku nalezneme v brémské kronice z roku 1570 o jedli zdobené datlemi, sladkostmi a papírovými květy, jež byla postavena v cechovní budově a k níž byly pozvané děti řemeslníků ke společné oslavě svátků. Podobné záznamy jako z Brém jsou i z dalších německých a švýcarských měst. Od druhé poloviny 17. století se stromečky zdobily nejprve v rodinách protestantských, později i v katolických. Zpráva o nejstarším osvětleném stromu v soukromém domě se objevila v roce 1642 v kázání štrasburského faráře Donnhauera. V 18. století se stromky šířily po celém německém území, nejprve tento zvyk přebrali měšťané, později také aristokraté a až poté se rozšířil z Německa do celé Evropy.¹⁵²

Tradice zdobení vánočního stromku pronikla do Čech počátkem 19. století. Poprvé ho údajně vystrojil v Praze roku 1812 ředitel Stavovského divadla Jan Karel Liebich pro své přátele. O tomto stromečku se mluvilo po celé Praze, ale nový zvyk se rozšiřoval velmi pomalu. Na vánočních trzích se sice prodávaly z Německa dovezené stromečky vyřezané z tenkých prkének nebo kartonu a natřené na zeleno, ale nebyl o ně moc veliký zájem. Opravdové stromky měly pouze bohaté rodiny. Na venkov pronikaly stromečky z měst pomaleji. Většina rodin na venkově ještě před první světovou válkou neměla vlastní vánoční stromek. V chudších domech ve městech místo drahého stromku lidé zavěšovali do kouta světnice jen ozdobenou smrkovou nebo jedlovou větev. Někde se dokonce stromečky zavěšovaly ke stropu. To nemění nic na tom, že se stromky zdobily jablky na stužkách, dále to byly hrušky, ořechy, sušené švestky, sladké pečivo, perníky, mandle, rozinky a občas i barevné šátky, lojové svíčky, které se na vánočním stromku poprvé rozsvítily v roce 1860 v domě univerzitních profesorů v Praze.¹⁵³ Později dala lidová tvořivost vzniknout výtvorům ze slámy, kukuřičného šustí a jiných přírodních

---

¹⁵¹ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 131–132.

¹⁵² ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 98–100.

¹⁵³ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 115–117.

materiálů, ke kterým se v současnosti lidé rádi vracejí. Na větvičkách se vyjímalý různé figurky ptáčků, kominíčků, anděličků a dalších postaviček z porcelánu, které byly poté nahrazeny křehkými pestrobarevnými ozdobami z foukaného skla.¹⁵⁴ Přibyly také jiné dekorace, řetězy z papíru a pozlátka. Vedle těchto ozdob byly a stále jsou typické i ozdoby krátkodobé platnosti vyrobené z čokolády. Teprve 20. století přineslo do této sféry tovární výrobu čokoládových figurek, balených do barevných staniolových fólií. Podle Jiřiny Langhammerové: „Nelze opominout ani rozvoj osvětlovací techniky stromku, kde dnes převažují svíčky elektrické – a odtud se směřuje k dalším technickým vynálezům, umělých stromků, prskavek a blikajících světýlek.“¹⁵⁵

Po první světové válce se stalo zvykem stavět a rozsvěcet vánoční stromečky na veřejných místech, nejčastěji na náměstích. V naší zemi se tak poprvé stalo v roce 1924 v Brně díky spisovateli Rudolfu Těsnohlídkovi, jemuž se stala taková příhoda, která ho ovlivnila. Začal se blíže zajímat o děti bez domova a přišel s myšlenkou uspořádat pro tyto děti sbírku právě pod smrkem, který je symbolem Vánoc.¹⁵⁶ Tento zvyk přinesl Těsnohlídek ze severských zemí, kde o Vánocích stály na náměstích velké ozdobené vánoční stromky s rozsvícenými žárovkami a pod nimi byly pokladničky na milodary pro chudé.¹⁵⁷

2.6.2 Vánoční rostliny

Lidé si od nepaměti zkrášlovali svá obydlí rostlinami, i když žili v těsném spojení s přírodou. V dnešní době se člověk přírodě stále více vzdaluje, ale tím více cítí potřebu návratu do ní, proto si do svých obydlí donáší různé rostliny a pěstuje je.¹⁵⁸ Poslední dobou se také šíří tradice vánočních květin. Mezi nejznámější patří vánoční hvězda s červenými listy na vrcholcích výhonů a vánoční kaktus různých barev, který v době slunovratu rozkvétá.¹⁵⁹

V první řadě je nutná zmínka o *jmelí*. Polibek pod snítkou jmelí, jenž je výrazem lásky, má kořeny v dávné minulosti. Tento zvyk lze přisuzovat starodávným římským saturnáliím, ale také starým Keltům, kteří věřili kouzlu jmelí a jeho zázračné léčivé schopnosti. Již tehdy vznikla tradice, podle které směl muž políbit ženu pod snítkou jmelí. Lidé také věřili, že přináší štěstí, protože roste vysoko a hledí k nebi. Z toho

¹⁵⁴ JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 23.

¹⁵⁵ LANGHAMMEROVÁ, J., 2004. *Lidové zvyky*, s. 287–288.

¹⁵⁶ ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice*, s. 126–127.

¹⁵⁷ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 136.

¹⁵⁸ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 51.

¹⁵⁹ VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*, s. 351.

důvodu jej zavěšovali do svého domu, aby je ochránilo před zlem a přineslo odvahu, zdraví a plodnost. V době Vánoc atmosféra dýchá kouzlem, štěstím a láskou. Proto se lidé obrací k pověrám, mýtům a dodnes rádi přisuzují jmelí čarovnou moc, kterou mu vtiskli naši předkové. Snad každý má svůj domov zkrášlený touto větvičkou. S ranním rozbřeskem na Štědrý den se zavěšuje nad štědrovečerní tabuli a očekává se, že splní přání, které se zašeptá do plamínek první zapálené svíčky na vánočním stromečku. Polibek pod ním pak umocňuje tu nádhernou, neopakovatelnou a kouzelnou moc lásky k bližnímu.¹⁶⁰

Velmi oblíbenou ozdobou vánočního stolu se stala *vánoční hvězda* neboli pryšec sličný – *Euphorbia (Poinsettia) pulcherrima*. Květina pochází z tropické části Mexika a střední Ameriky, kde se pěstují až 4 m vysoké keře s krásnými červenými hvězdicemi na vrcholcích výhonků. V průběhu let byly vyšlechtěny odrůdy několika velikostí s listy různých barev, bílými, růžovými, barevně lemovanými nebo stříkanými.¹⁶¹ Jméno této rostliny je spojeno s oslavou Ježíšova narození a noční oblohou posetou hvězdami. V Mexiku roku 1825 objevil květinu botanik Joel R. Poinsett, což byl první americký velvyslanec, a po něm nese tato rostlina i své jméno *Poinsettia*. Mexičané jí dali název *Flores de Noche Buena*, což v češtině znamená *květina Štědrého večera*. Červenou barvu, jež je nejrozšířenější, získala tato květina podle aztécké legendy z kapek krve bohyně, které puklo srdce z nešťastné a neopětované lásky.¹⁶²

K Vánocům už neodmyslitelně patří *vánoční kaktus*, neboť krásně kvete a přispívá ke slavnostní výzdobě bytu i k vánoční atmosféře. Vánoční kaktus, též *Schlumbergia*, pochází z Brazílie. U nás nejvíce kvete v zimním období a v době, kdy má poupata, se nesmí přemísťovat, protože by poupata opadala. Také tato rostlina byla vyšlechtěna do několika odrůd různých barev. Nejčastěji se setkáváme s červenými nebo bílými květy, mohou být i růžové, žluté a další.¹⁶³

2.6.3 Betlémy

V celém křesťanském světě dodnes připomínají Kristovo narození i betlémy nebo jesličky. Jde většinou o trojrozměrné sugestivní ilustrace události, jež se stala zdrojem inspirace spisovatelů, ale především výtvarných umělců, tedy malířů a sochařů. „*Badatelé definují betlémy téměř bez výhrad jako scénická líčení s prostorovým*

¹⁶⁰ JARCOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 26–28.

¹⁶¹ HERÝNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 60.

¹⁶² JARCOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*, s. 29–30.

¹⁶³ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 262.

působením, která by měla dát pozorovateli pocit, že pohledem na ně vnímá zrození božského Dítěte, jako by on – divák – byl přímým svědkem této události.“¹⁶⁴

Uvádí se, že první jesličky vyrobil v roce 1223 v italské Umbrii světec *František z Assisi*. Po návštěvě Betlému ve Svaté zemi si přál zprostředkovat zážitek i ostatním věřícím. V jeskyni na hoře Alverno, blízko obce Greccio v dnešní Itálii, umístil jesle vystlané senem, do žlabu dal krmivo, přivedl oslíka a volka a u jeslí jako u oltáře sloužil první Štědrovečerní mši, později zvanou půlnoční. Scéna se zalíbila natolik, že budování vánočních jeslí či betlémů se uchytilo a velmi rychle šířilo po celé Evropě.¹⁶⁵

Zobrazení narození Ježíše Krista byla známa již dávno před průkopnickým činem Františka z Assisi. Objevovala se na sarkofázích v katakombách sv. Priscilly v Římě, na nástěnných malbách kostelů, na liturgických předmětech a také oltářích. Budovaly se tzv. jesličkové oltáře a vyráběly se plastické reliéfové desky s náměty Klanění Tří králů či narození Ježíše.¹⁶⁶

Jesličky nebo betlémy, tak jak je známe i dnes, zpravidla zahrnovaly celý vánoční příběh, tedy nejen vypočtení narození Ježíše, s jesličkami umístěnými v chlévě, jeskyni nebo rozvalinách paláce starozákonního krále Davida v městě Betlémě (z tohoto rodu údajně pocházel Josef), ale také hledání noclehu, zvěstování pastýřům, příchod Tří králů. Někdy se také zobrazuje i Vraždní nevinátek (svátek 28. prosince), Útěk do Egypta, Obřezání Páně (svátek 1. ledna) a Uvedení Páně do chrámu (svátek 2. února). Průběhem vánočních svátků se postavičky v betlémech měnily, přidávaly a odebíraly v souladu s probíhajícím vánočním okruhem. V období adventu byly k vidění postavy znázorňující andělské zvěstování a Jezulátko se do jesliček kladlo až o svátku Narození Páně. Nad jesličkami rozpínal křídla anděl, který nesl svitek s napsaným slovem *Gloria*. Zobrazovali se také pastýři, kteří spěchali k jesličkám poté, co jim anděl zvěstoval narození. Na Nový rok se objevila scéna zobrazující obřezání, na Tři krále byli k vidění urození mudrci. Usmívající se Ježíšek již neležel v jeslích, ale seděl na matčině klíně. Čas od času betlémy překračovaly rámeček vánoční liturgie a provázely věřící až do jejich nejdůležitějšího svátku, do Velikonoc.¹⁶⁷

Na samém počátku byly jesle spjaty s církevním prostředím. První kostelní jesličky u nás byly vystaveny roku 1562 o Vánocích v kostele svatého Klimenta na Starém Městě pražském. Poté se stavění jesliček rychle šířilo v Praze i okolí. Kostelní jesle

¹⁶⁴ VACLÍK, V., 1994. *České betlémy*, s. 6.

¹⁶⁵ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 23–26.

¹⁶⁶ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 76.

¹⁶⁷ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 78–79.

vyráběli profesionální mistři, kteří oblékali postavy do drahých látek, a nechyběl bohatý doprovod služebnictva. Celá tato scenerie byla zasazena do fantastické biblické krajiny. Vystavování jeslí v kostelech bylo po roce 1780 označeno za nedůstojné, neboť věřící, především mládež, věnovali více pozornosti vlastním jeslím než církevnímu obřadu, a proto byly jesle z chrámových prostor vykázány.¹⁶⁸ V současnosti tomu tak není, proto jsou o Vánocích k vidění i v kostelech. Do světského prostředí jesle pronikly nejprve v Itálii, což bylo kolem roku 1567. V následujícím století se rozšířily do dalších evropských zemí a postupně se začaly měnit v náročnou hračku a sběratelskou zálibu aristokratů, zámožných kupců, bankéřů a měšťanů. Začaly být symbolem společenského postavení a bohatství svých majitelů.¹⁶⁹

Ve výzdobě českých interiérů hrál betlém velkou roli. Ve vesnické světnici byl domácí betlém, který většinou vznikl postupně v několika rodinných generacích a kvůli jesličkám, které zde stály až do Hromnic (2. února), se celá místnost přestavovala. Jejich výstavba trvala řadu dní, ale musely být hotové do Štědrého večera. V betlémech se objevovala řemesla a výjevy ze soudobého života. Jsou známé betlémy dřevěné či z papíru, ale vyráběly se také z dalších materiálů, šustí, vosku, textilu, skla, keramiky nebo pečiva. U nás se dochovaly betlémy stabilní a pohyblivé. Dokumentují vysokou úroveň lidového umění na našem území a typickou ukázkou mechanického betlému je *Metelkův betlém* v Jilemnicích. Dochoval se i největší lidový mechanický betlém na světě, na němž jeho autor Tomáš Krýza pracoval více než šedesát let denně až do své smrti roku 1918. Od roku 1998 je tento betlém zapsán do Guinnessovy knihy rekordů. Má šedesát metrů čtverečních, je sedmnáct metrů dlouhý, dva metry vysoký, v prostoru je 1 398 figurek lidí a zvířat. Krýzovy jesličky jsou k vidění v muzeu v Jindřichově Hradci. Dalším typem betlémů jsou skříňkové betlémy, jež se nosily při koledě. Zajímavé jsou také betlémy malované, nejstarší vznikly v 18. století. Betlém byl symbolem Vánoc a patřil dlouho k nejrozšířenějším vánočním zvykům, ale v 19. století byl postupně vytlačován vánočním stromečkem, který se nakonec stal symbolem novým.¹⁷⁰

Úžasným výtvozem je monumentální dílo z období vrcholného baroka, jež vzniklo na popud hraběte Františka Antonína Šporcka, nazvané „*Klanění pastýřů a králů novorozenému Kristu*“, které je známé též jako „*Braunův kukský Betlém*“. Dílo bylo dokončeno roku 1731 a jeho autorem byl představitel českého barokního umění Matyáš

¹⁶⁸ HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*, s. 21–22.

¹⁶⁹ VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 80.

¹⁷⁰ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 26–29.

Braun. Nejde o prostorovou scénu, ale o monumentální reliéf vytesaný do skalního pískovcového bloku v lesní stráni, která se nachází mezi Jaroměří a Dvorem Králové.¹⁷¹

Betlemářství v Čechách má velké množství zajímavých forem a aspektů, proto se naše betlémy staly ve světovém betlemářském umění pojmem. Po první světové válce v naší zemi vznikaly jesličky o něco prostší a modernější. Plátkové zlato vymizelo, stříbrné a zlaté nátěry imitující ušlechtilé kovy se téměř přestaly používat. Orientální hávy a kostýmy lidového baroka jesličkových figurek byly pod vlivem Mánesových, Alšových a později Wenigových kreseb vyměněny za lidové kroje. Jesličky tak začaly vyjadřovat nové společenské, národní a sociální citění. Myšlenka o sjednocení všech slovanských kmenů v jediné společné víře vzešla ze slovanského betléma, který byl poprvé vystavený v chrámu sv. Antonína v Praze v roce 1923. Velmi oblíbenými se při zhotovování betlémů staly „lidové“ materiály. V kostele sv. Matěje v Dejvicích stojí každým rokem o Vánocích betlém z perníčků. Symbolem českého betlemářství druhé poloviny 20. století může být také skleněný betlém vystavený na Světové výstavě v Montrealu v roce 1967. Toto dílo bylo vytvořeno železnobrodskými skláři a sklidilo zasloužený obdiv. Velmi známé jsou také pražské jesličky téměř v životní velikosti, jež jsou k vidění u kapucínů na Loretánském náměstí.¹⁷²

Ladislav Trešl přišel s nápadem založit vlastní soukromé muzeum betlémů, což se mu podařilo roku 1995. Dnes je karlštejské muzeum známé v celém betlemářském světě. Je zde vystaveno nejméně 80 betlémů z 19. a 20. století i od současných tvůrců. Většina z nich jsou betlémy mechanické. Ladislav Trešl zanechal po sobě skvělé dílo, neboť roku 2011 ve věku 68 let zemřel. Nyní toto muzeum řídí jeho dcera, magistra Romana Trešlová, která svému otci ve vedení muzea již dříve pomáhala.¹⁷³

Tradice stavění jesliček nebo betlémů nebyla nikdy přerušena, neboť velký zájem o jejich současné výstavy ukazuje, že jde o stále živou tradici. Právě svou krásou a neopakovatelností betlémy umocňují adventní a vánoční atmosféru.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě*, s. 245.

¹⁷² VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 87.

¹⁷³ VACLÍK, V., 2012. *Listy z kroniky českého betlemářství*, s. 127.

¹⁷⁴ ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha*, s. 30.

3 Dotazník

Cílem dotazníku je zjistit, jsou-li (a jakým způsobem) lidové zvyky a tradice Vánoc začleňovány do vyučovacích předmětů na 1. stupni ZŠ. Pro svou diplomovou práci jsem zvolila nejvhodnější formu sběru dat, tedy metodu dotazníku. Volila jsem písemné dotazování, které jsem opatřila průvodním motivačním dopisem. Dotazníky byly určeny pro učitele 1. stupně ZŠ a byly anonymní. Otázky byly kladeny tak, aby mi potvrdily nebo vyvrátily mé stanovené tři hypotézy.

1. Učitelé na 1. stupni ZŠ se zaměřují a začleňují advent, Vánoce a lidové zvyky převážně do předmětu výtvarné výchovy, při které používají spíše klasické výtvarné techniky.
2. Začleňování lidových zvyků a tradic do ostatních vyučovacích předmětů je minimální.
3. Období adventu a Vánoc není dostatečně prezentováno na 1. stupni ZŠ.

Dotazníky byly zpracované na formátu A4 oboustranně. Otázky měly stručné a jasné zadání. U 20 otázek respondenti odpovídali formou křížkování odpovědí. Z toho 3 otázky měly doplňující kolonku, kam respondenti dopisovali vlastní odpovědi.

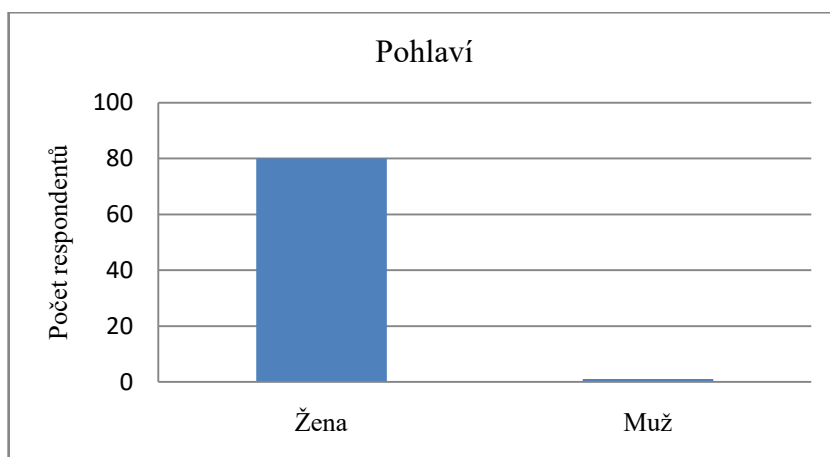
Dotazníky jsem rozdala osobně na základních školách mého trvalého bydliště ve Varnsdorfu a blízkém okolí (Dolní Podluží, Rumburk, Krásná Lípa), kde jsem se osobně setkala s řediteli a požádala jsem je o spolupráci na mé diplomové práci. Dotazníky poté byly předány učitelům 1. stupně ZŠ. Několik základních škol ve Šluknovském výběžku jsem oslovila e-mailem s motivačním dopisem a přiloženým elektronickým dotazníkem pro učitele 1. stupně ZŠ adresovaným ředitelům škol. Díky osobnímu setkání s řediteli škol bylo navrácení dotazníků od učitelů stoprocentní.

Vyhodnocení jsem prováděla z dotazníků získaných od 81 respondentů. Použila jsem sloupcové grafy, které znázorňují příslušný počet odpovědí respondentů na dané otázky. Každý sloupcový graf obsahuje zadání otázky a pod grafem se nachází vyhodnocení výsledků odpovědí.

Dotazník: viz příloha A

3.1 Výsledky dotazníku ve Šluknovském výběžku

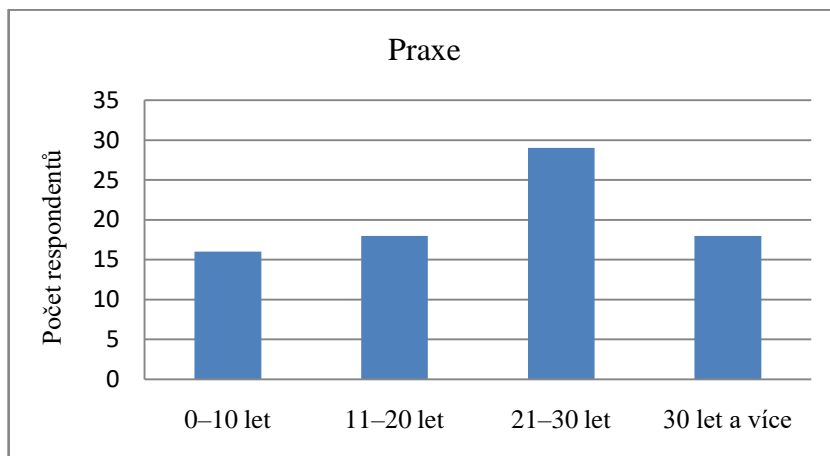
Pohlaví: žena, muž.

Graf 1: Pohlaví respondentů

Ze 100 % respondentů, učitelů 1. stupně ZŠ, převažují v drtivé většině ženy. V celkovém počtu je 98,8 % žen a 1,2 % mužů, což se na 1. stupni předpokládalo.

Délka praxe.

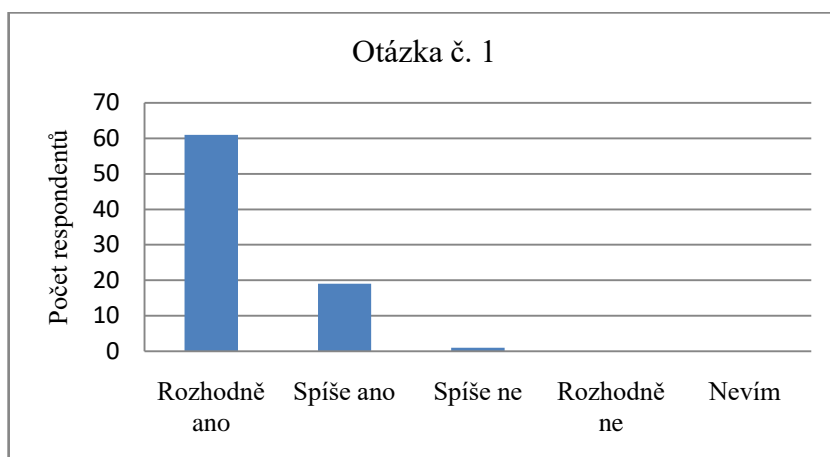

Graf 2: Délka praxe respondentů

Druhý graf znázorňuje délku dosažené pedagogické praxe respondentů. Nejvíce učitelů, konkrétní počet 35,8 %, má dosaženou pedagogickou praxi v kategorii 21–30 let. Pedagogickou praxi v kategorii 11–20 let i 30 let a více splňuje v obou případech stejný počet učitelů, každá tato skupina zahrnuje 22,2 % respondentů. Dosaženou pedagogickou praxi do 10 let má 19,8 % respondentů.

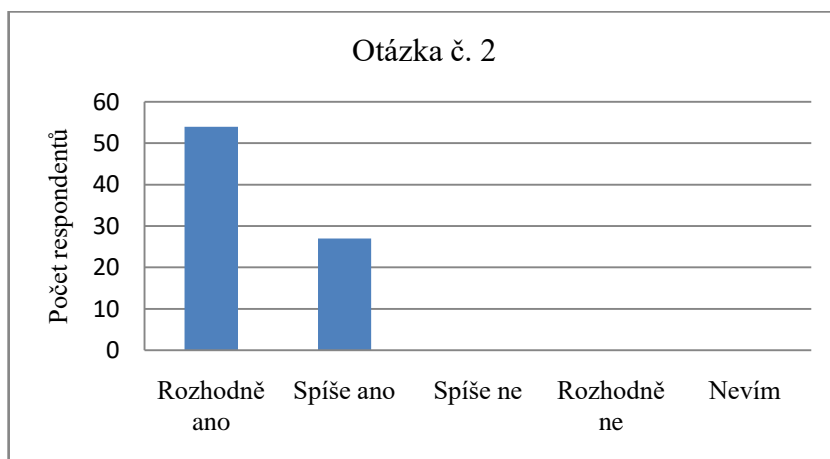
1. Máte rádi období adventu, Vánoce?

Graf 3: Otázka č. 1

První otázka byla zahřívací a pro zjištění skutečnosti, jestli vůbec respondenti mají rádi adventní čas a Vánoce. Ze 100 % respondentů odpovědělo rozhodně ano 75,3 %, spíše ano 23,5 % a spíše ne uvedlo 1,2 % respondentů. S těmito poznatky dále předpokládám, že učitelé začleňují lidové zvyky a tradice do ostatních vyučovacích předmětů.

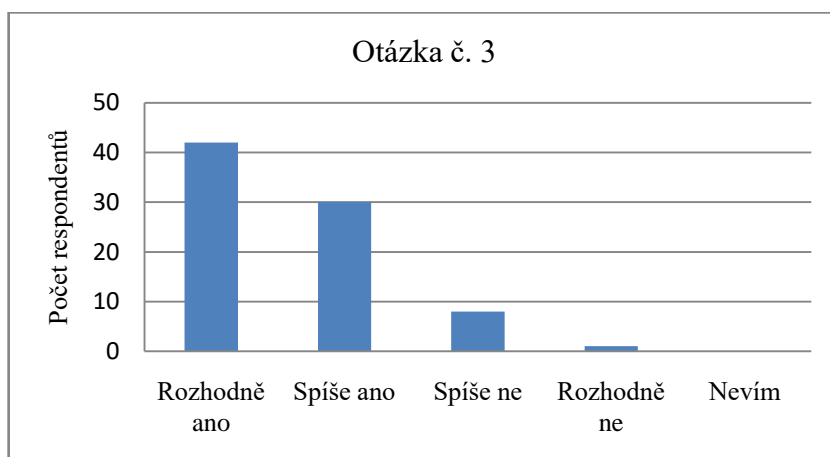
2. Vysvětlujete žákům lidové zvyky a tradice adventu, Vánoc? (např.: sv. Ondřej, sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Ambrož, sv. Lucie) Uveďte jaké.

Graf 4: Otázka č. 2

Druhá otázka je zaměřena na lidové zvyky a tradice adventu a Vánoc. Obsahuje pole pro volnou odpověď respondentů, kde mají uvést konkrétní zvyky nebo tradice, které vysvětlují žákům. Ze 100 % respondentů 66,7 % uvedlo rozhodně ano a 33,3 % spíše ano. To znamená, že všichni respondenti při vyučování nějaké lidové zvyky a tradice adventu prezentují. Nejčastější odpovědi na otázku: sv. Mikuláš se 48,1 % respondentů, sv. Barbora se 44,4 % respondentů, sv. Lucie se 32,1 % respondentů.

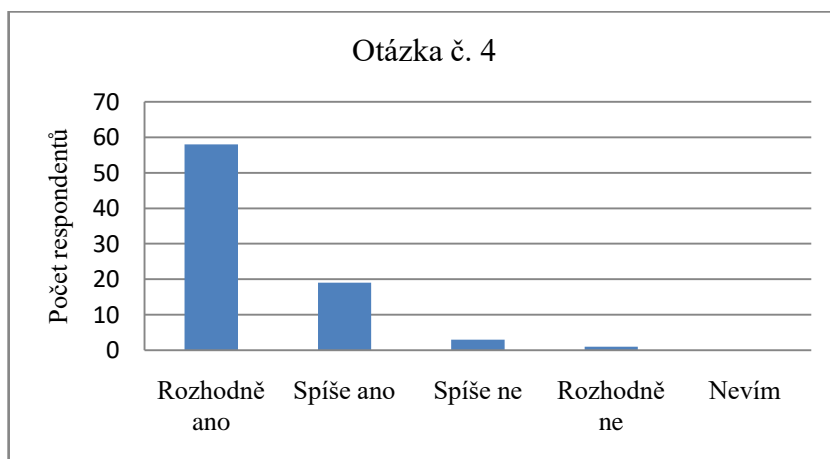
3. Používáte při vyučování odbornou literaturu a ilustrace?

Graf 5: Otázka č. 3

U třetí otázky jsem se zaměřila na využití odborné literatury a ilustrací ve vyučování. Ze 100 % respondentů odpovědělo 51,9 % rozhodně ano a 37,0 % spíše ano. Zajímalo mě, jaká skupina s délkou pedagogické praxe nejvíce využívá při vyučování literaturu. Byli to respondenti v kategorii 21–30 let v počtu 28,4 % a kategorie 30 let a více v počtu 14,8 % respondentů. Dále 9,9 % respondentů uvedlo spíše ne a 1,2 % rozhodně ne.

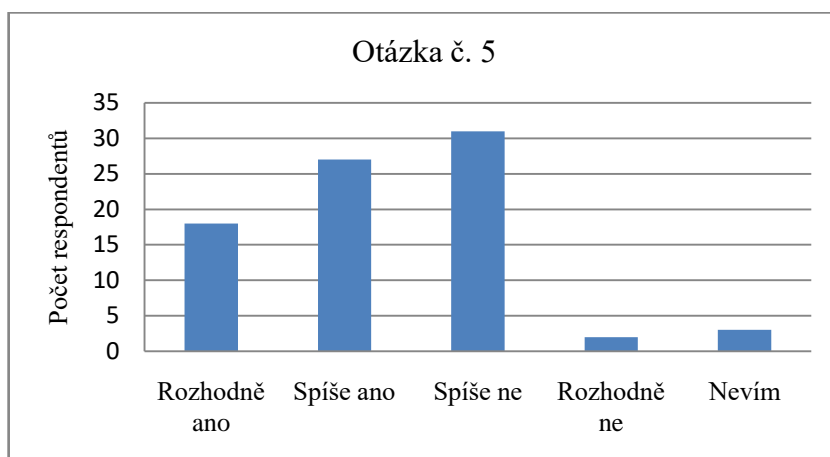
4. Vyhledáváte na internetu informace?

Graf 6: Otázka č. 4

Čtvrtá otázka je pro současnou dobu aktuální a také o tom vypovídají výsledky, kdy ze 100 % respondentů napsalo 71,6 % rozhodně ano, což je převážná většina, a 23,5 % uvedlo spíše ano. Spíše ne odpovědělo 3,7 % respondentů a rozhodně ne pouze 1,2 %. Potěšující je, že i starší učitelé mají zájem o inovativní metody, vyhledávají na internetu různé informace, pracovní listy, odborné články a jiné. Záleží samozřejmě také na výběru zaručených, kvalitních a osvědčených stránek.

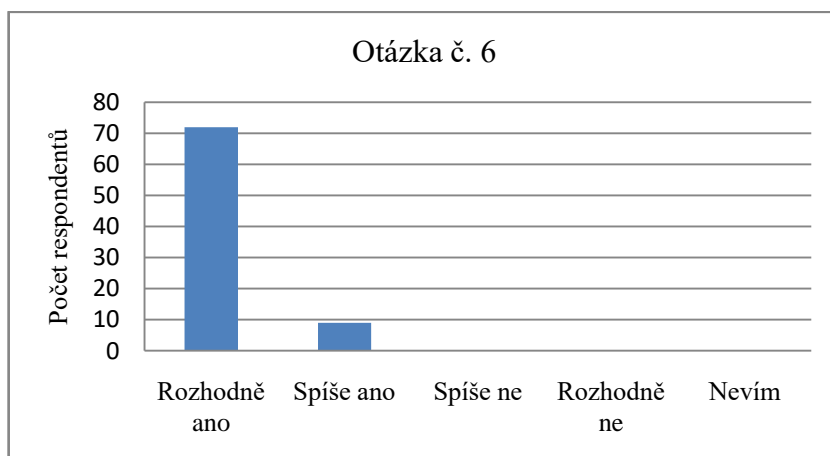
5. Využíváte jiných médií k získávání informací? Uveďte jaká.

Graf 7: Otázka č. 5

Získávání informací z jiných médií využívá 22,2 % respondentů s odpovědí rozhodně ano. Spíše ano uvedlo 33,3 % respondentů, což je v součtu více než polovina z dotazovaných. Nejčastěji uvedli na volnou odpověď televizi (19,8 % respondentů), knihy (14,8 % respondentů), časopisy a noviny (12,3 % respondentů). Využití médií k informacím uvedlo 38,3 % respondentů spíše ne, rozhodně ne 2,5 % a odpověď nevím uvedlo 3,7 %. To mě trochu zarazilo, ale vzhledem k předešlé otázce moc nepřekvapilo. V současnosti se učitelé více soustředí na vyhledávání informací na internetu.

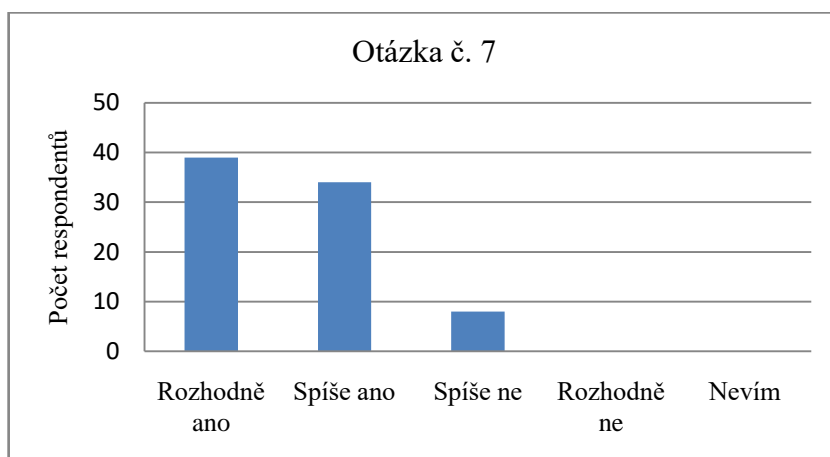
6. Je vaše třída vyzdobená vánoční dekorací?

Graf 8: Otázka č. 6

Jelikož dotazník vyplňovali učitelé z 1. stupně ZŠ, kteří jsou převážně třídními učiteli a chtějí mít třídu esteticky a vkusně vyzdobenou, tak jsem tušila, že u šesté otázky budou výsledky kladné. Rozhodně ano uvedlo 88,9 % respondentů, spíše ano 11,1 % respondentů.

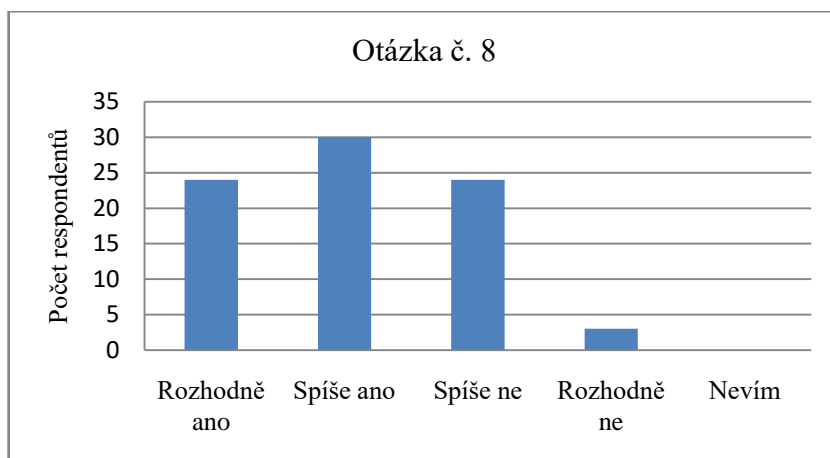
7. Využíváte při vyučování pranostiky a pověry?

Graf 9: Otázka č. 7

Ze 100 % respondentů 48,1 % přiznalo, že rozhodně využívá při vyučování pranostiky a pověry. Dále 42,0 % respondentů spíše ano a 9,9 % spíše ne. Nutno podotknout, aby učitelé dokázali řádně vysvětlit pojem pranostika a pověra, aby tomu žáci porozuměli.

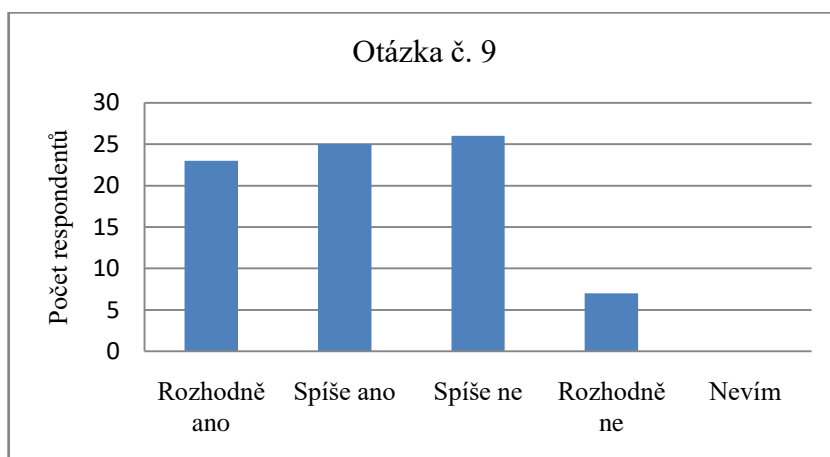
8. Předvádíte názorně lidové zvyky? (např.: házení střevíčku, rozkrojení jablka, pouštění lodiček, ...)

Graf 10: Otázka č. 8

U osmé otázky mě velice zajímal výsledek. Předvádění lidových zvyků je určitě hezčí a zajímavější pro žáky než jen samotný výklad učitele. Sama lidové zvyky předvádím a s žáky praktikuji. Ze 100 % respondentů odpovědělo 29,6 % rozhodně ano a 37,1 % spíše ano, což není moc. Udivující je odpověď spíše ne v počtu 29,6 % respondentů a odpověď rozhodně ne, kterou uvedlo 3,7 % respondentů.

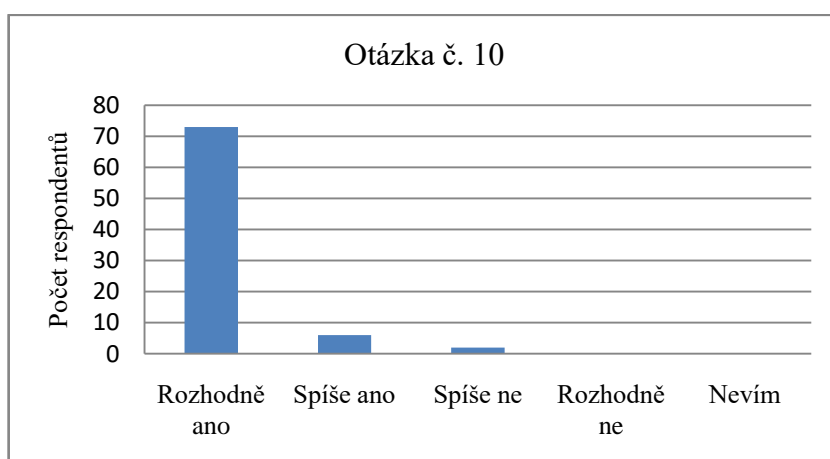
9. Zařazujete do výuky projektový den v duchu lidových zvyků a tradic?

Graf 11: Otázka č. 9

Zařadit do výuky projektový den je vždy časově a organizačně náročné. Ten, kdo má málo zkušeností nebo se mu jen nechce, se do projektů nezapojí. Důvodů může být samozřejmě víc. Ze 100 % respondentů 28,4 % odpovědělo rozhodně ano a 30,9 % spíše ano. Spíše ne odpovědělo 32,1 % respondentů a 8,6 % rozhodně ne. Advent a Vánoce, zvyky a tradice přitom nabádají učitele k projektovému dnu nejenom k upevnění kolektivu, ke správnému klimatu třídy, ale i proto, že Vánoce patří k nejhezčím svátkům v roce.

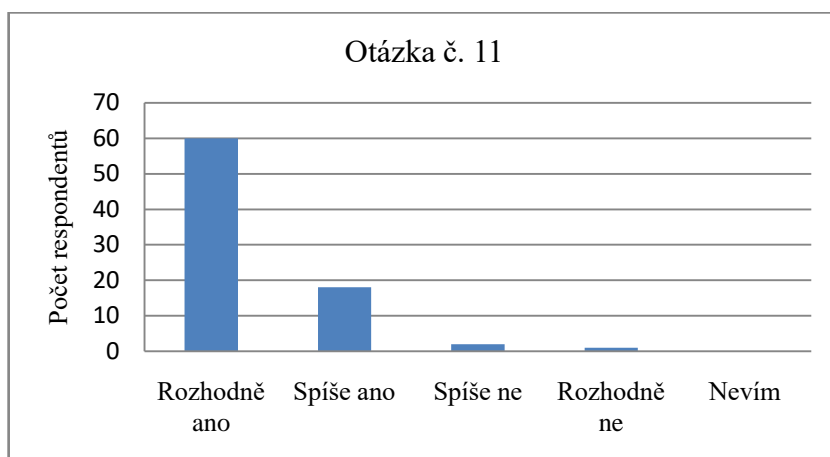
10. Vyrábíte s žáky vánoční dekorace?

Graf 12: Otázka č. 10

Na vyrábění s žáky vánoční dekorace odpovědělo rozhodně ano 90,1 % respondentů a spíše ano 7,4 % respondentů. Spíše ne odpovědělo 2,5 % respondentů. Utvrdilo mě to v tom, že učitelé mají zájem tvořit s žáky vánoční dekorace a mají kladný vztah k práci, potažmo k pracovním činnostem.

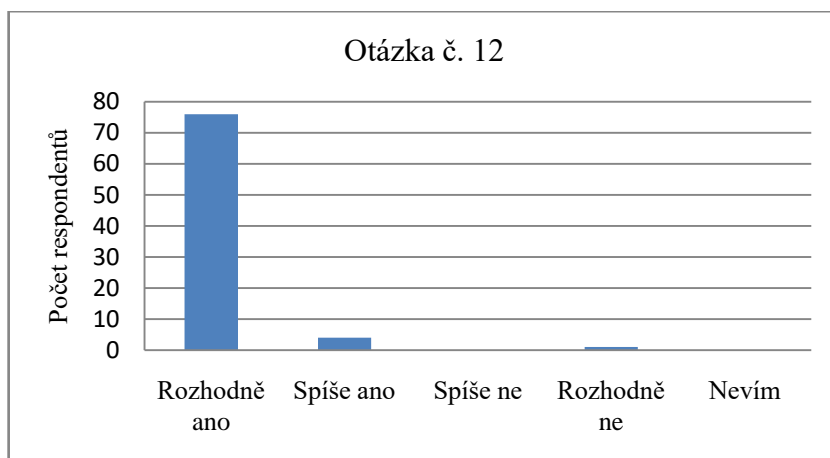
11. Používáte při výrobě vánočních dekorací i přírodní materiál?

Graf 13: Otázka č. 11

Při výrobě vánočních dekorací používá přírodní materiál většina ze 100 % respondentů. Rozhodně ano uvedlo 74,1 % respondentů a 22,2 % spíše ano. To je velmi pozitivní při pracovní činnosti, kdy bývá zvykem vyrábět pouze z papíru. Spíše ne odpovědělo 2,5 % respondentů a 1,2 % rozhodně ne.

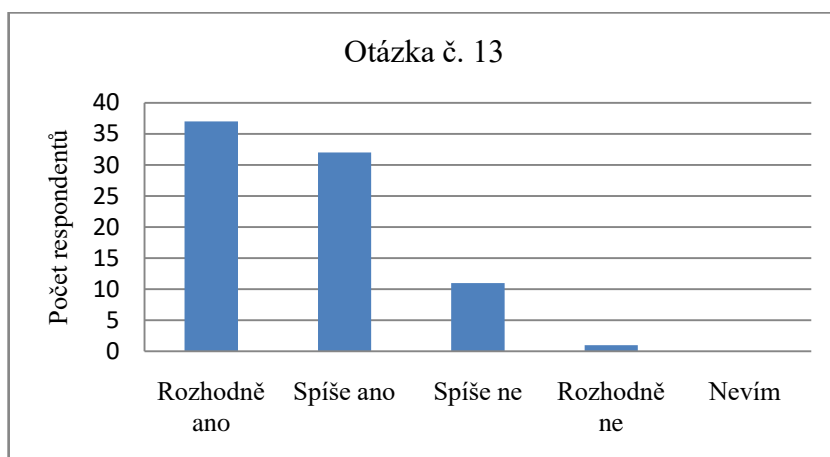
12. Malujete s žáky vánoční motivy?

Graf 14: Otázka č. 12

Malování s žáky ve spojení s vánočními motivy je podle mého úsudku oblíbené skoro u všech respondentů, kdy 93,9 % z nich odpovědělo rozhodně ano a 4,9 % uvedlo spíše ano. Předpokládá se, že ve výtvarné výchově a nejen tam, vánoční tematiku učitelé používají. Rozhodně ne odpovědělo jen 1,2 % respondentů.

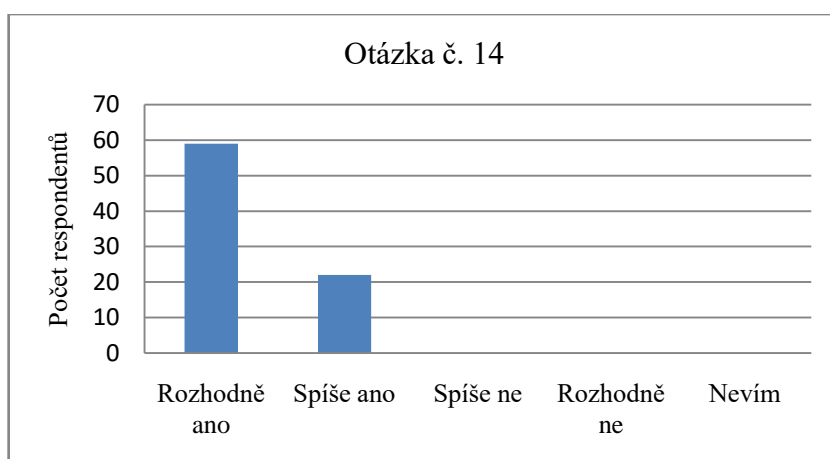
13. Používáte při Vv a Pč netradiční techniky?

Graf 15: Otázka č. 13

Používání netradičních technik při Vv a Pč mě mile překvapilo, 45,7 % respondentů uvedlo rozhodně ano a 39,5 % spíše ano, z celkového počtu 100 % dotázaných. Zajímalo mě, která věková kategorie v dosažené délce pedagogické praxe nejvíce odpověděla spíše ne. Výsledky byly celkem vyrovnané, v kategorii 0–10 let odpovědělo 1,2 % respondentů, v kategorii 11–20 let odpovědělo 4,9 % respondentů, v kategorii 21–30 let 3,7 % respondentů a v kategorii 30 let a více odpovědělo 3,7 % respondentů. Zde se spíše dá předpokládat, že učitelé nevyučují tyto předměty nebo se obávají používat netradiční techniky. Rozhodně ne odpovědělo 1,2 % respondentů.

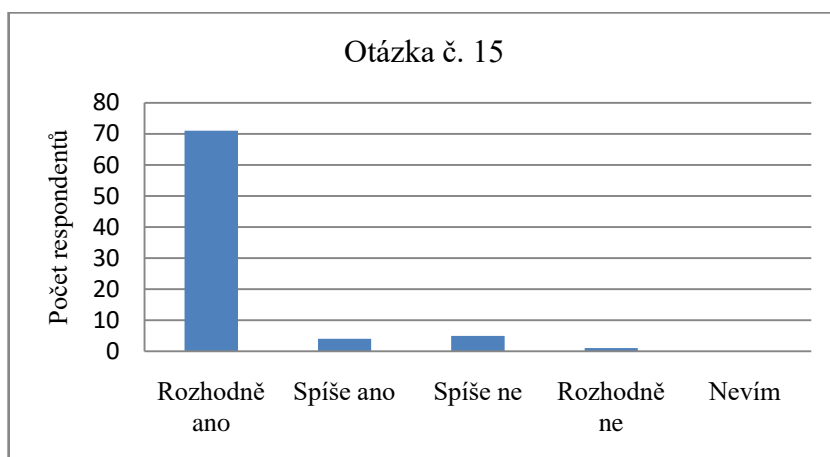
14. Myslíte si, že se žákům líbí tvořivá činnost?

Graf 16: Otázka č. 14

U této otázky je vyjádřen názor učitelů, kteří si myslí (rozhodně ano 72,8 % a spíše ano 27,2 %), že se žákům tvořivá činnost líbí. Kdo učí, už ví, že ve třídě se najde několik žáků, kteří by místo Vv a Pč měli nejraději jiný předmět, který mají oblíbený.

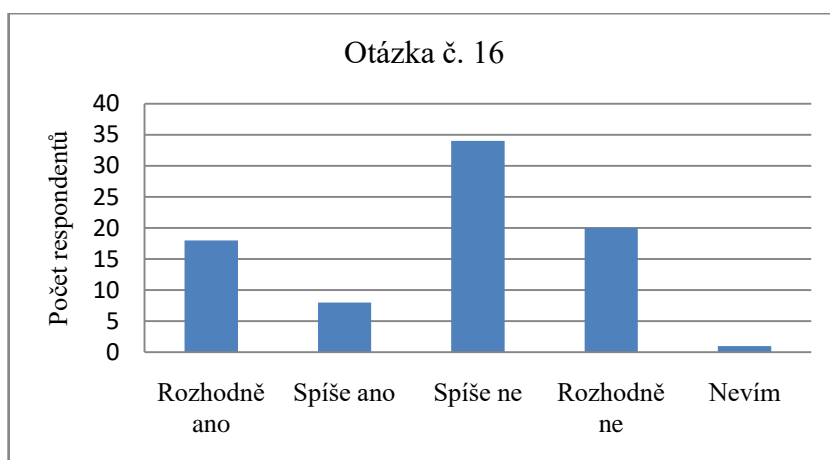
15. Zpíváte s žáky vánoční koledy?

Graf 17: Otázka č. 15

Vánoční koledy s žáky zpívá 87,7 % respondentů, kteří odpověděli rozhodně ano a 4,9 % spíše ano. Velice uspokojující výsledek, kdy učitelé vedou své žáky k hudbě, ke zpěvu a tradicím zpívání vánočních koled. Spíše ne uvedlo 6,2 % respondentů a 1,2 % rozhodně ne.

16. Zdramatizovali jste s žáky vánoční představení?

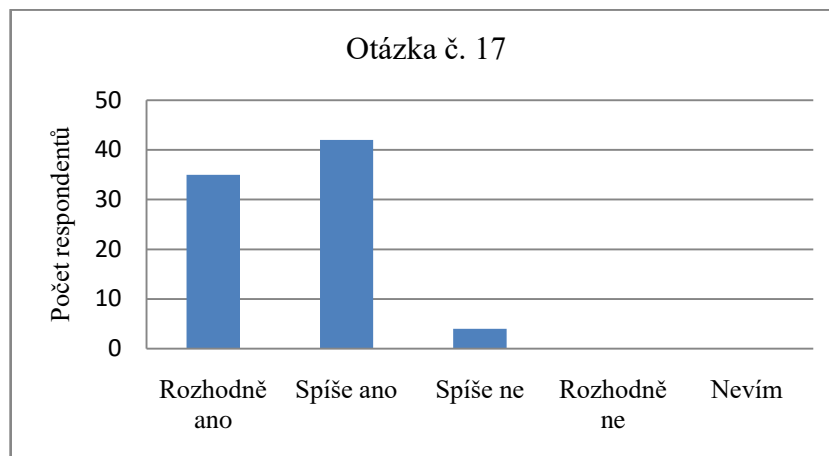

Graf 18: Otázka č. 16

Do dramatisace vánočního představení se rozhodla a uskuteční ho jen malé množství učitelů. Ze 100 % respondentů 22,2 % odpovědělo rozhodně ano a 9,9 % spíše ano. Myslím si, že tady mohli odpovídat učitelé, kteří vedou nějaký dramatický, pěvecký, recitační, hudebně pohybový či jiný kroužek. Při menším počtu žáků se nacvičuje představení rozhodně snáze než s celou třídou. Ale je to jenom má domněnka. Spíše ne odpovědělo 42,0 % respondentů a rozhodně ne 24,7 % respondentů. Odpověď nevím označilo 1,2 % respondentů.

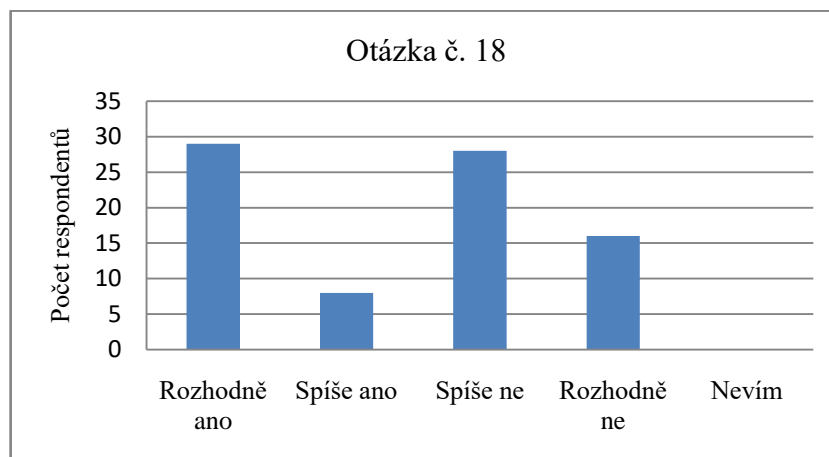
17. Začleňujete do Ma, Čj, Prv, Př, Vl, Tv, Aj, Nj téma advent a Vánoce? Uveďte předměty a jakým způsobem.

Graf 19: Otázka č. 17

Otázku doplňuje volná odpověď s uvedením konkrétních předmětů, které začleňují téma advent a Vánoce. Zde 43,2 % respondentů uvedlo rozhodně ano a 51,9 % spíše ano, 4,9 % uvedlo spíše ne. Nejvíce učitelů začleňuje do českého jazyka (49,4 %), následuje matematika (40,0 %), prvouka a anglický jazyk (25,9 %), vlastivěda (14,8 %), německý jazyk (13,4 %), přírodověda (9,9 %). 19,8 % respondentů neuvedlo žádný předmět.

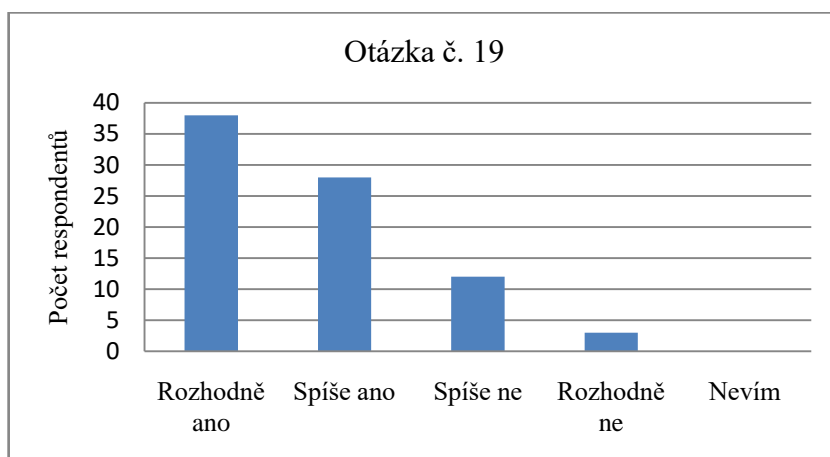
18. Navštívili jste s žáky vánoční betlém?

Graf 20: Otázka č. 18

Ze 100 % respondentů navštívilo s žáky vánoční betlém 35,8 % učitelů. Spíše ano odpovědělo 9,9 % respondentů. Spíše ne odpovědělo 34,6 % respondentů a rozhodně ne 19,7 % respondentů. Domnívám se, že tak velký počet učitelů s žáky nenavštívil betlém, jelikož města ve Šluknovském výběžku jsou malá a betlémy jsou vystaveny jen v některých. Učitelům se nechce dojíždět do okolních měst, což je škoda.

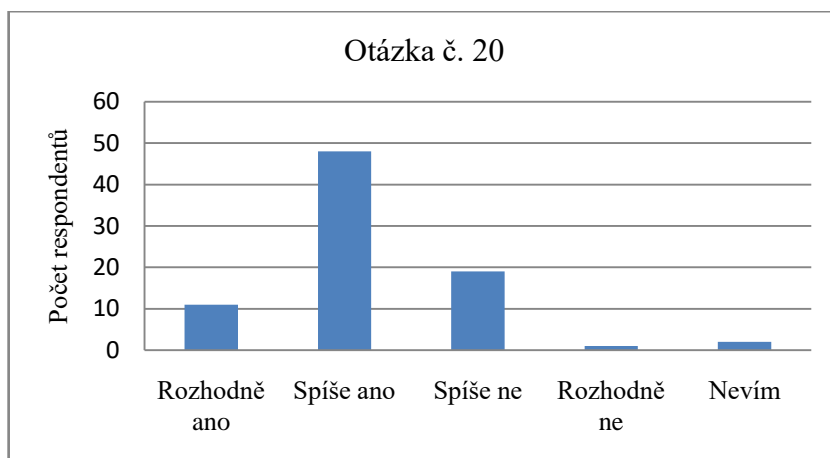
19. Povídate si s dětmi o biblickém příběhu narození Ježíše?

Graf 21: Otázka č. 19

Odpovědi k otázce o narození Ježíše jsou uspokojivé. Většina učitelů se určitým způsobem zmiňuje o příběhu. Rozhodně ano odpovědělo 46,9 % respondentů a spíše ano odpovědělo 34,6 % respondentů. Spíše ne odpovědělo 14,8 % respondentů a 3,7 % odpovědělo rozhodně ne.

20. Domníváte se, že vaši žáci rozumí historii a současnosti období adventu a Vánoc?

Graf 22: Otázka č. 20

U této otázky by se dalo polemizovat. Učitelé se domnívají, že žáci mají dostatečné znalosti a rozumí historii i současnosti období adventu a Vánoc. Určitě zapisovali podle svého čistého svědomí, protože s žáky jsou v každodenním kontaktu i několik let a předpokládá se, že se dobře znají. Nicméně 13,6 % respondentů si myslí, že historii a současnosti období adventu a Vánoc žáci rozhodně rozumí. Spíše ano odpovědělo 59,3 % respondentů. Spíše ne uvedlo 23,5 % respondentů a rozhodně ne 1,2 % respondentů. Pouze 2,4 % respondentů odpovědělo nevím.

3.2 Závěr dotazníku

Dotazníkem na téma Lidové zvyky a tradice, který byl adresován učitelům 1. stupně ZŠ, jsem chtěla zjistit, jestli jsou lidové zvyky a tradice Vánoc začleňovány do vyučovacích předmětů. Stanovila jsem si tři hypotézy, které mi je měly potvrdit nebo vyvrátit.

1. Učitelé na 1. stupni ZŠ se zaměřují a začleňují advent, Vánoce a lidové zvyky převážně do předmětu výtvarné výchovy, při které používají spíše klasické výtvarné techniky.

Otázka č. 10 – Vyrábíte s žáky vánoční dekorace? Zde 90,1 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 7,4 % spíše ano. Otázka č. 11 – Používáte při výrobě vánočních dekorací i přírodní materiály? Zde 74,1 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 22,2 % spíše ano. Otázka č. 12 – Malujete s žáky vánoční motivy? Zde 93,8 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 4,9 % respondentů spíše ano. Otázka č. 13 – Používáte při Vv a Pč netradiční techniky? Zde 45,7 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 39,5 % spíše ano.

Hypotéza byla potvrzena. Z celkového počtu 100 % respondentů se naprostá většina zaměřuje převážně na výtvarnou výchovu, při které nedostatečně používají netradiční techniky.

2. Začleňování lidových zvyků a tradic do ostatních vyučovacích předmětů je minimální.

Otázka č. 2 – Vysvětlujete žákům lidové zvyky a tradice adventu, Vánoc? Zde 66,7 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 33,3 % respondentů spíše ano. Otázka č. 7 – Využíváte při vyučování pranostiky a pověry? Zde 48,1 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 42,0 % spíše ano. Dále 9,9 % respondentů odpovědělo spíše ne. Otázka č. 15 – Zpíváte s žáky vánoční koledy? Zde 87,7 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 4,9 % respondentů spíše ano. Spíše ne odpovědělo 6,2 % respondentů. Otázka č. 16 – Zdramatizovali jste s žáky vánoční představení? Zde 22,2 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 9,9 % respondentů spíše ano. Dále 42,0 % respondentů odpovědělo spíše ne a 24,7 % rozhodně ne. Otázka č. 17 – Začleňujete do Ma, Čj, Prv, Př, V1, Tv, Aj, Nj téma advent a Vánoce? Zde 43,2 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 51,9 % spíše ano. Dále 4,9 % respondentů odpovědělo spíše ne.

Hypotéza nebyla potvrzena ani vyvrácena. Ze 100 % respondentů naprostá většina začleňuje do vyučování lidové zvyky a tradice. Uvedené odpovědi ve volné otázce vypovídají, že převážně se tak děje v Čj, Ma, Prv, Aj. V pomyslném žebříčku vítězů se umístila Hv. Ostatní předměty zaostávají.

3. Období adventu a Vánoc není dostatečně prezentováno na 1. stupni ZŠ.

Otázka č. 3 – Používáte při vyučování odbornou literaturu? Zde 51,9 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 37,0 % respondentů spíše ano. Dále 9,9 % respondentů odpovědělo spíše ne a 1,2 % rozhodně ne. Otázka č. 8 – Předvádíte názorně lidové zvyky? Zde 29,6 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 37,1 % spíše ano. Dále 29,6 % respondentů odpovědělo spíše ne a 3,7 % rozhodně ne. Otázka č. 9 – Zařazujete do výuky projektový den v duchu lidových zvyků a tradic? Zde 28,4 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 30,9 % spíše ano. Dále 32,1 % respondentů odpovědělo spíše ne a 8,6 % rozhodně ne. Otázka č. 18 – Navštívili jste s žáky vánoční betlém? Zde 35,8 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 9,9 % spíše ano. Dále 34,6 % respondentů odpovědělo spíše ne a 19,7 % rozhodně ne. Otázka č. 19 – Povídate si s dětmi o biblickém příběhu narození Ježíše? Zde 46,9 % respondentů odpovědělo rozhodně ano a 34,6 % spíše ano. Dále 14,8 % respondentů odpovědělo spíše ne a 3,7 % rozhodně ne.

Hypotéza byla potvrzena. Období adventu a Vánoc není dostatečně prezentováno na 1. stupni ZŠ. U uvedených otázek nebyla ani polovina respondentů ze 100 % dotázaných, kteří odpověděli rozhodně ano. Kromě 3. otázky, kde používají učitelé nejčastěji odbornou literaturu a ilustrace.

4 Metodické listy s reflexemi a vlastními fotografiemi

Dvacet metodických listů je zaměřeno na tradice a zvyky adventního období a Vánoc. Svým zajímavým obsahem nabízí učitelům 1. stupně inspiraci pro jejich každodenní práci. Metodické listy obsahují témata převážně do výtvarné výchovy a pracovních činností za použití netradičních výtvarných technik. Poslední čtyři metodické listy jsou zaměřené na hudebně pohybovou aktivitu a jedinečnou exkurzi za poznáním. Aktivity jsou vhodné pro žáky prvních až pátých tříd. Metodické listy obsahují název činnosti s doporučeným věkem žáků a časovou dotaci. Zmíněná je výtvarná technika s výtvarným problémem a cílem hodiny. Každá aktivita obsahuje dostatečnou motivaci pro žáky s podrobným postupem práce a pomůckami. Vždy je práce zhodnocena. Nechybí závěrečná reflexe z pohledu učitele i žáků. Metodické listy jsou doplněny barevnými fotografiemi žáků z prostředí školy, třídy, haly, kuchyňky i školní zahrady. Na barevných fotografiích jsou zachycena výtvarná díla žáků a postupy práce.

Reflexe v metodických listech jsou shrnuty do několika řádků, snaží se vystihnout prožitky žáků, ale jejich výřečnost, nadšení k poznávání nových výtvarných technik a nekončící elán do práce se nedají tak dokonale vyjádřit. Mikulášské a vánoční vystoupení s připraveným programem předvedli v rámci školních projektů.

Do netradičních výtvarných technik jsem začlenila i klasické nebo kombinované metody. Žáci při nich používali svoji tvořivost, spontánnost a fantazii. Dokonce vymýšleli i jiné postupy práce a různě kombinovali materiály. U činností mě neustále mile překvapovali. Výchovný ani pracovní problém jsem nemusela řešit. Práce žáků jsou vystaveny ve třídách, vestibulu a haly školy.

4.1 Metodický list č. 1 – Výtvarná výchova

Název:	Vánoční větev, strom
Doporučený věk žáků:	3. třída
Časová dotace:	90 minut
Organizace:	Samostatná práce
Výtvarná technika:	Mramorový efekt
Výtvarný problém:	Citlivě zvolit vánoční barvy. Doplnit kompozici vhodnými barevnými kamínky. Umístit vánoční detaily otiskem korku.
Metodické poznámky:	Zaměřeno na roční období, zima období adventu. Více barevných tuší.
Cíl:	Žáci se seznámí a používají netradiční výtvarnou metodu. Zdokonalí si jemnou motoriku ruky. Rozvíjí tvořivou fantazii.
Pomůcky:	Holicí pěna, barevné tuše, táč, stěrka, čtvrtky A4, xerokopie větviček, barevné kamínky, lepidlo Herkules, štětce, korky, temperové barvy, špejle.
Motivace:	Představte si, žáci, že jsme se v adventním období ocitli na Vánočním ostrově, kde každý vánoční strom a větev mají různé tvary a barvy, ale některé zůstaly bez povšimnutí. Pokusíme se tento ostrov přivést k dokonalosti a estetické barevné kráse, jako jsou Vánoce samy o sobě.
Postup:	Učitel položí na stůl táč a určený žák nastříká na táč holicí pěnu. Žáci se mohou střídát. Pokapají pěnu barevnou tuší. Špejlí mohou pěnu několika tahy promíchat. Každý žák si vezme čtvrtku A4, opatrně ji položí na barevnou pěnu a chvíli ji rovnoměrně přejíždí dlaní. Po chvíli čtvrtku odklopí. Pěnu, která se zachytila na čtvrtce, žáci stěrkou odstraní a nechají krátce zaschnout. Na vzniklé barevné pozadí žáci lepí xerokopie větviček jehličnatých stromů. Používají korek, který pokládají do temperové barvy a dotvářejí práci otiskem na čtvrtku. Vznikají vánoční ozdoby na stromu i větvi. Další variantou je nanášení lepidla na podklad, do něhož žáci pokládají barevné kamínky ve tvaru větve nebo

stromu. Žáci dotvoří práci otiskem korku namočeného v libovolné temperové barvě. Učitel upozorní žáky na vhodné barevné kombinace hodící se k adventnímu období a Vánoc. Práce nechají zaschnout.

Hodnocení: Společně zhodnotíme práce vystavené na nástěnce.
Vyzdvihneme úspěšné práce, poukážeme na drobné nedostatky.

Reflexe:

Žáci uvítali změnu a s velkým nadšením se pustili na stříkání pěny a práci s tuší. Zaujala je barevná kombinace a pěnové krátery, které vznikly při zachycení na čtvrtku. Při zadání práce se všichni žáci nahnuli k pracovnímu stolu. Všichni chtěli začít stříkat pěnu a vytvořit si svoje mramorování jako první. To bylo potěšující, ale samozřejmě bylo zapotřebí žáky usměrňovat a postupně je nechat prostřídat. Když se na čtvrtkách vytvořily první barevné pěnové krátery, jak je nazvali někteří žáci, nechtělo se jim je stěrkou odstranit. Moc se jim to zalíbilo. Po vyzvání, aby dokončili práci stěrkou a příslibem, že to bude ještě hezčí, pokračovali a byli nadšeni.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 1, obrázek 2

4.2 Metodický list č. 2 – Výtvarná výchova

Název: Čert

Doporučený věk žáků: 2. třída

Časová dotace: 45 minut

Organizace: Práce jednotlivce

Výtvarná technika: Kresba pastelem

Výtvarný problém: Obtížnější práce s kartonem při stříhání.
Použití pastelu a stínování, rozmazávání.
Nutná fixace pastelu.

Metodické poznámky: Pozor na fixaci, zastříkáme u otevřeného okna. Dbáme na bezpečnost, aby se fixace nedostala do očí.

Cíl: Žáci se seznámí s pastelem a fixací.
Rozvoj zručnosti a motoriky.

Pomůcky: Karton, pastely, vlna, nůžky, tvrdý barevný papír, černý igelitový sáček, lepidlo Herkules, bavlna, fixace – lak na vlasy, kancelářská sešívačka.

- Motivace:** V naší třídě je teplo jako v pekle. Ale malým čertům to při zlobení a šklebení nevadí a neustále na sebe vystrkují jazyky. Dokážeme malé čerty napodobit?
- Postup:** Žáci si vezmou kus připraveného kartonu. Nakreslí si pastelem podle své fantazie hlavu čerta ve tvaru hrušky nebo brambory. Hlavu z kartonu vystříhnou. Dokreslí na hlavu strašidelný nebo naopak roztomilý obličej a prstem pastel rozmazávají po obličejí. Na hlavu přilepí z tvrdého červeného papíru rohy. Do pusy mu nalepí vyplazený červený jazyk. Mezi rohy přilepí Herkulem tmavou vlnu, kterou ručně rozčepýří. Nakonec nafukují černý igelitový sáček. Zavážou ho bavlnou a kancelářskou sešívačkou připevní zezadu k hlavě. Sáček představuje břicho. Hlavu zafixují lakem na vlasy.
- Hodnocení:** Výstava čertů ve třídě.
Společné hodnocení nejošklivějšího a roztomilého čerta.

Reflexe:

Žáky práce nadchla. Snažili se udělat nejvíce originálního, šklebícího čerta. Na sebe se také šklebili a špinavýma rukama od pastelu si udělali šmouhy na obličejí. Dokázali se sami sobě zasmát. Hlavu čerta kreslili a dotvářeli žáci ochotně a s radostí. Někdo dokonce nakreslil pastelem obě varianty. Strašidelného i milého čerta.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 3

4.3 Metodický list č. 3 – Výtvarná výchova

- Název:** Tři králové
- Mezipředmětové vztahy:** Český jazyk
- Doporučený věk žáků:** 1. třída
- Časová dotace:** 90 minut
- Organizace:** Samostatná práce
- Výtvarná technika:** Malba vodovými barvami. Kresba tuší.
- Výtvarný problém:** Kresba redisperem. V 1. třídě můžeme nahradit slabým štětcem.
- Metodické poznámky:** Důležitá opatrnost při práci s tuší.
- Cíl:** Žáci rozvíjí svoji fantazii při barevné kompozici celé plochy. Dokážou se sami rozhodnout, jakou techniku použijí.

Pomůcky: Čtvrtky A3, voskové barvy, vodové barvy, štětce, voda, tuš, redispero.

Motivace: Učitel vypráví příběh o Kašparovi, Melicharovi a Baltazarovi. Byli nazýváni mudrci, protože byli velmi učení a hodně věděli o hvězdách. Snad i podle hvězd poznali, že se má narodit nový král. Nová hvězda, kterou uviděli na nebi, oznamovala narození krále. Vydali se na dalekou cestu, poklonit se a přinést dary narozenému králi. Naložili drahocennosti své doby – zlato, kadidlo a myrhu – a šli za hvězdou. Prošli Jeruzalémem, kde vládl zlý král, který přemýšlel, jak se zbavit nového krále. Mudrci prošli i Betlémem. Hvězda je zavedla do polí za Betlémem, na místo, kde našli Josef s Marií útočiště a kde opatrovali narozeného Ježíše. Mudrci se klaněli dítěti v jeslích, radovali se a dali mu své vzácné dary. Příběh Tří králů je k dispozici v následujícím odkazu.

<http://deti.vira.cz/kalendar/tri-kralove/>

Postup: Žáci si rozmyslí, jakou techniku na čtvrtku A3 použijí. Žáci namalují Melichara, Baltazara a Kašpara vodovými barvami. Pozadí domalují barevnou kombinací vodové barvy. Práci nechají zaschnout. Poté kontury postav zvýrazní černou tuší. Kreslí redisperem nebo slabým štětcem. Další variantou je kreslení voskovou barvou zajímavých vánočních ornamentů nebo vloček do pozadí Tří králů s následovným přetřením ornamentů vodovou barvou. Práci nechají zaschnout a poté kreslí černou tuší kontury postav Tří králů.

Hodnocení: Slovní hodnocení a výstava prací ve vestibulu školy a třídy.

Reflexe:

Žákům se motivační vyprávění líbilo. Byli rádi, že si mohou vybrat i techniku, kterou budou pracovat. Předpokládalo se, že příběh o Kašparovi, Melicharovi a Baltazarovi nebude žáky bavit a nebudou mít ten správný zápal do činnosti. Opak byl pravdou a všichni byli mile překvapeni. Dokonce i někteří žáci udělali práci navíc a učencům namalovali lucerny na cestu.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 4

4.4 Metodický list č. 4 – Výtvarná výchova

Název:	Vánoční kapr
Doporučený věk žáků:	1. a 4. třída
Časová dotace:	45 minut
Organizace:	Samostatná práce
Výtvarná technika:	Stříkání barev pomocí rozprašovače.
Výtvarný problém:	Správné zacházení s rozprašovačem, nenaklánět ho a mít dostatek barvy.
Metodické poznámky:	Přípravit si více druhů šablon kaprů pro 1. a 4. třídu. Více rozprašovačů s barvou. Šablona se po třetím použití trhá. Starší žáci si šablonu kapra připraví sami. Žáci stříkají barvu u určených stolů, směrem od spolužáků.
Cíl:	Žáci rozvíjí svoji fantazii při výrobě okrasné šablony kapra. Rozvíjí estetické cítění ve volbě stříkané barvy a rozvržení prostoru na čtvrtce.
Pomůcky:	Čtvrtky A4, šablony kapra, malé špičaté nůžky, klasické nůžky, tužky, rozprašovače, naředěné barevné tuše.
Motivace:	Učitel si s žáky povídá o vánočním čase. O přípravě štedrovečerní večeře. Co předchází tomu, než nám smaženého kapra naservíruje maminka na talíř. Kapr, který se šplouchá v kádi a pak doma ve vaně. Kapr, který kolem sebe stříká vodu, kterou potřebuje k životu. Podobného kapra si vytvoří každý ve své barevné kombinaci.
Postup:	Učitel rozdá žákům čtvrtky. Na stůl rozloží více druhů šablon kaprů, aby si mladší žáci mohli vybrat, jaká se jim nejvíce líbí. Šablonu položí na čtvrtku. Vyberou si barvu v rozprašovači, kterou nařídil učitel. Na výběr z barev je modrá, tmavě zelená, žlutá. Rozprašovač v krátkých intervalech stisknou a stříkají tak dlouho, až je téměř celá plocha čtvrtky pokryta barvou. Odkryjí šablonu a nechají práci zaschnout. Starší žáci si mohou svoji šablonu kapra udělat sami. Na čtvrtku nakreslí kapra i s dekorací. Vystříhnou obrys kapra a malými nůžkami vystříhnou dekoraci na ploutvích a těle. Připravenou

šablonu položí na čtvrtku. Vyberou si barvu v rozprašovači a krátkými stisky stříkají do prostoru tak dlouho, až je téměř celá plocha čtvrtky pokryta barvou. Odkryjí šablonu a nechají práci zaschnout.

Hodnocení: Žáci zhodnotí netradiční techniku, svoji práci a práci spolužáků. Vystavíme práce na nástěnce.

Reflexe:

Vždy, když se zvolí netradiční výtvarná technika, se žáci těší na něco nového. Líbilo se jim stříkání rozprašovačem. Každý si udělal dvě práce. I když vypadá tato technika jednoduše, některým žákům dělalo problémy dostatečně stisknout rozprašovač. Byla potřeba pomoc učitele. Nesměli moc naklánět rozprašovač, aby fungoval. Museli volit slabší intenzitu stisku, aby barva nestékala.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 5, obrázek 6

4.5 Metodický list č. 5 – Výtvarná výchova

Název: Vánoční přání

Doporučený věk žáků: 3. třída

Časová dotace: 45 minut

Organizace: Samostatná práce

Výtvarná technika: Tisk z koláže

Výtvarný problém: Použití tiskařské barvy. Správná intenzita tlaku na váleček při tisknutí.

Metodické poznámky: Dbát na bezpečnost při práci s barvou. Zkoušeli jsme nahradit temperovou barvou, ale výsledek byl nedokonalý.

Cíl: Žáci rozvíjí své motorické schopnosti, představivost, barvocit, estetické vnímání.

Pomůcky: Čtvrtky A5, vánoční koláž z tvrdého barevného papíru, lepidlo, nůžky, váleček na barvu, ták, tiskařská barva, noviny, váleček na nudle.

Motivace: Na Vánoce si lidé přejí všechno nejlepší, jsou na sebe milí a snaží se být v tento čas se svoji rodinou. Posílají si vánoční přání, která jsou barevná a zajímavá. Nejhezčí přání jsou ta vlastnoručně a s láskou vyrobená. Darovanému člověku udělají radost.

- Postup:** Žáci si na tvrdý barevný papír předkreslí vánoční motiv, který vystříhnou a nalepí na malou čtvrtku. Na vánoční motiv mohou nalepit i drobné malé dekorace a nechají to zaschnout. Mezitím si na táč vymačkají barvu a válečkem ji rovnoměrně rozprostírají. Poté barvu nanášejí válečkem na koláž. Natřený motiv barvou otočí a položí na bílou čtvrtku A5. Koláž překryjí novinami. Válečkem na nudle silně přejíždí po povrchu. Musí dát pozor, aby se nic nepohnulo. Sundají koláž a válečkem opět barvu nanáší. Znovu přiloží na bílou čtvrtku a válečkem silně přejíždí. Druhý tisknutý obrázek je lepší, protože už je barva nasáklá. Nechají práci zaschnout. Na závěr napíší vánoční přání.
- Hodnocení:** Posadíme se na koberec do kruhu se svým přáním a každý jednou větou zhodnotí, co bylo pro něho z této aktivity zajímavého nebo naopak. Učitel slovně vyhodnotí natisknutá přání a žáci si je odnesou domů.

Reflexe:

Žáci byli nadšeni z práce s válečkem na barvu a válečkem na nudle. Byli překvapeni, jaké krásné výtvary vznikly pomocí této techniky. Dokázali pochválit i práci spolužákům, protože každá práce byla originální. Žáci dokázali překvapit svým západem do práce. S psaním vánočního textu potřebovali pomoci. V dnešní době nejsou schopni napsat jedinou smysluplnou větu a ještě k tomu bez chyb.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 7

4.6 Metodický list č. 6 – Výtvarná výchova

- Název:** Anděl
- Mezipředmětové vztahy:** Čtení a psaní
- Doporučený věk žáků:** 3. třída
- Časová dotace:** 45 minut
- Organizace:** Samostatná práce
- Výtvarná technika:** Skládání a vystřihování papíru.
- Výtvarný problém:** Vystříhnout malými nůžkami dekoraci křídel.
- Metodické poznámky:** Dostatek malých špičatých nůžek. Tvorba ozdobných křídel.

Cíl:	Žáci rozvíjí motorickou zručnost a představivost.
Pomůcky:	Čtvrtky A4, čtvrtky A5, malé špičaté nůžky, tužky, nůžky, žlutý fix, lepidlo Kores.
Motivace:	Anděl, co si pod tím slovem představíme? Anděl strážný, anděl posel dobrých zpráv, anděl ochránce? Každý z žáků určitě vystihne jednou větou, co pro něho anděl znamená. Povídáme si, jací andělé mohou být, co dělají, jaký vliv mohou mít na lidi. Necháme žáky rozprávět. Vlastnosti andělů, vyjmenované žáky, zapisuje učitel na tabuli. Využijeme metodu myšlenkové mapy.
Postup:	Žáci si položí čtvrtku A4 na šířku před sebe a skládají čtvrtku jako harmoniku. Složenou harmoniku přepůlí. Rozvinují ji do stran a konce slepí lepidlem. Šaty pro anděla jsou hotové. Čtvrtku A5 přepůlí a v ohybu začínají předkreslovat jedno křídlo. Kreslí do křídla i dekorativní motiv dvojitou čarou. Vystříhají dvojitě tak, aby se dala křídla otevřít. Na zbytek čtvrtky kreslí hlavu s tělem anděla a vystříhají. Dokreslí fixem obličej a vlasy. Křídla nalepí na tělo. Tělo nalepí na šaty anděla.
Hodnocení:	Zhodnotíme myšlenkovou mapu. Žáci doplňují a ještě zapisují na tabuli, co je během činnosti napadlo. Práce žáků vystavíme ve škole. Učitel se individuálně vyjádří ke každé práci.

Reflexe:

Žáci se zajímali o existenci andělů. Věří na zázraky. Na dobro a pomoc lidem, kteří to potřebují. Hodně se zaměřili na pohádky, kde andělé vystupují a vlastnosti, které v té pohádce měli, zapisovali na tabuli nebo diktovali učiteli. Jedna žákyně dokonce hovořila o nadaci, která se jmenuje Dobrý anděl. Věděla hodně, protože vyrůstá v tíživých podmínkách, které má její rodina. Žáci byli výřeční a každý k tomuto tématu měl co říct. Hodina byla pro nás mystická.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 8

4.7 Metodický list č. 7 – Výtvarná výchova

Název:	Girlanda
Doporučený věk žáků:	1. třída
Časová dotace:	45 minut

- Organizace: Práce ve dvojicích, samostatná práce
- Výtvarná technika: Prostorová tvorba
- Výtvarný problém: Navazování vánočních dekorací na provázek.
- Metodické poznámky: Ukázky netradičních girland na internetu.
- Cíl: Žáci rozvíjejí motoriku, fantazii a zručnost.
- Pomůcky: Provázek 1 m dlouhý, nůžky, barevný papír, šablony zvonku, hvězdy, stromku, tužka, šišky, větvičky ze stromu thuje, zlatá stuha, jehly.
- Motivace: Vánoční výzdoba patří neodmyslitelně k adventu. Každý byt, obchod, třída ve škole, náměstí ve městě se vyzdobí vánoční dekorací. Je to součástí naší tradice a trochu zpomaluje lidi k rozjímání a k zamyšlení v tomto období. Povíáme si s žáky, jak na ně působí krásně vyzdobené místnosti. Žáci hovoří, jakou výzdobu mají doma. Učitel se zmíní o vkusu a nevckusu vánočních dekorací a některé prezentuje na interaktivní tabuli. Ukázku vánočních girland naleznete v následujícím odkazu.
- <https://www.living.cz/vanocni-girlandy/5/>
- Postup: Žáci si vyberou 3 barevné papíry, ze kterých chtějí mít vánoční ozdoby. Šablonu zvonku, stromku a hvězdy obkreslí na barevný papír. Ozdoby vystřihají. Na pracovním stole jsou připravené v krabicích šišky z modřínu, větvičky z thuje a zlatá vánoční stuha. Žáci si vezmou po třech kusech. Z vánoční stuhy uvážou mašličky. Provázek navléknou na jehlu a postupně začínají uvazovat na provázek větvičku, ozdobu, šišku, mašli. Při navazování pomáhají a přidržují dekorace spolužáci v lavici a naopak. Vánoční papírovou ozdobu žáci prošíjí předním stehem. Tento postup opakují třikrát. Na konci provázku udělají poutko s uzlem na zavěšení. Jehlu odstříhnou a zavěsí na stěnu.
- Hodnocení: Girlandy zavěsíme do oken, dveří a vyzdobíme chodbu na 1. stupni. Učitel pochválí žáky za samostatnou práci a práci ve dvojicích.

Reflexe:

Žáci se s elánem pustili do práce, kdy barevné papírové ozdoby nebyly problém, ale když začalo navazování ozdob na provázek, byl to problém skoro pro každého. Někteří si nevěděli rady ani se spolužákovou pomocí. Udělat uzel byl pro někoho nadlidský výkon. Dvojice se po chvíli dokázala domluvit a střídali se mezi sebou v navazování. Pak už bez větších potíží dokončili girlandu. Učitel u několika dvojic musel pomáhat. Žáci byli spokojeni, že dokončili práci, a výsledek je mile překvapil. Očekávalo se, že navazování ozdob s uzlíkem nebude pro žáky žádný problém, ale pro polovinu prvňáků to bylo těžké, jelikož neumí ani základní uzel na uvázání tkaničky u boty. Prošívání papírové ozdoby, proběhlo bez větších obtíží. Je k zamyšlení, jestli zařadit tuto činnost už od 1. třídy. Organizace a časová dotace se u prvňáků prodloužila.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 9

4.8 Metodický list č. 8 – Výtvarná výchova

Název: Betlém

Mezipředmětové vztahy: Český jazyk, Prvouka

Doporučený věk žáků: 2. třída

Časová dotace: 45 minut

Organizace: Skupinová práce

Výtvarná technika: Prostorová práce z kartonu. Malba temperovými barvami.

Výtvarný problém: Těžší stříhání z kartonu.

Metodické poznámky: Každý žák namaluje jednu postavu z Betléma.

Cíl: Žáci rozšíří své znalosti o historii. Rozvíjí kreativitu a spolupráci se spolužáky.

Pomůcky: Karton, nůžky, tužky, temperové barvy, štětce, kelímek, voda, audio nahrávka, kniha s ilustracemi postav, lepidlo Herkules, CD přehrávač, CD Nejhezčí vánoční koledy.

Motivace: V předchozí hodině jsme si povídali o cestě Tří králů do Betléma. Zamyslíme se, jak město Betlém mohlo vypadat. Jaké postavy a zvířata se v něm vyskytovaly. S jakými dary přicházeli lidé do Betléma. Motivační příběh s koledami naleznete v níže uvedeném odkazu.

<https://www.youtube.com/watch?v=tJxuIbMR24o>

Postup: Učitel připraví různé velikosti kartonu, které si žáci rozeberou. Společně s učitelem se rozhodují, jakou postavu nebo zvíře budou malovat. Tužkou si žáci předkreslí určenou postavu nebo zvíře. Pro inspiraci mohou nahlížet do knihy nebo vyhledávat na internetu. Žáci používají svoji tvůrčí kreativitu a fantazii. Vystříhnou postavu z kartonu a barevně namalují temperovými barvami. Nechají zaschnout a společně pak postaví na parapet okna.

Hodnocení: Výsledkem našeho společného snažení byl namalovaný krásný Betlém. Každá postava byla originální a barevně estetická. Betlém zůstal ve třídě na výzdobu.

Reflexe:

Žáci při audio nahrávce tiše poslouchali. Jakmile začali hrát vánoční koledy, žáci se postupně přidávali. Do malování postav se zapojili ihned. Dokonce se dokázali dohodnout, kdo bude malovat zvířata a kdo postavy. Hodina probíhala velmi klidně. Dokonce jsme si s žáky zaspívali i další vánoční koledy, které jsme si pustili na CD přehrávači. Na jiných hodinách výtvarné výchovy se většinou pouští k práci moderní písně na přání žáků. Je vidět, že advent, předvánoční atmosféra, má své kouzlo. Žáci si sami vyžádali koledy. Tyto činnosti máme s žáky nejraději. Jsou nejhezčí nejenom pro rozvíjení kreativity, motoriky ruky a představivosti, ale také pro jejich bezprostřednost, obětavost pomoci druhému, pro duševní klid a pohodu.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 10

4.9 Metodický list č. 9 – Výtvarná výchova

Název: Vánoční ozdoba

Doporučený věk žáků: 1. třída

Časová dotace: 45 minut

Organizace: Samostatná práce

Výtvarná technika: Prostorová práce, šití zadního stehu.

Výtvarný problém: Navléknutí nitě do jehly a vyšívání zadního stehu.

Metodické poznámky: Dodržování bezpečnosti při vyšívání a dostatečný prostor mezi žáky.

Cíl: Žáci rozvíjí zručnost. Naučí se vyšívat zadní steh.

- Pomůcky:** Barevné papíry, šablony vánočních ozdob, nůžky, jehly, korále, nit, nůžky, slaměné ozdoby, skleněné ozdoby, plastové ozdoby.
- Motivace:** Na každý vánoční strom se zavěšují ozdoby. Staročeská ozdoba byla slaměná a na ozdobení se používalo sušené ovoce. Jak plynul čas, lidé vyměnili staročeské ozdoby za moderní skleněné nebo plastové, které jsou lesklé a třpytivé. Povídáme si s žáky, jaké ozdoby doma používají. Učitel ukazuje názorné pomůcky při vypravování. A upozorní na papírové ozdoby, které nám tu chybí. Pokusíme se je vyrobit.
- Postup:** Žáci si vyberou dva barevné papíry. Na každý barevný papír obkreslí dvakrát šablonu s vánoční ozdobou. Budou mít 4 části, které barevně střídají a pokládají na sebe. Všechny části ozdob žáci přepůlí a zpátky narovnájí. Vznikne jim střed ozdoby, který budou vyšívat zadním stehem. Připraví si nit, kterou provléknou jehlou, spojí konce nití k sobě a udělají uzlík. Učitel názorně předvede jednoduchý zadní steh. Začínají navlékáním korálku. Pak žáci sešijí zadním stehem části k sobě. Na konci šití opět navléknou korálek a nechají asi 15 cm volné nitě. Zbytek nitě s jehlou odstříhnou a udělají uzlík. Ozdobu prostorově narovnájí a pověsí na stromeček.
- Žáci mohou vyrobit také druhou, lehčí variantu. Nastříhají si po šířce proužky z barevných papírů, z barev, které si vyberou. Učitel upozorní na tradiční vánoční barvy. Proužky žáci přepůlí a vznikne jim střed. Všechny proužky ve středu natřou lepidlem a slepí k sobě do tvaru hvězdy. Uchopí konce protilehlých proužků a vždy je k sobě slepí. Navléknou nit do jehly, spojí konce nití k sobě a uvážou uzlík. Začínají s navlékáním korálku. Učitel připraví na každé ozdobě díрку, dole i nahoře. Žáci provlékají jehlu s nití spodní částí ozdoby, pak vrchní částí ozdoby. Na konci opět navléknou korálek a nechají asi 15 cm volné nitě. Zbytek nitě s jehlou odstříhnou a udělají uzlík. Ozdobu pověsí na stromeček.

Hodnocení: Slovní pochvala všem žákům, kteří se podíleli na výrobě papírové ozdoby na stromeček. Zhodnocení vyšívání zadního stehu, který jim mimořádně šel.

Reflexe:

Žáci se nejvíce obávali vyšívání zadního stehu, ale po ukázce a první zkoušce jim to šlo až překvapivě velmi dobře. Někteří povídali, že poprvé vyšívají a měli velikou radost, jak se jim to povedlo. Do práce se zapojili všichni žáci. Samozřejmě se našlo několik jedinců, kteří si netroufli na vyšívání, nebo to jenom zkusili, proto zvolili lehčí variantu.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 11

4.10 Metodický list č. 10 – Výtvarná výchova

Název: Vánoční strom

Doporučený věk žáků: 1. třída

Časová dotace: 90 minut

Organizace: Samostatná práce

Výtvarná technika: Skládání vlny a dotváření kompozice různým materiálem.

Výtvarný problém: Těžší manipulace vlny namočené v rozředěném lepidle Herkul. Po celou dobu práce jsou ruce ulepené.

Metodické poznámky: Připravit dostatek lepidla Herkules a naředit ho vodou. Připravit dostatek barevné vlny.

Cíl: Žáci rozvíjejí svoji tvořivost a fantazii. Prohlubují si kladný vztah k práci a k zodpovědnosti.

Pomůcky: Misky, voda, lepidlo Herkules, čtvrtky A5, šablona stromečku, tužky, štětce, nůžky, barevné vlny, špejle, korálky, třpytky, knoflíky, tavná pistole s lepidlem, šišky, bukvice.

Motivace: Zahrajeme si na moderní návrháře, kteří vymýšlejí vánoční dekorace do bytu. Mimo jiné vymýšlejí i vánoční stromky, které by se měly lišit od ostatních vánočních stromků. Povídáme si s žáky a ptáme se jich, jaké typické vánoční stromy znají. A my od smrků, jedlí a borovic trochu pro dnešek ustoupíme a vyrobíme si podle své fantazie vánoční strom z vlny.

Postup: Žáci šablonu stromu obkreslí na čtvrtku A5 a vystříhnou si strom. Na stůl připraví učitel misku s Herkulem, který je naředěný vodou. Žáci si vyberou více druhů vlny různé barvy a z každé si odmotají délku na rozpažení rukou. Vlnu žáci namáčejí do misky s naředěným lepidlem a pomocí štětce vyndají. Nechají trochu odkapat a pak namotávají různými směry na papírový strom, do té doby, dokud papír nezakryjí vlnou. Střídají různé barvy vlny podle své fantazie. Papírová šablona nesmí být vidět. Necháme do druhého dne uschnout. Žáci si vyberou ze třpytek, korálků, knoflíků a bukvic, kterými stromek ozdobí. Ozdoby přilepují malým množstvím Herkulem, který nanášejí štětcem. Na hotový strom přilepí tavnou pistolí z druhé strany špejli nebo ozdobné poutko na zavěšení. Strom nám poslouží jako zápich nebo ozdoba na zavěšení.

Hodnocení: Krásné stromky, které vyrobili malý návrháři, jsme po dohodě s žáky darovali třídním učitelům na výzdobu třídy. Jejich uznání žáky moc potěšilo.

Reflexe:

Žákům se tato práce velmi líbila. Nejvíce máčení vlny v lepidle. Vůbec jim nevadilo, že mají ruce ulepené. Každý chtěl mít nejhezčí strom a stát se samozřejmě nejlepším návrhářem. Vždy, když se s žáky používají různé netradiční techniky, jsou menší obavy, jestli je to bude bavit a jestli se jim to bude líbit. Dokážou překvapit svojí spontánností a tvůrčí fantazií. Na stole je pokaždé nepořádek, který žáci poklidí, ale za ten výsledek to stojí.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 12, obrázek 13

4.11 Metodický list č. 11 – Výtvarná výchova

Název: Mikuláš

Mezipředmětové vztahy: Čtení

Doporučený věk žáků: 2. třída

Časová dotace: 45 minut

Organizace: Samostatná práce

Výtvarná technika: Koláž

- Výtvarný problém:** Kombinace více druhů materiálů. Šití šatů na Mikuláše.
- Metodické poznámky:** Připravit jehly a připomenout vyšívání předního stehu.
- Cíl:** Žáci rozvíjí motoriku a zručnost.
- Pomůcky:** Čtvrtky A5, nůžky, vodové barvy, štětce, voda, kelímek, vata, bílý kancelářský papír, lepidlo Herkules, špejle, nit, jehly, červený krepový papír, lepící tavná pistole.
- Motivace:** Učitel používá metodu vypravování o Mikulášovi. Do dvojice rozdá obrázkové čtení, které společně ve třídě předčítají. Dvojice v lavici si mohou pomáhat s doplňováním textu. Učitel použil pracovní list z internetových stránek, který je k dispozici v následujícím odkazu. Poté vyrábějí Mikuláše.
- <http://deti.vira.cz/Kalendar/Advent/Sv-Mikulas-obrazkove-cteni/>
- Obrázkové čtení: viz příloha C
- Postup:** Žáci si připraví čtvrtku A5, na kterou si předkreslí hlavu s mikulášskou čepicí. Vodovými barvami hlavu vymalují. Než práce zaschne, připraví si vousy z proužků bílého kancelářského papíru, který si po šířce nastříhají. Konce proužků slepí a další proužek provléknou prvním okem a opět slepí. Takto postupují, až bude řetěz s pěti oky. Takové řetízky si připraví čtyři. Přilepí řetízky (vousy) na bradu vedle sebe a na hlavu vatu (vlasy). Zezadu Mikuláše nalepí tavnou pistolí špejli. Žáci provléknou nit jehlou, spojí konce nitě k sobě a udělají uzlík. Uchopí obdélník krepového papíru asi 20 cm dlouhý a 10 cm široký. Žáci z něj šijí šaty předním stehem po delší straně. Prošijí podélně a na konci stáhnou k sobě. Přivážou ke špejli.
- Hodnocení:** Mikuláše jsme naaranžovali do květináčů. Učitel zhodnotil postup práce, čistotu a estetickou stránku. Zaslouženou pochvalou byli ohodnoceni žáci, kteří přečetli obrázkový text bez chyby.
- Reflexe:**
- Žáci se těšili na čtení obrázkového textu snad více než na vyrábění Mikuláše. Při vyrábění jsme si povídali, jaký Mikuláš chodí k žákům domů, co jim přináší. Zamysleli se, jakou báseň letos zarecitují. Pár básní přednesli a sdělili své obavy z čerta. Obrázkový text posloužil jako dobrá motivace. Žáci velice rádi doplňují slova místo

obrázků. Výroba Mikuláše byla bez problému a žákům se povedla. Žáci umí také pěkně recitovat i zpívat.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 14

4.12 Metodický list č. 12 – Výtvarná výchova

Název: Vánoční motivy

Doporučený věk žáků: 1. třída

Časová dotace: 45 minut

Organizace: Samostatná práce. Práce ve dvojicích.

Výtvarná technika: Experimentální malování do sněhu.

Výtvarný problém: Zimní období se sněhem. Malování venku za příznivého počasí.

Metodické poznámky: Připravit do PET lahví a rozprašovačů barvy na malování.

Cíl: Žáci rozvíjejí zručnost, fantazii a kreativitu.

Pomůcky: Rozprašovače, PET lahve s dírkou ve víčku, barevné tuše, voda, sníh.

Motivace: Učitel vypráví žákům o kouzlení barev nejenom na čtvrtce. Malovat se dá skoro na všechno. Jelikož nasněžilo a přímo čistý bílý sníh vybízí k malování, tak jako čistá čtvrtka, půjdeme ven a vykouzlíme vánoční barevné obrázky na sníh.

Postup: Žáci se obléknou a jdou s učitelem na školní zahradu. Učitel vymezí prostor, ve kterém se budou žáci pomalu a opatrně pohybovat, aby nepošlapali malbu spolužákům. Žáci si rozmyslí, jaký vánoční motiv namalují. Vezmou si PET lahev s barvou nebo rozprašovač. V nádobách je namíchaná barevná tuš s litrem vody. Žáci malují podle své fantazie na sníh kontury s PET lahví a vybarvují rozprašovačem.

Hodnocení: Velké uznání bylo vysloveno malým kouzelníkům. Každý žák představil své kouzelné dílo ostatním spolužákům. Díla byla zdokumentována fotografiemi a byla vystavena na internetových stránkách školy.

Reflexe:

Experimentování žáci přivítali s tleskáním. Na žácích bylo vidět a hlavně slyšet, že se na tvoření těší. Navzájem si půjčovali barvy, radili si, okomentovali skoro každý tah,

který udělali. Barvy si mezi sebou střídali bez problémů. Vždy vyčkali, až spolužák domaluje. Smáli se a dováděli ve sněhu. Dokázali si pomoci i při andělíčkoví, kdy jeden druhého zvedali za ruce ze země. Bylo pěkné pozorovat jejich přístup k malování a ochotu pomoci druhému. Velice pěkně zhodnotili práci ostatních, dokonce i učitele pochválili, že pro ně připravil něco neobyčejného. Malbu na sněh si chtějí příští rok zopakovat.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 15, obrázek 16

4.13 Metodický list č. 13 – Výtvarná výchova

Název:	Mráz maluje
Doporučený věk žáků:	1. třída
Časová dotace:	45 minut
Organizace:	Samostatná práce
Výtvarná technika:	Malba kuchyňskou solí.
Výtvarný problém:	Dostatečně mokrá čtvrtka. Sypání soli na jedno místo.
Metodické poznámky:	Použijeme temperové barvy, zkusíme i modrou tuš naředěnou vodou.
Cíl:	Žáci se naučí využít celou plochu. Upevňují své barevné cítění. Naučí se použít novou výtvarnou techniku pomocí soli. Rozvíjí svoji fantazii.
Pomůcky:	Čtvrtky A4, temperové barvy, modrá tuš, štětce, kelímek, voda, sůl.
Motivace:	Učitel si s žáky nejprve vypráví o zimním období. O zimních radovánkách, ke kterým patří sněh, ale také mráz. Bez mrazu by nebyl led a nemohli by žáci bruslit. Bez mrazu by nebyla krásně namrzlá okna. Mráz dokáže krásné okenní dekorace, které si žáci vyzkouší.
Postup:	Žáci malují štětcem na čtvrtku A4 temperovou barvou, která je naředěná vodou. Musí malovat rychle, aby barva nezasychala a čtvrtka byla dost vlhká. Do mokré čtvrtky žáci přiměřeně sypou kuchyňskou sůl. Musí dávat pozor, aby nesypali jen na jedno místo. Nechají čtvrtku uschnout. Po zaschnutí odstraní velkým štětcem sůl. Po soli zůstanou světlá místa.

Hodnocení: Práce jsme dali na nástěnku, vždy čtyři k sobě do tvaru okna. Posadili jsme se s žáky naproti obrázkům a společně jsme je zhodnotili. Žáci převážně povídali, co se jim líbilo.

Reflexe:

Žáci nevěřili, že obyčejná sůl, kterou používají doma na vaření, může s barvou udělat hotové zázraky. Měli tendenci sůl neustále sypat na barvu, proto bylo zapotřebí je včas zastavit. Moc je to bavilo a někteří žáci si zkusili druhou práci s tuší. Pustili se do malování s velkou vervou. Práce není nijak obtížná, ale má dokonalý efekt, který na žáky zapůsobil. Rádi by si ji zopakovali.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 17

4.14 Metodický list č. 14 – Pracovní činnost

Název: Vánoční svícen

Doporučený věk žáků: 2. třída

Časová dotace: 90 minut

Organizace: Samostatná práce, práce ve dvojicích.

Pracovní technika: Sestavování komponentů do svícnu.

Pracovní problém: Práce s tavnou pistolí.

Metodické poznámky: Návštěva vánočního jarmarku. Sběrání přírodního materiálu na svícen. Vycházka.

Cíl: U žáků rozvíjíme kreativitu, motoriku, fantazii. Upevňujeme kladný vztah k přírodě a ochraně životního prostředí. Získávání nových znalostí a vědomostí při práci.

Pomůcky: Dřevěný podstavec, větve, svíčky, stuhy, šišky, slaměné ozdoby, dárečky – ozdoby z celofánu, nůžky, lepicí tavná pistole.

Motivace: Žáci s učitelem navštíví vánoční jarmark. Prohlédnou si převážně vánoční svícny. Pozorují, z jakého materiálu jsou zhotovené. Vycházkou zpátky do školy sesbírají na školní zahradě malé šišky z modřínu a učitel ustříhne zahradnickými nůžkami pár slabších větví ze stromků thují a smrku.

Postup: Nasbíraný materiál si žáci připraví na stůl. Každý dostane dřevěný podstavec ve tvaru čtverce, který si učitel nechal připravit ze zbytků v truhlářské dílně ve městě. Žáci si odstříhnou

malé větvičky, vyberou si vánoční stuhu, ze které uvážou mašli, připraví šišky, dáreček a svíčku. Učitel nechá rozehrát lepící tavnou pistoli a žáci si začínají sestavovat lepením svůj svícen. Nejdříve čajovou svíčkou, kterou přilepí doprostřed podstavce. Okolo svíčky přilepí větvičky. Na jednu stranu stuhu a šišky. Na druhou stranu slaměnou ozdobu nebo dárek. Učitel nechává kreativně tvořit žáky. Učitel i žáci dbají na bezpečnost při práci s tavnou pistolí.

Hodnocení: Posadili jsme se na koberec v odpočinkové části třídy a svícny jsme si dali před sebe. Prohlédli jsme si svícny všech žáků a povídali jsme si, co bylo pro žáky obtížné nebo lehké. Jestli se práce líbila, co by udělali jinak apod. Žáci byli za odvedenou činnost pochváleni a svícen si mohli vzít domů.

Reflexe:

Žáci kladně reagovali na vycházku a návštěvu jarmarku. Po cestě do školy plánovali, jak bude svícen vypadat. Těšili se na činnost. Při práci si všechno chtěli dělat sami. Vycházka, pozorování vánoční výzdoby ve městě a návštěva jarmarku byla správná volba. Žáci rádi chodí ven a spolu podnikají různé akce. Slouží to k upevnování kolektivu a vztahů mezi nimi. Nabídnutou pomoc při sestavování svícnu odmítli. Vše si chtěli udělat sami, dokonce i s tavnou pistolí zacházeli podle instrukcí a s respektem.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 18

4.15 Metodický list č. 15 – Pracovní činnost

Název: Netradiční vánoční strom

Doporučený věk žáků: 3. třída

Časová dotace: 90 minut

Organizace: Samostatná práce

Pracovní technika: Prostorová práce z vlny.

Pracovní problém: Omotávání kužele mokrou vlnou.

Metodické poznámky: Připravit dostatek lepidla Herkules naředěného vodou.

Cíl: Žáci rozvíjí jemnou motoriku ruky, tvořivou fantazii a orientaci v prostoru.

- Pomůcky:** Lepidlo Herkules, misky, voda, barevné vlny, kužel, mikrotenový sáček, vánoční třpytky, korálky, lepicí páska, nůžky.
- Motivace:** V období adventu jsou skoro na každém místě, kam vstoupíme, vánoční stromy. V obchodech, na úřadě, ve škole a ve městě. Každý je jiný, některé jsou živé a ozdobené tradičními ozdobami. Jiné jsou umělé, nebo vyrobené z jiného materiálu a nazdobené také netradičně. Někomu se mohou zdát zajímavé a zpestřující, trochu vybočující od tradic. Což je samozřejmě správně. Učitel si s žáky vypráví o stromečku.
- Postup:** Učitel rozdává žákům kužel, na který navléknou mikrotenový sáček. Zesponu kužele sáček přichytí lepicí páskou. Sáček nám slouží k snadnějšímu sundání stromečku z kužele. Žáci si vyberou barevnou vlnu, z které si odmotají malé klubko. Do připravené misky, kde je lepidlo Herkules naředěné vodou, namáčejí klubko vlny. Vyndají klubko, trochu ho vyždímají a namotávají na připravený kužel. Postup opakují tak dlouho, dokud nepokryjí celou plochu kužele. Necháme do druhého dne uschnout. V druhé hodině žáci odlepí lepicí pásku od kužele. Vysunou ze stromečku kužel. Jde to lehce díky mikrotenovému sáčku. Sáček vyndají ze stromečku a stromek zdobí třpytkami, ozdobami z vlny, nebo korálky. Lepíme Herkulem.
- Hodnocení:** Stromečky jsme vystavili na parapet okna. Každý žák zhodnotil, co se mu líbilo, nebo nelíbilo. Co mu dělalo potíže, nebo naopak. Žáci byli pochváleni za odvedenou práci. Na jejich stromky se chodili dívat i žáci z jiných tříd, kteří jim stromky také pochválili.
- Reflexe:**
Žáky napadlo, že by mohli stromky vyrábět a pak prodávat. Líbilo se jim lepení vlny a zdobení podle své fantazie. Zalíbilo se jim to natolik, že přemýšleli, co si ještě touto technikou vyrobí. Chtěli si udělat dárečky pro rodiče. Všichni měli radost, jaké krásné stromky vyrobili a ještě je to k tomu bavilo. Projevili velký zájem o další výrobky. Ještě před Vánoce jsme vyrobili několik dárečků pro rodiče. Práce s žáky je naplňující, vždy s radostí pracují.
- Fotografie:** viz příloha B – obrázek 19, obrázek 20

4.16 Metodický list č. 16 – Pracovní činnost

Název:	Vánoční perníčky
Doporučený věk žáků:	3. třída
Časová dotace:	90 minut
Organizace:	Práce ve skupině
Pracovní technika:	Příprava těsta, pečení.
Pracovní problém:	Vážení surovin na kuchyňské váze.
Metodické poznámky:	Rezervovat školní kuchyňku – cvičný byt. Dbát na bezpečnost při manipulaci s elektrickou troubou.
Cíl:	Žáci si rozvíjejí kladný vztah k práci. Rozvíjí motoriku ruky, fantazii a tvořivost.
Pomůcky:	Školní kuchyňka, mísy, kuchyňská váha, hladká mouka, cukr moučka, vejce, máslo, med, jedlá soda, perníkové koření, citron, lžíce, lžičky, voda, celofánový kornout, vál, váleček, vánoční vykrajovátka, pečicí papír, plech, elektrická trouba, ruční šlehač.
Motivace:	Učitel motivuje žáky předvánoční atmosférou doma, kdy každý peče vánoční cukroví a perníčky. Předvánoční úklid a provoněný byt upečeným cukrovím neodmyslitelně patří k Vánocům. Provoní se dnes i naše škola?
Postup:	Učitel rozdělí žáky na čtyři skupiny. Vysvětlí žákům postup při zpracování těsta. Jeden ze skupiny si vezme mísu, ostatní přidávají do mísy suroviny, které učitel diktuje. Recept má každá skupina u sebe předtištěný. Potřebují 200 g hladké mouky, 70 g cukru moučka, 25 g másla, 1 vejce, 1 lžíce medu, půl lžičky jedlé sody, půl lžičky perníkového koření. Ingredience žáci smíchají dohromady a ručně zpracují těsto. Připraví si vál s válečkem a těsto vyválejí na pomoučeném vále asi 0,5 cm. Každý si vykrojí vykrajovátkem několik perníčků. Položí je na plech vyložený pečicím papírem a vloží do předem vyhřáté elektrické trouby na 160 stupňů po dobu 10 minut. Po vytažení z trouby nechají chvíli vystydnout a pak začínají zdobit glazurou. Glazuru si připraví, než perníčky vystydnou. Mají 120 g cukru moučka, jeden bílek a pár kapek z citronu. Ingredience vyšlehají. Do celofánového

kornoutu přendají glazuru. Nahoře celofán zamotají, aby glazura nevytekla. Špičku odstříhnou a zdobí své perníčky. Nechají krátce zaschnout, umyjí nádobí a uklidí kuchyňku.

Hodnocení: Učitel se s žáky posadí ke stolu. Na stole si prohlížejí perníčky. Kontrolují tvar a zdobení glazurou. Perníček ochutnají a zhodnotí chuť. Žáci jsou pochváleni za vánoční perníčky a provoněnou školu. Perníčky si odnesou domů.

Reflexe:

Žáci byli spokojeni, že si mohou udělat každý sám svoje perníčky a nazdobit je podle své fantazie. Překvapený výraz měli při ochutnávání, jelikož perníčky byly měkké a dobré. Pečení nebo vaření s žáky by se mohlo zařadit ve školním roce vícekrát. Žáky činnost bavila, nejvíce je nadchlo zdobení.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 21

4.17 Metodický list č. 17 – Tělesná, hudební a výtvarná výchova

Název: Čertův tanec

Doporučený věk žáků: 2. třída

Časová dotace: 3 vyučovací hodiny

Organizace: Tanec ve skupině

Metodické poznámky: Rozdělení žáků do dvou skupin. První skupina taneční. Druhá skupina, která připravuje a vyrábí kulisy.

Cíl: Žáci posilují tělesnou zdatnost a vytrvalost. Rozvíjejí si orientaci v prostoru. Vytváří si kladný vztah k umění, hudbě a estetickému vnímání.

Pomůcky: Flash disk s písní Popletení čertíci od Michaely Růžičkové, CD přehrávač, tabule s textem písně, křída, čertovy rohy, dětské vidle, kostýmy, čtvrtky A4, štětce, voda, kelímek, vodové barvy, temperové barvy, pastelové křídly, barevné papíry, nůžky, lepidlo Kores, lepicí páska. Píseň naleznete v níže uvedeném odkazu.

https://www.youtube.com/watch?v=JZ5a_LouIUE

Motivace: Do naší školy přijde čert s Mikulášem. Zkontrolují, jestli se loňští hříšníci polepšili. Samozřejmě se podívají i na ostatní žáky a zeptají se učitelů, jak žáci pracují při hodině a jestli se k sobě

slušně chovají. Abychom si čerta naladili na naši stranu a udobřili, mohli bychom mu zatancovat čertí tanec a zazpívat.

Postup:

V první hodině učitel pustí na interaktivní tabuli písničku Michaely Růžičkové. Slova z písně Popletení čertíci se žáci učí a zároveň zpívají. Text písně učitel napíše na tabuli, aby byl stále k dispozici a žáci se ho mohli učit. Žáky podle dobrovolnosti rozdělí na dvě skupiny. První skupina bude na píseň tančit nenáročný tanec. Druhá skupina bude tvořit kulisy do haly, kde bude probíhat představení. Učitel předvede jednoduchý tanec, který se bude opakovat v první a druhé sloce a refrénu. Žáky rozestaví do čtyř řad. V každé řadě jsou čtyři žáci stojící vždy v mezeře, aby byli dobře vidět. Nacvičují tanec, který se bude opakovat v první a v druhé sloce. Druhé skupině rozdá učitel žákům čtvrtky A4, na kterou namalují hlavu čerta podle své fantazie. K dispozici dostanou temperové barvy, vodové barvy, pastelové křídly. Žáci malují nebo kreslí hlavu čerta libovolnou výtvarnou technikou.

V druhé hodině učitel předvede tanec, který žáci budou tančit při refrénu. Opakují a secvičují choreografii i s dětskými vidlemi. Druhá skupina tvoří z barevných papírů řetězy. Černý a červený papír nastříhají po šířce na proužky 1 cm široké. První oko řetězu vytvoří slepením obou konců. Druhý a následující proužky provléknou vždy posledním okem. Řetězy od všech žáků spojíme dohromady. Při nacvičování tance a tvoření kulis zpívají žáci píseň.

Ve třetí hodině žáci nacvičují celý tanec v hale. Používají dětské vidle i svůj kostým. Žáci z druhé skupiny zdobí halu řetězy a obrázky, které namalovali. Všichni žáci zpívají naučenou píseň.

Hodnocení:

S žáky jsme společně zhodnotili výsledek našeho snažení. První skupina pochválila spolužákům hezké čerty a řetězy, kterými vyzdobili halu. Druhá skupina musela uznat dokonalý tanec. Byli pochváleni všichni žáci, kteří se s plným nasazením věnovali přípravě představení pro čerta a Mikuláše. Při představení dostali žáci od Mikuláše balíček s překvapením.

Reflexe:

Některým žákům se ulevilo, že nemusí tancovat. Přivítali možnost podílet se na výzdobě. Žáci se mezi sebou kontrolovali, jestli každý dělá to, co má. Druhá skupina, která vyráběla kulisy, byla zároveň diváky a při nácviku tance hned upozorňovali na chyby. Občas to tanečnickům vadilo a trochu se rozčilovali, ale na druhou stranu uznali pravdu a s nácvikem se vše zlepšilo. Při této činnosti byly zvoleny dvě aktivity, aby bylo na výběr pro méně pohybové žáky a nesmělé. Žáci byli spokojeni, když nemuseli vystupovat a svojí tvořivostí mohli přispět k dokonalému efektu. Přípravovat vystoupení je organizačně náročné. Museli být zaměstnáni všichni žáci, aby se nikdo nenudil. Každý si mohl vybrat, co ho baví. Nácvik tance byl naplánován do třech vyučovacích hodin, ale žáci nacvičovali i o přestávkách a ve školní družině. To vypovídalo o tom, že se žákům aktivita líbí a chtějí být perfektní. Samotné vystoupení před čertem a Mikulášem bylo sice s menšími chybami, ale u malých žáků je to přirozené a milé. Velký potlesk jim byl odměnou.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 22, obrázek 23

4.18 Metodický list č. 18 – Prvouka

Název:	Vánoční zvyky
Doporučený věk žáků:	3. třída
Časová dotace:	45 minut
Organizace:	Práce ve skupině
Metodické poznámky:	Dbát na bezpečnost s manipulací nožem a zápalkami.
Cíl:	Žáci si osvojí některé vánoční zvyky. Prohlubují své vědomosti a znalosti. Vyzkouší si vánoční zvyky a tradice.
Pomůcky:	Nádoba s vodou, skořápky od vlašských ořechů, svíčky, jablka, nůž, talíř, střevíc, pantofel.
Motivace:	Učitel vypráví žákům o nejvýznamnějším dnu v roce, o Vánocích. Vysvětlí, že už od pradávna se s Vánocemi kloubily zvyky, které byly spojené s věštěním budoucnosti. Čím začínal vánoční den, co dělali lidé během dne a jak končil vánoční den. Porovnává společně s žáky, které zapojí do rozhovoru, současné vánoční zvyky a staročeské vánoční zvyky. Zvyky a pověry, které se dělaly o Vánocích. Některé z nich si vyzkouší.

Postup: Pouštění skořápek se svíčkou po vodě.

Učitel napustí do nádoby vodu. Žákům zapálí svíčku, která je připevněná uprostřed ve skořápce. Žáci postupně položí na hladinu svoji skořáčku se svíčkou. Komu skořápka odpluje od ostatních, nebo od okraje nádoby, čeká ho dlouhá cesta. Komu zůstane stát u břehu, zůstává doma s rodinou.

Rozkrajování jablka.

Učitel připraví na stůl talíř. Žáci si vezmou jablko. Jablko rozkrojí na půlku. Komu tvoří jaderník pravidelnou hvězdičku, ten bude zdravý a dlouho živ. Kdo má křížek, ten bude nemocný nebo zemře.

Házení střevícem

Žáci se postaví zády ke dveřím. Každý si vezme pantofel nebo střevíc. Střevíc hodí přes rameno. Pokud dopadne špičkou ke dveřím, dívka se vdá. Dopadne-li špičkou do místnosti, pro tento rok zůstane sama, bez ženicha.

Hodnocení: S žáky jsme společně zhodnotili, jak se nám jednotlivé zvyky povedly uskutečnit. Při rozkrojení jablka měli někteří křížek a to se jim nelíbilo. Vyzozorovali, jak rozpůlit jablko, aby byla hvězdička.

Reflexe:

Nejvíce se žákům líbilo pouštění skořápek se svíčkou. Snažili se svoji skořáčku odfouknout od břehu. Každý se chtěl vydat na dalekou cestu. U házení střevíčku se zase nejvíce nasmáli, když špička byla nasměrovaná ke dveřím. Byly vybrány tři zvyky, aby se daly uskutečnit ve třídě a aby si je mohli žáci vyzkoušet. U skořápek bylo úsměvné, jak se žáci pokoušeli malým podvodem dostat svoji skořáčku od břehu. Muselo se jim vysvětlit, že se to nedělá a mají nechat skořáčku bez foukání. U házení střevíčku jsme se všichni nasmáli. Všechno vzali s takovou důležitostí a odhodláním. Byl to krásně strávený čas.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 24, obrázek 25

4.19 Metodický list č. 19 – Hudební výchova

Název:	Vánoční koleda – Nesem vám noviny
Doporučený věk žáků:	3. třída
Časová dotace:	90 minut
Organizace:	Práce ve skupině
Metodické poznámky:	Učebna hudební výchovy, využití hudebních nástrojů.
Cíl:	Žáci se naučí českou vánoční koledu. Seznámí se s Orffovým instrumentárem. Naučí se používat Orffovy nástroje. Rozvoj smyslu pro rytmus, vnímání.
Pomůcky:	CD Nejhezčí vánoční koledy, CD přehrávač, Já, písnička zpěvník pro 1. – 4. třídu, Orffův instrumentář, klavír.
Motivace:	Učitel shrne příběh putování Tří králů za město Betlém, kde se narodil nový král, kterého vítali a zpívali mu. Učitel pustí koledu na CD přehrávači. Krásnou českou vánoční koledu se společně naučí a vystoupí s ní na vánoční besídce.
Postup:	Učitel pustí z CD koledu, Nesem vám noviny. Přehraje koledu na klavíru se zpěvem. Někteří žáci se mohou připojit a zpívat s učitelem. Většinou první sloku znají. Rozdají se zpěvníky Já, písnička a otevrou si je na straně 110. Společně si text koledy předčítají a slova, kterým žáci nerozumí, učitel vysvětlí. Po krátkých intervalech se naučí koledu zpívat s doprovodem na klavír. Koleda má tři sloky. Žáci používají při zpívání zpěvníky. V první hodině se naučí text první a druhé sloky. Ve druhé hodině se žáci naučí třetí sloku a seznámí se s Orffovými nástroji. Žáci je použijí k doprovodu. Triangl je kovový a trojúhelníkového tvaru. Drží se za vlákno v ruce a rozezní se úderem kovového tlouku do spodní strany. Prstové činelky držíme za gumové úchyty a rozeznívají se úderem o sebe. Tamburína je rámový bubínek s kovovými talířky a rozeznívá se úderem do dlaně. Ozvučná dřívka jsou dvě. Jedno položíme na pokrčené prsty s nataženým palcem a rozeznívají se úderem o sebe. Učitel ukáže žákům ostatní nástroje (rolničky, drhlo, chřestidlo, bubínek, činel). Při nácvičku koledy je ale nepoužijí. Učitel ukáže u každého nástroje

rytmus, na jaký takt a dobu hrají. Označí jim tužkou v notách. Postupně se žáci vymění a každý si zkusí zahrát alespoň na jeden nástroj. Závěrem učitel postaví žáky s hudebními nástroji vedle sebe. Před žáky postaví stojan se zpěvníkem, aby se mohli podívat, na jakém taktu hrají. Učitel sedí za klavírem a hraje. Ostatní žáci zpívají koledu.

Hodnocení: Společně zhodnotíme hru na Orffovy nástroje. Žáci se vyjádří, co se jim líbí nebo nelíbí. Co by si chtěli zkusit nebo co by udělali jinak. Všechny žáky učitel pochválí za snahu. Své vystoupení předvedli na vánoční besídce. Potlesk od diváků pro ně byla velká odměna.

Reflexe:

Žáci se mezi sebou dohadovali, kdo bude první hrát na Orffovy nástroje. Těšili se na hraní. Je nezbytné, aby se všichni spravedlivě vystřídali. Zpěv doprovázený hrou na hudební nástroj je bavil. Dokonce se nemohli dočkat vystoupení na besídce. Organizace s nástroji je vždy složitější. Musí se vždy spravedlivě rozdělit mezi žáky, aby se nedohadovali. Sice je to chvilkové dohadování, ale zdržuje to a vyrušuje průběh činnosti. Text koledy se naučili lehce. Dodržovat rytmus s nástroji bylo složitější, ale dokázali se s tím vypořádat.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 26

4.20 Metodický list č. 20 – Exkurze

Název: Vánoční betlém, vyřezaný panem Coblem

Mezipředmětové vztahy: Prvouka, český jazyk

Doporučený věk žáků: 2. třída

Časová dotace: 90 minut

Organizace: Exkurze ve skupině

Metodické poznámky: Autobusová doprava, zjistit odjezd autobusu do Dolních Křečan a zpět do Varnsdorfu.

Cíl: Žáci se seznámí s historií betléma. Vytváří si kladný vztah k práci, přírodě, umění a kultuře.

Pomůcky: Autobus, ručně vyřezávaný betlém.

- Motivace:** Učitel si vypráví s žáky o betlémech, které jsou vytvářeny z nejrůznějších materiálů. Zmíní se o postavách svatého Josefa, Panny Marie, Ježíška uloženého v jesličkách. Neopomene zmínit pastýře, Tři krále a zvířata. Na ručně vyřezávaný betlém se s žáky vypraví podívat.
- Postup:** Učitel s žáky odjíždí autobusem z Varnsdorfu do Dolních Křečan na předem domluvenou exkurzi s panem Coblem. Pan Cobl srozumitelně a zajímavě vypráví žákům o historii betléma. Seznámí žáky s materiálem, který použil k sestavení betléma. Rozpohybuje jednotlivé části betléma s ukázkou zvuku. Žáci si vlastnoručně mohou vyzkoušet hýbat s jednotlivými postavami. V dalších patrech představí žákům vyřezanou rozhlednu Dymník z lipového dřeva, loretánskou kapli a Lužické náměstí. Doplní své vypravování o historii rumburských staveb.
- Hodnocení:** Poděkování panu Coblovi za jeho zajímavý a vyčerpávající výklad. Poděkování žákům za vzorné chování a doplňující otázky určené panu Coblovi.

Reflexe:

Žáky poutavé vyprávění pana Cobla zaujalo. Zajímalo je nejvíce, jak funguje mechanismus a osvětlení. Všichni byli rádi, že si mohou vyzkoušet pohyblivé postavy. Děkovali panu Coblovi, že jim dovolil manipulovat s osvětlením, i za sladkost, kterou dostali. Naplánovaná exkurze se vydařila. S kolegyní jsme věřily, že se to bude žákům líbit, jen jsme měly trochu pochybnosti s teoretickým výkladem a historií významných staveb v Rumburku. Myslely jsme, že budeme muset převzít iniciativu a zajímavým výkladem vystřídat pana Cobla. Mile nás překvapil, měl vše pro žáky připravené a žáci poslouchali až do posledního slova.

Fotografie: viz příloha B – obrázek 27, obrázek 28

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo poukázat na historii a současnost období adventu a Vánoc. Přiblížit dětem zvyky a tradice předvánočního období a vánočních svátků se záměrem pro předávání dalším generacím. Diplomová práce nyní slouží jako možný zdroj inspirace pro učitele či širokou veřejnost, kde získají základní informace o období adventu i Vánoc a metodické listy s použitím do vyučovacích hodin výtvarné výchovy a jiných předmětů. Zaměřila jsem se na lidové tradice a zvyky spojené s oslavami adventního i vánočního času.

Teoretická část shrnuje základní informace, které se vztahují k nejvýznamnějším svátkům adventu a Vánoc. Jsou popsány tak, jak jdou v kalendáři za sebou, od začátku adventu až po Tři krále. Tato část se zabývá proměnami a společenským významem od minulosti do současnosti, také jednotlivými světci a legendami s nimi spojenými, zvyky a obřady, které pomáhají lidem se sdružovat. Jejich důležitou funkcí bylo a stále i dnes je shromažďování a stmelování rodiny i širšího společenství. Nejstarší zvyky a obyčeje vychází z dlouhodobých pozorování proměn v přírodě v závislosti na změně ročních období. Tak vznikla většina pohanských zvyků, které se s pronikáním křesťanství více či méně pozměnily nebo zcela vymizely. Vánoce jako takové jsou svátky křesťanské, ale vycházejí z pohanských slavností zimního slunovratu, a proto se v jednotlivých tradicích prolíná odkaz křesťanský, pohanský, ale i lidová tvořivost.

Dotazníkové šetření vypovědělo o tom, jak jsou lidové zvyky a tradice Vánoc začleňovány do vyučovacích předmětů na prvním stupni několika základních škol ve Šluknovském výběžku. Bylo zjištěno, že učitelé na prvním stupni začleňují toto téma převážně do výtvarné výchovy. Podle odpovědí z dotazníku se učitelé spíše drží starých metod a technik výtvarné tvorby, což je škoda. Současná doba nabízí nepřeberné množství netradičních materiálů, technik a způsobů, které se dají aplikovat na jakékoli téma a prezentovat je dětem tak, aby se u nich vzbudil či prohloubil zájem o lidové tradice. V rámci možností se učitelé snaží začleňovat téma advent a Vánoce i do jiných předmětů, ale jak bylo uvedeno výše, výtvarná výchova je jednoznačně bezkonkurenční. I přes tuto skutečnost období adventu a Vánoc není dostatečně prezentováno na prvním stupni základních škol. Učitelé se většinou vyhýbají a nezařazují do výuky projektový den či exkurzi z důvodu náročné přípravy či nedostatku času. Přitom by to mohlo být zajímavým zpestřením pro žáky mladšího školního věku.

Praktická část slouží jako sborník metodických listů do vyučovacích hodin. Děti se seznamovaly s tradicemi a zvyky při výtvarné výchově, pracovních činnostech, hudební a tělesné výchově, prvouce a přírodovědě. Prostřednictvím netradičních i klasických technik bylo žákům předáno značné množství informací, které byly provázeny intenzivními prožitky. Zpestřením výuky byla jedinečná exkurze zaměřená na výstavu betlému, která všechny obohatila o nové vědomosti. Záměrem aktivit bylo umožnit dětem mladšího školního věku získat či prohloubit kladný vztah k lidovým tradicím prostřednictvím zážitkového vzdělávání.

Pokud se zamyslíme, uvědomíme si, že proud času odnesl mnoho krásného, co před Vánoci prožívali naši předci. Různé kouzelné a tajemné příběhy, krásné písně, rozličné zvyky, to všechno zpříjemňovalo a krátilo dobu očekávání. Proto alespoň to málo, co se uchovalo a přeneslo až do současnosti, bychom měli chránit, rozvíjet a učit tomu i příští generace našich potomků. Nedovolme tedy, aby naše budoucí generace zapomněly, kde a jaké jsou kořeny těch nejvýznamnějších svátků, tradic a zvyků období adventu a Vánoc, které svým podmanivým kouzlem a atmosférou mohou obohacovat o příjemné zážitky.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

- BROUČEK, S., JEŘÁBEK, R., 2007. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1713-8.
- FROLEC, V., 2001. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-511-9.
- HERYNEK, P., 2005. *České Vánoce*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-0760-8.
- JARKOVSKÝ, J., 2011. *Příběh českých Vánoc*. Praha: Petrklíč. ISBN 978-80-7229-257-8.
- KRAUS, J., 2005. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN 80-200-1351-2.
- LANGHAMMEROVÁ, J., 2004. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-7106-525-0.
- LANGHAMMEROVÁ, J., 2017. *České tradice v proměnách času: kroje - zvyky - umění*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-500-0.
- MOTLOVÁ, M., 2010. *Český rok od jara do zimy*. 1. vyd. Praha: Fortuna Libri. ISBN 978-80-7321-522-4.
- ŠOTTNEROVÁ, D., 2005. *Adventní čas*. 1. vyd. Olomouc: Rubico. ISBN 80-7346-050-5.
- ŠOTTNEROVÁ, D., 2009. *Lidové tradice: původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla a hry*. 1. vyd. Olomouc: Rubico. ISBN 978-80-7346-096-9.
- TOUFAR, P., 2001. *Vánoce*. 2. vyd. (v Akcentu 1.). Třebíč: Akcent. ISBN 80-7268-204-0.
- TOUFAR, P., 2004. *Český rok na vsi a ve městě: [české a moravské zvyky, svátky, tradice, pověry, pranostiky, zábava, radost z vaření a jídla, tajemné příběhy a dávné legendy]*. 1. vyd. Třebíč: Akcent. ISBN 80-7268-277-6.
- VACLÍK, V., 1994. *České betlémy*. 1. vyd. Praha: Integra. ISBN 80-901819-0-2.
- VACLÍK, V., 2012. *Listy z kroniky českého betlemářství*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis. ISBN 978-80-7405-143-2.
- VAVŘINOVÁ, V., 2000. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri. ISBN 80-85983-81-8.
- VONDRUŠKA, V., 1991. *Církevní rok a lidové obyčeje aneb kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. 1. vyd. České Budějovice: Dona. ISBN 80-85463-03-2.

VONDRUŠKOVÁ, A., 2004. *České zvyky a obyčeje*. 1. vyd. Praha: Albatros. Oko (Albatros). ISBN 80-00-01356-8.

VONDRUŠKOVÁ, A., 2015. *Český lidový a církevní rok*. Brno: MOBA. ISBN 978-80-243-6761-3.

ZINDELOVÁ, M., 2010. *Česká vánoční kniha: obyčeje, zvyky, koledy, výzdoba, recepty a mnoho dalšího*. Praha: XYZ. ISBN 978-80-7388-250-1.

Internetové zdroje

Děti. Víra: Sv. Mikuláš – obrázkové čtení [online]. [vid. 2017-12-4]. Dostupné z: <http://deti.vira.cz/Kalendar/Advent/Sv-Mikulas-obrazkove-cteni/>

Děti. Víra: Tři králové [online]. [vid. 2017-12-13]. Dostupné z: <http://deti.vira.cz/kalendar/tri-kralove/>

Living: Vánoční girlandy [online]. [vid. 2017-12-7]. Dostupné z: <https://www.living.cz/vanocni-girlandy/5/>

Youtube: Míša Růžičková – Popletení čertíci (Cvičíme s Míšou – plná verze) [online]. [vid. 2017-11-27]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=JZ5a_LouIUE

Youtube: Vyprávění o Ježíškovi [online]. [vid. 2017-12-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=tJxulbMR24o>

Seznam příloh

Příloha A – Dotazník

Příloha B – Fotodokumentace

Příloha C – Obrázkové čtení

Příloha A – Dotazník

Vánoce a advent – dotazník pro učitele

Vážené kolegyně, milí kolegové!

Jmenuji se Andrea Švástová, jsem studentkou Technické univerzity v Liberci a posledním rokem studuji obor Učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Nyní pracuji na diplomové práci s názvem Lidové zvyky a tradice. Touto cestou Vás žádám o poskytnutí informací vztahující se k tématu Vánoce a advent. Dotazník je určen pouze pro učitele 1. stupně ZŠ. Cílem dotazníku je zjistit, jsou-li (a jakým způsobem) lidové zvyky a tradice Vánoc začleňovány do vyučovacích předmětů na 1. stupni ZŠ.

Vyplnění dotazníku trvá jen několik minut. **Dotazník je anonymní.**

Pozn. Používejte křížky

Pohlaví: žena
                 muž

Praxe: 0–10 let
                     11–20 let
                     21–30 let
                     30 let a více

Otázky	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	Nevím
1. Máte rádi období adventu, Vánoce?					
2. Vysvětľujete žákům lidové zvyky a tradice adventu, Vánoc? (např.: sv. Ondřej, sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Ambrož, sv. Lucie) Uveďte jaké.					
3. Používáte při vyučování odbornou literaturu a ilustrace?					
4. Vyhledáváte na internetu informace?					
5. Využíváte jiných médií k získání informací? Uveďte jaká.					
6. Je vaše třída vyzdobená vánoční dekorací?					

7. Využíváte při vyučování pranostiky a pověry?					
8. Předvádíte názorně lidové zvyky? (např.: házení střevíčku, rozkrojení jablka, pouštění lodiček, ...)					
9. Zařazujete do výuky projektový den v duchu lidových zvyků a tradic?					
10. Vyrábíte s žáky vánoční dekorace?					
11. Používáte při výrobě vánočních dekorací i přírodní materiály?					
12. Malujete s žáky vánoční motivy?					
13. Používáte při Vv a Pč netradiční techniky?					
14. Myslíte si, že se žákům líbí tvořivá činnost?					
15. Zpíváte s žáky vánoční koledy?					
16. Zdramatizovali jste s žáky vánoční představení?					
17. Začleňujete do Ma, Čj, Prv, Př, Vl, Tv, Aj, Nj téma advent a Vánoce? Uved'te předměty a jakým způsobem.					
18. Navštívili jste s žáky vánoční betlém?					
19. Povídáte si s dětmi o biblickém příběhu narození Ježíše?					
20. Domníváte se, že vaši žáci rozumí historii a současnosti období adventu a Vánoc?					

Děkuji za čas, který jste věnovali k vyplnění dotazníku.

Příloha B – Fotodokumentace

Obrázek 1: Mramorování holicí pěnou, formát A4 (žáci 3. třídy)

Obrázek 2: Zdobení barevnými kamínky a xerokopiiemi větví, formát A4 (Ema, Natálie, 9 let)

Obrázek 3: Čert, 50 cm × 30 cm (žáci 2. třídy)

Obrázek 4: Malba vodovými barvami a kresba tuší, formát A3 (žáci 1. třídy)

Obrázek 5: Vystřihování šablony kapra a stříkání barev z rozprašovače, formát A4 (Jan, Klauďie, 9 let)

Obrázek 6: Tvorba kaprů mladších žáků, starších žáků, formát A4 (žáci 1. a 4. třídy)

Obrázek 7: Přání z koláže, formát A5 (žáci 3. třídy) Obrázek 8: Anděl, 20 cm × 10 cm (žáci 3. třídy)

Obrázek 9: Tvoření vánoční girlandy, 100 cm × 10 cm (žáci 1. třídy)

Obrázek 10: Vánoční betlém, 95 cm × 90 cm (žáci 2. třídy)

Obrázek 11: Vánoční ozdoba, 15 cm × 10 cm (Karel, Barbora, Marek, Leona, 7 let)

Obrázek 12: Namotávání vlny na šablonu stromu, 13 cm × 10 cm (Eva, Matyáš, Anna, Nikola, 7 let)

Obrázek 13: Vánoční strom zápich, ozdoba, 30 cm × 10 cm (žáci 1. třídy)

Obrázek 14: Šití šatů předním stehem, Mikuláš na špejli, 32 cm × 13 cm (žáci 2. třídy)

Obrázek 15: Malba vánoční ozdoby a anděla na sněh, 130 cm × 110 cm (Tereza, Kristýna, 7 let)

Obrázek 16: Kontura anděla a malí kouzelníci, 130 cm × 110 cm (žáci 1. třídy)

Obrázek 17: Práce s temperovou barvou, tuší a solí, formát A4 (žáci 1. třídy)

Obrázek 18: Lepení tavnou pistolí, hotový svícen, 5 cm × 15 cm (žáci 2. třídy)

Obrázek 19: Namotávání vlny na kužel, zdobení stromku, 30 cm × 15 cm (žáci 3. třídy)

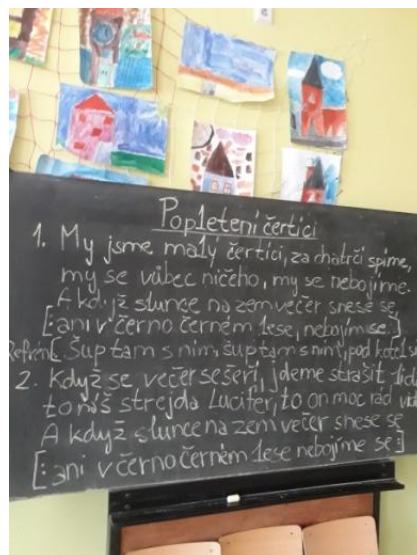
Obrázek 20: Netradiční vánoční strom, 30 cm × 15 cm (žáci 3. třídy)

Obrázek 21: Upečené perníčky, nazdobené perníčky, 8 cm × 6 cm (Lukáš, Ondřej, Adam, Natálie, 8 let)

Obrázek 22: Popletení čertíci, v pozadí výzdoba žáků (žáci 2. třídy)

Obrázek 23: Čert s Mikulášem sledují představení, text písně na tabuli (žáci 2. třídy)

Obrázek 24: Pouštění skořápek se svíčkou po vodě (žáci 3. třídy)

Obrázek 25: Rozkrojení jablka, házení střevíčku (Klaudie, Tereza, 9 let)

Obrázek 26: Vánoční vystoupení s koledou Nesem vám noviny (žáci 3. třídy)

Obrázek 27: Cesta autobusem, Coblův betlém (Aneta, Nikola, Patricie, 8 let)

Obrázek 28: Pohyblivé části betléma (žáci 2. třídy)

Příloha C – Obrázkové čtení

ŠTĚDRÝ BISKUP MIKULÁŠ

JEDNOHO DNE SE DOZVĚDĚL, ŽE JEDEN ZE SOUSEDŮ JE VE
VELKÉ NOUZI A NEMÁ NA VĚNO PRO SVÉ .
ZNAMENALO TO, ŽE O NĚ NEBUDE MÍT ZÁJEM ŽÁDNÝ .
 SE TAKÉ DOZVĚDĚL, ŽE OTEC CHCE, ABY
 VYDĚLÁVALY VELMI ŠPATNÝM ZPŮSOBEM, PROTO
SE ROZHODL POMOCI. V PŘIŠEL K SVĚHO SOUSEDA A
DO OTEVŘENÉHO VHODIL HROUDU ZLATA. TOTÉŽ SE
OPAKOVALO DALŠÍ . OTEC S BYLI VELMI ŠTASTNÍ.
ZÁROVEŇ BYLI TAKÉ ZVĚDAVI, KDO JE TEN ŠTĚDRÝ DÁRCE. A TAK
KDYŽ SE TOTÉŽ OPAKOVALO I TŘETÍ , VYBĚHL OTEC DO TMY
ZA UTÍKAJÍCÍM A NAKONEC HO I DOHONIL. TEN HO ALE
VELMI PROSIL, ABY TO VŠE UCHOVAL JAKO TAJEMSTVÍ.

Obrázek 29: Sv. Mikuláš – obrázkové čtení